

कोरोनाशी लढणाऱ्या भारतीयांसाठी...

या प्रफुल्ल कदम यांच्या पुस्तकाविषयी विविध क्षेत्रातील मान्यवरांच्या आलेल्या प्रतिक्रिया

(१) हे पुस्तक विलक्षण लक्षवेधी आहे. यातील प्रत्येक प्रकरण अभ्यासपूर्ण व वाचनीय आहे. कोरोना विरुद्ध लढा देताना प्रफुल्ल कदम यांनी जे नवनवीन पर्याय आपल्या समोर उभे केले आहेत ते व्यवस्थापनाच्या दृष्टीने खूप महत्त्वाचे आहेत. राष्ट्रीय भूमिकेतून पुढे आणलेले हे सर्व पर्याय स्थानिक पातळीवर प्रत्यक्ष कामाच्या दृष्टीने अत्यंत व्यावहारिक व गरजेचे आहेत. कोरोनाच्या या लढ्यात आरोग्य, विज्ञान, लोकमानसिकता, सांस्कृतिक धोरण, राजकारण, प्रशासन या सर्व विषयातील लपलेली बाजू या पुस्तकातून पुढे आलेली आहे. तटस्थपणे आणि प्रामाणिकपणे पाहिले तर हे पुस्तक आजच्या दृष्टीने खूप महत्त्वाचे दस्तऐवज आहे. अगदीच स्पष्टपणे सांगायचे तर हे पुस्तक म्हणजे कोरोनाच्या संकट काळात भारतीयांना जागं करणारा आवाज आहे. या आवाजाची आणि या आवाहनाची आपल्या शासनाने व प्रशासनाने तत्काळ दखल घेतली तर आपले राज्य आणि आपला देश कोरोनाच्या या संकटावर नक्कीच प्रभावीपणे मात करू शकेल याची मला खात्री आहे.

डॉ. कमलजीत कौर सिद्धू

(कायदा व व्यवस्थापन सल्लागार)

(२) कोरोनाच्या संकट काळात केलेले मदतकार्य, मांडलेल्या अभ्यासपूर्ण भूमिका आणि सादर केलेल्या मागण्या यावर आधारित हे पुस्तक आहे. यातील विषय- चीन बरोबरचे संबंध, वैज्ञानिक दृष्टिकोन, सरकारच्या जबाबदाऱ्या, कार्यकर्त्यांचे अनुभव, ई- हे वैविध्यपूर्ण आणि प्रसंगोचित आहेत. एक लढाऊ कार्यकर्त्यांनी लिहिलेले हे पुस्तक सध्याच्या कठीण काळात प्रत्येक भारतीयाला विचार करायला प्रवृत्त करते तसेच संकटाशी लढण्यासाठी धैर्य आणि लढण्यासाठी एक वेगळी ऊर्जाही देते. भारतातील प्रमुख नेत्यांनी आणि प्रशासनातील जबाबदार अधिकाऱ्यांनी या पुस्तकाची तत्काळ दखल घेतली तर परिस्थिती वेगाने सुधारायला चांगली मदत होऊ शकेल.

श्री. आनंद करंदीकर, समन्वयक, विचारवेध

डिस्टिंग्विश्ड प्रोफेसर(निवृत्त)

INDSEARCH सावित्रीबाई फुले पुणे विद्यापीठ.

(३) हे पुस्तक आश्चर्यकारक पण आहे आणि धक्कादायक पण आहे. कोरोनाच्या संकटावर मात करण्यासाठी किती महत्त्वपूर्ण उपायांकडे आपल्या देशाचे दुर्लक्ष झाले आहे हे पुस्तक वाचले की स्पष्टपणे लक्षात येते. प्रफुल्ल कदम यांनी कोरोनाच्या या लढ्यात जे धाडस दाखवले आहे त्यातून त्यांची देशभक्तीची प्रेरणा तर दिसतेच, पण त्याचबरोबर त्यांची अभ्यासाची व चिंतनाची खोलीही दिसते. आजच्या या कोरोनाच्या संकट काळात हे पुस्तक प्रत्येकाने वेळ काढून वाचले पाहिजे. नक्कीच उपयोग होईल.

सौ. सुरेखाताई ठाकरे
माजी जि.प.अध्यक्षा अमरावती,
पदाधिकारी, राष्ट्रवादी काँग्रेस पक्ष

(४) कोरोनाशी लढणाऱ्या भारतीयांसाठी या पुस्तकामध्ये श्री. प्रफुल्ल कदम यांनी अत्यंत सखोल व अनुभव संपन्न लेख लिहले आहेत. यामध्ये आरोग्य, विज्ञान, समाजकारण, राजकारण, सांस्कृतिक धोरण, संशोधन, अंधश्रद्धा, प्रशासन असे कोरोनाशी निगडित महत्त्वाचे विषय त्यांनी अत्यंत प्रभावीपणे मांडले आहेत. त्यासाठी कराव्या लागणाऱ्या मागण्या या लेखकाने केवळ तोंडी अथवा लेखी दिखाऊपणा न करता प्रत्यक्ष स्वतः राजकीय-सामाजिक आंदोलनाद्वारे शासनासमोर मांडल्या आहेत. त्याचा पाठपुरावा केला आहे. असा लेखक भेटणे आज विरळच झाले आहे.

हे पुस्तक गावा पासून दिल्ली पर्यंत सर्व प्रशासनाला, राजकीय नेत्याला जागे करण्याचे काम करणारे आहे. स्वतःच्या जीवाची व कुटुंबाची पर्वा न करता काम करणाऱ्या कोरोना योद्ध्यांविषयी त्यांनी केलेल्या मागण्या तर अत्यंत महत्त्वाच्या व प्रशंसनीय आहेत. हे पुस्तक डॉक्टर्स, आरोग्य क्षेत्रातील कर्मचारी, राजकीय नेते, सामाजिक कार्यकर्ते, प्रशासकीय अधिकारी, संशोधक, विद्यार्थी अशा सर्वांनीच आता अत्यंत गांभीर्याने घेणे गरजेचे आहे.

डॉ. विठ्ठलराव रा. घाडगे, श्रीराम क्लिनिक,
मु.पो. कलेढोण, ता.खटाव, जि. सातारा.

(५) कोरोनाशी लढणाऱ्या भारतीयांसाठी या पुस्तकाद्वारे श्री. प्रफुल्ल कदम यांनी कोरोनाशी निगडित विविध विषयांची विस्तृत व अभ्यासपूर्ण मांडणी केली आहे. विज्ञान, संशोधन, भारतीय मानसिकता, सद्य परिस्थितीमध्ये राजकीय नेतृत्वाची कार्यपद्धती व जबाबदारी तसेच राजकीय कुरघोडीची स्पर्धा, घटनात्मक पदावरील व्यक्तींच्या भूमिका यासंदर्भात त्यांनी या पुस्तकात अगदी परखडपणे व स्पष्टपणे अवलोकन केले आहे. हे पुस्तक व्यक्तिशः मला खूपच आवडले आहे. देशभक्तीची ऊर्मी असणाऱ्या आणि या संकट काळात देशासाठी काहीतरी करण्याची जिद्द असणाऱ्या भारतीयांनी विशेषतः युवकांनी हे पुस्तक जरूर वाचले पाहिजे.

कॅप्टन उत्तम पाटील(रिटा.)

उद्योजक, कोल्हापूर

(६) बाहेरून टीका करणे, टी.व्ही व सोशल मीडियावर भाष्य करणे सोपे असते पण प्रत्यक्ष कोरोना रुग्णांची सेवा करणे खूप वेगळी गोष्ट आहे. स्वतःच्या जीवा बरोबरच कुटुंबाचा आणि जवळच्या लोकांचा जीव धोक्यात घालून काम करावे लागते. आरोग्य क्षेत्रात हे कार्य करणारे माझ्यासारखे या देशात आज अनेकजण आहेत.त्यांना हे पुस्तक प्रफुल्ल कदम यांनी समर्पित केली आहे याचा मनापासून अभिमान आहे.

आज भारतातील राजकीय लोकांना आणि इतर जबाबदार मंडळींना कोरोनाच्या विरोधात खरंच काही प्रामाणिकपणे करायचं असेल तर त्यांनी सर्वप्रथम प्रफुल्ल कदम यांचे हे पुस्तक जरूर वाचले पाहिजे. कारण हे पुस्तक आजच्या कोरोना संकटातून मार्ग दाखवणारे एक नवीन गाईड आहे असं मला मनापासून वाटते.

कु. रिजवाना अन्सारी, पुणे

(प्रत्यक्ष कोरोना रुग्णांची हॉस्पिटलमध्ये सेवा करणारी कार्यकर्ती
व वैद्यकीय महाविद्यालयात शिक्षण घेणारी विद्यार्थिनी)

(७) आकाराने छोट्या पण आशयाने मोठ्या असलेल्या या पुस्तकातून श्री प्रफुल्ल कदम यांनी अठरा प्रकरणांच्या माध्यमातून कोरोना काळात आलेल्या अनुभवांचे व वास्तव परिस्थितीचे यथार्थ विवेचन मांडले आहे. त्या अनुषंगाने त्यांनी चिंतन करून जे उपाय सुचवले आहेत त्याची नोंद या काळात तत्काळ घेणे खूप गरजेचे आहे. हे पुस्तक शिर्षस्थ राजकारणी लोकांपर्यंत तसेच राज्य व केंद्र शासनापर्यंत तत्काळ पोहचणे आज अत्यंत गरजेचे आहे असे प्रकर्षाने वाटते.

श्री यज्ञकुमार करेवार,
संस्थापक प्रमुख, विश्वशांती ज्ञानपीठ, परभणी

(८) कोरोनाशी लढणाऱ्या योद्ध्यांना हे पुस्तक समर्पित केले आहे याचा सार्थ अभिमान आम्हाला आहे. या पुस्तकामध्ये कोरोनाशी निगडित विविध विषयांना हात घालून अगदी तळमळीने उपाय सुचवले आहेत. चीन विषयक भूमिका, विज्ञान, भारताची संशोधन विषयाची उदासीनता, अंधश्रद्धा, राजकीय दृष्टिकोन, लोकांची मानसिकता यावर सखोल अभ्यास करून हे पुस्तक परिपूर्ण केले आहे. हे पुस्तक सर्व क्षेत्रातील भारतीयांना आज मार्गदर्शक ठरेल. प्रफुल्ल कदम हे सामाजिक व राजकीय जाण असणारे सच्चे देशप्रेमी आहेत. त्यांच्याकडून असेच समाजकार्य घडूदे याच आमच्या मनापासून शुभेच्छा! आणि आज सर्वांनी मिळून जात, धर्म, पक्ष न पाहता, आपण माणूस आहोत आणि माणूस जगला पाहिजे या भावनेतूनच काम करूया हीच प्रार्थना!

डॉ. संजय पाटील (संकेत मेडिकल व सामाजिक कार्यकर्ते, सांगली) आणि
सौ. आशा संजय पाटील
(अध्यक्षा, वुमेन्स इनिशिएटिव्ह फॉर ट्रान्सफॉर्मेशन, सांगली)

या पुस्तकात

१३. हा देश फक्त नरेंद्रजी मोदी आणि राहुलजी गांधी यांचा नाही. हा देश आपलाही आहे. लोकांनो खुळ्या कल्पना सोडा आणि जागे व्हा.
प्रत्यक्ष आकडेवारीनुसार १०७ कोटी भारतीय जनता थेट नरेंद्रजी मोदी आणि राहुलजी गांधी यांच्या विरोधात आहे.

५४

१. कोरोना, चीन, भारत आणि युद्ध १३
२. महामारी आणि विज्ञान... दुःखाचा इतिहास आणि सुखाचा शोध १७
३. विज्ञानाबद्दलचे लोकांचे गैरसमज २०
४. भारतातील संशोधनाबद्दलची उदासीनता २२
५. कोरोनाचे संशोधन आणि भारतीयांचा न्यूनगंड २५
(कोरोनाच्या संशोधनात, उपचारात आणि मदतकार्यात तुम्हीही एखादा क्रांतिकारक मार्ग दाखवू शकता)
६. कोरोनाशी निगडित वैज्ञानिक माहिती अधिकृतपणे अजूनही का दिली जात नाही? २९
(कोरोना वैज्ञानिक माहिती यंत्रणा तत्काळ उभा करणे गरजेचे)
७. कोरोना... मृत्यूची भीती, आर्थिक चिंता, विविध ताणतणाव आणि मानसशास्त्रज्ञांची भूमिका ३२
८. कोरोनाचा लढा... प्रशासनाच्या मर्यादा आणि नागरिकांची कर्तव्ये ३६
९. कोरोनाच्या काळात स्वतंत्र सांस्कृतिक धोरणाची गरज ३८
१०. कोरोनाच्या काळातील राष्ट्रद्रोही राजकारण आणि मूर्खपणाचा कळस ४३
११. राज्यपाल, राजकारण, जनता आणि आंदोलन ४८
(आंदोलन यशस्वी पण राज्यपाल अपयशी)
१२. कोरोनाच्या संकटासाठी देवस्थानचे सोने ५२
(माजी मुख्यमंत्री मा. पृथ्वीराज चव्हाण यांचा अभ्यासपूर्ण राष्ट्रीय मागणीला उघड पाठिंबा)
१४. लॉकडाऊनच्या काळात मला काही सापडलंय... बघा तुम्हालाही असं काही सापडतंय का? ६१
१५. ज्या मागण्यांची सुरुवातीला केली होती चेष्टा, आज त्याच वीस मागण्यांचा राष्ट्रीय पातळीवर होत आहे आग्रह. ६३
१६. कोरोनाच्या प्रश्नांसाठी पंतप्रधानांना एक लाख फोन (देशातील असे पहिलेच आंदोलन) ६८
(बऱ्याच वेळेला जिंकून चुकीच्या गोष्टी करण्यापेक्षा हार पत्करून योग्य गोष्टी करणे अधिक चांगले असते.)
१७. चारा छावणीच्या धर्तीवर संस्थांच्या माध्यमातून जागोजागी क्वारंटाईन व मदत हॉस्पिटल तत्काळ सुरू करा. ७०
१८. केंद्रात शरदचंद्रजी पवार आणि राज्यात नितीनजी गडकरी यांची निमंत्रित मदत घ्या. ७२
(वादही संपेल आणि लढाई जिंकेल... प्रफुल्ल कदम यांचा दावा)

एका तरुण कार्यकर्त्याने कोरोनाच्या संकट काळात
चालू परिस्थितीशी लढा देताना लिहिलेले महत्त्वपूर्ण लेख,
केलेली आंदोलने, आग्रह केलेल्या नाविन्यपूर्ण मागण्या आणि
मांडलेल्या अभ्यासपूर्ण भूमिका यावर आधारित पुस्तक.....

कोरोनाशी लढणाऱ्या भारतीयांसाठी

प्रफुल्ल कदम

पहाट प्रकाशन

■ कोरोनाशी लढणाऱ्या भारतीयांसाठी
प्रफुल्ल कदम

■ प्रथमावृत्ती
मे, २०२१

■ प्रकाशक
पहाट प्रकाशन
प्रफुल्ल कदम
वासुद रोड, पाण्याच्या टाकीजवळ,
सांगोला, जि. सोलापूर, (महाराष्ट्र) ४१३३०७
मोबाईल : ९८८१४३०३४०, ९९७५३५३४८२

■ अक्षरजुळणी
सौ. शिल्पा पराग कुलकर्णी

■ Email
prafullkadam77@gmail.com, greenpower25@gmail.com

■ website : www.prafullkadam.com

■ मूल्य : ऐच्छिक

■ टीप
पुस्तकातून मिळणाऱ्या पैशात आम्ही लॉकडाऊन मधील गरजू लोकांना अन्नधान्य देण्याचा निर्णय घेतला आहे. तेव्हा हे पुस्तक वाचल्यानंतर ज्यांना या पुस्तकाचे योग्य मूल्य देण्याची इच्छा आहे त्यांनी खालील व्यक्तीच्या फोन पे, गुगल पे अथवा बँक अकाउंट वर आपल्या इच्छेनुसार पैसे जमा करावेत ही विनंती. (पैसे देणे बंधनकारक नाही.)

■ श्री. कालिदास खताळ, (पदाधिकारी, किसान आर्मी व वॉटर आर्मी, सांगोला)
फोन पे आणि गुगल पे नंबर
8329296415

■ बँक डिटेल्स –
Name : Kalidas Mahadev Khatal
Bank of india, Branch: Sangola
Ac.No : 074918210002326
IFSC Code : BKID0000749

अगदी सुरुवातीपासून स्वतःचा आणि कुटुंबाचा जीव धोक्यात
घालून कोरोनाग्रस्त रुग्णांची प्रत्यक्ष सेवा करणारे प्रामाणिक
डॉक्टर, आरोग्यसेवक, आरोग्यसेविका, आरोग्य कर्मचारी,
मेडिकल स्टोअर्स, पॅथॉलॉजिस्ट, अँब्युलन्स चालक आणि अत्यंत
संयमाने व गंभीरपणे राज्याची आरोग्य व्यवस्था हाताळणारे
मुख्यमंत्री श्री. उद्धवजी ठाकरे व आरोग्यमंत्री श्री. राजेशजी टोपे
यांना हे पुस्तक अंतःकरणपूर्वक भेट

आणि त्याचबरोबर

केंद्र सरकारचे पुरेसे पाठबळ नसतानाही राज्याची आर्थिक घडी
कोरोनाच्या संकट काळातही विस्कळीत होऊ न देणारे
महाराष्ट्र राज्याचे अर्थमंत्री व उपमुख्यमंत्री श्री. अजितदादा पवार
यांनाही हे पुस्तक अंतःकरणपूर्वक भेट

पुस्तकाबदल मनोगत

आजार नव्हे, तर आरोग्य हे एक सर्वात मोठे रहस्य आहे. हा एक मोठा गूढ आणि व्यापक विषय आहे. या विषयाचे महत्त्व लक्षात घेऊन आपल्यातील अनेक मंडळींनी आजपर्यंत प्राणायाम, योगाभ्यास, निसर्गोपचार याचा मोठा प्रचार जागतिक पातळीवर केला आहे. तर काहींनी थेट आजाराला प्राधान्य देत अॅलोपॅथी, होमिओपॅथी, आयुर्वेद, युनानी अशा अनेक वैद्यकीय मार्गांचा अवलंब करून रुग्णांची सेवा केली आहे. आतापर्यंत मानवी आरोग्याच्या विविध क्षेत्रात आपण मोठे योगदान दिले आहे. पण या सर्व वाटचालीत आपण मनुष्य आणि सूक्ष्म जीव यांचा परस्पर संबंध आणि परिणाम याच्या अभ्यासाकडे मात्र खूप मोठे दुर्लक्ष केले आहे. हे दुर्लक्षच आज आपल्या संकटाचं खरं कारण आहे. आपण एका विचित्र आणि भयानक संकटात अडकलो आहे.

एकीकडे शासनाच्या विविध विभागांची धडपड कौतुकास्पद असली तरी दुसरीकडे रुग्णांची वाढती संख्या, कामाचा प्रचंड ताण, लोकांचे वेगवेगळे प्रश्न, छुपे राजकीय संघर्ष आणि कामातील बदलते प्राधान्यक्रम यामुळे 'औषध आणि लस' हे मूळ आणि महत्त्वाचे काम अत्यंत सावकाश आणि अत्यंत मर्यादित झाले आहे, ही वस्तुस्थिती आपल्याला नाकारून चालणार नाही. शिवाय पूर्वीपासूनच विषाणूच्या पायाभूत संशोधनाकडे आपले एवढे मोठे दुर्लक्ष झाले असताना अचानक आलेल्या कोरोना विषाणूचे संशोधन व्यवस्थितपणे चालू आहे असे म्हणणेच भाबडेपणाचे आहे. त्याचबरोबर प्रत्यक्षात कोरोनाचा होत असणारा प्रसार आणि भारतातील लोकसंख्या यामुळे निर्माण होणारे धोके लक्षात घेतले तर आपल्याकडे आज उपलब्ध असणारा कालावधी अत्यंत कमी आहे हेही लक्षात घेणे गरजेचे आहे.

आज एखाद्या इंग्रजी थ्रिलर सिनेमासारखं हे विषाणूचं महासंकट आपल्या १३५ कोटी लोकसंख्या असलेल्या देशात दररोज पुढे सरकत आहे. त्यामुळे आता साऱ्या जगाचे लक्ष आपल्या भारत देशाकडे लागले आहे, पण अशा या जीवघेण्या परिस्थितीमध्येही आपल्याला आता न घाबरता आणि न डगमगता ठामपणे मार्ग काढावा लागणार आहे. साऱ्या जगाने जरी या कोरोना संकटपुढे हात टेकले असले, तरी आपल्याला मात्र ही लढाई एखाद्या योद्ध्याप्रमाणे लढावी लागणार आहे. आपली भविष्यातील जैविक युद्धाची तयारी आपल्याला वर्तमान

काळातील या कोरोनाच्या महासंकटाची समाप्ती करूनच साऱ्या जगाला दाखवून द्यावी लागणार आहे. यासाठी आपल्याला आता मुख्य प्रश्नालाच हात घालावा लागणार आहे. थेट शत्रूलाच भिडावे लागणार आहे आणि आज आपला हा थेट शत्रू आहे एक निर्जीव विषाणू... कोरोना व्हायरस. या कोरोना व्हायरसशी लढण्यासाठी आता कोणी कितीही आणि काहीही उपाय सांगितले तरी आपल्याकडे अत्यंत तातडीचा आणि शेवटचा एकच जालीम उपाय शिल्लक आहे. तो म्हणजे... 'औषध आणि लस'. आणि या प्रभावी औषधासाठी आणि या परिणामकारक लसीसाठी आज आपण किती तयार आहोत आणि किती गंभीर आहोत हा खरा आजचा महत्त्वाचा राष्ट्रीय प्रश्न आहे.

आपणास खरे वाटणार नाही पण गेल्यावर्षी कोरोनाचे संकट येऊन ऑगस्ट महिना उजाडला होता तरीही आपल्या देशाचे पंतप्रधान नरेंद्र मोदी यांनी 'औषध आणि लस' याबद्दल साधा शब्दही त्यांच्या राष्ट्रीय भाषणात काढला नव्हता. एवढेच नव्हे, तर त्यांच्या राष्ट्रीय भाषणातील हा दोष आणि हा बेजबाबदारपणा विरोधी पक्षातील नेतेमंडळी व मिडीयातील तथाकथित तज्ज्ञांनाही तोपर्यंत लक्षात आलेला नव्हता. ही सर्वच मंडळी राजकीय संघर्ष आणि धार्मिक कलह यामध्ये पूर्णपणे अडकली होती. त्यामुळे त्यांना कोरोनाच्या राष्ट्रीय संकटकाळात औषध, लस, ऑक्सिजन यासारख्या मूलभूत बाबींचा विचार करायला आणि त्यासाठी एक व्यापक नियोजन करायला कसलाच वेळ नव्हता. ही सर्व मंडळी त्यांच्या राजकीय स्वार्थासाठी, धार्मिक भावनांसाठी आणि मिडीयाच्या तकलादू समाधानासाठी भारतातील सर्वच जनतेच्या उभ्या आयुष्याशी खेळत बसली होती आणि आपल्या दुर्दैवाने यांचा हा खेळ आजही चालूच आहे.

सुरुवातीला कोरोनाच्या समस्येचे स्वरूप व अंदाज नीट समजला नसल्याने अमेरिकेच्या ट्रम्पचे स्वागत मेळावे आणि आता या संकटाचे गांभीर्यच नसल्याने भव्य राजकीय मेळावे यातून आपण दिलेल्या सोशल डिस्टेंसिंगच्या आदेशाचे व नियमांचे आपणच जाहीरपणे उल्लंघन करीत आहोत याचं भान जर देशाच्या पंतप्रधानांनाच नसेल तर इतर राजकीय नेत्यांना आणि प्रशासकीय घटकांना ते कोठून येणार, हा एक गंभीर प्रश्नच आहे. त्याचबरोबर कोरोनाचे राष्ट्रीय संकट असताना देशामध्ये लाखोंचे राजकीय मेळावे घेणे हा एक प्रकारचा उघड राष्ट्रीय गुन्हा आहे याचा विधिनिषेध व नैतिक संकोच जर पंतप्रधानांनाच वाटत नसेल तर देशाच्या यंत्रणेला तो कसा वाटेल हाही एक प्रश्नच आहे. ग्रामीण भागात एक म्हण आहे, वरमाईचा पदर पडला की वऱ्हाड उधळायला वेळ लागत नाही. या म्हणीप्रमाणेच आज आपल्या देशाची परिस्थिती उधळली आहे.

केवळ प्रसिद्धी आणि निवडणुकीचे राजकारण याला प्राधान्य देऊन आपल्या देशाचा सर्व कारभार सुरू आहे. त्यामुळे कोरोनाच्या समस्यावर नवे पर्याय आणि नवे मार्ग जगाला दाखवण्याचे धाडस आपला देश दाखवू शकला नाही. केवळ भावनिक मुद्दे व स्टंटबाजी

यावरच आपली गुजराण चालू आहे. दांभिकता आणि मूल्य न्हास याचे भीती वाटावे असे चित्र आज आपल्या देशात निर्माण झाले आहे. एकीकडे लोकांना श्वास घेण्यासाठी ऑक्सिजन नाही, जगण्यासाठी अन्न नाही आणि दुसरीकडे नेतेमंडळींनी मात्र निवडणुकीत आपला प्राण ओतला आहे. ही आपल्या देशाची आजची परिस्थिती आहे.

या सर्व परिस्थितीमध्ये माझ्या सारख्या संवेदनशील कार्यकर्त्याला संताप येणे, उद्वेग येणे साहजिकच आहे. या संतापातून, या उद्वेगातून आणि या अस्वस्थतेतूनच मी या कोरोनाच्या काळात वेळोवेळी आंदोलने केली, लेखांच्या माध्यमातून जनतेसमोर भूमिका मांडली, जनतेच्या प्रश्नांसाठी शासनाकडे अभ्यासपूर्ण व व्यावहारिक मागण्या केल्या. या मागण्यांसाठी शासनाकडे पाठपुरावा केला आणि ही लढाई अत्यंत जिद्दीने कोरोनाच्या संकटकाळातही कोरोनाचे सर्व शासकीय नियम पाळून सातत्याने सुरू ठेवली आणि आता याच सर्व लढाईतील काही निवडक भाग मी एकत्रितरित्या या पुस्तकाच्या माध्यमातून पुन्हा एकदा प्रसिद्ध करित आहे, जेणेकरून कोरोनाशी लढणाऱ्या भारतीय जनतेला याचा काहीतरी उपयोग होऊ शकेल.

या पुस्तकामध्ये कोरोनाशी निगडित विज्ञान, आरोग्य, राजकारण, प्रशासन, मानसशास्त्र, धर्म, संस्कृती आदी विविध विषयांवरील माझे लेख, वेळोवेळी केलेल्या आंदोलनाबाबतच्या माझ्या भूमिका, राष्ट्रीय मागण्या आदी विषयांचा समावेश केला आहे. यातील काही लेख राज्यस्तरीय वृत्तपत्रांमध्ये प्रसिद्ध झाले आहेत तर काही सोशल मिडियातून राष्ट्रीय पातळीवर प्रसिद्ध झाले आहेत. खरं तर हे पुस्तक म्हणजे माझी सांस्कृतिक आवड नसून कोरोनाशी लढण्यासाठी जनतेला केलेल्या आवाहनाचे एक प्रकारचे पत्रकच आहे. त्यामुळे या पुस्तकासाठी मुखपृष्ठ, डिझाईन, पुस्तक मांडणी, शुद्धलेखन आदी साहित्यिक सोपस्कार केलेले नाहीत आणि महत्त्वाचे म्हणजे अशा या जीवघेण्या परिस्थितीत ते करण्याची माझी मनापासून इच्छाही नव्हती. तरीही वेळात वेळ काढून श्री. विवेक जोशी यांनी शुद्धलेखन तपासून दिले आणि सौ. शिल्पा पराग कुलकर्णी यांनी पुस्तक मांडणी करून दिली, त्याबद्दल त्यांचे मनापासून आभार व्यक्त करतो. तसेच डॉ. कमलजीत कौर सिद्ध, श्री. आनंद करंदीकर, सौ. सुरेखाताई ठाकरे, डॉ. विठ्ठलराव रा. घाडगे, कॅप्टन उत्तम पाटील, कु. रिझवाना अन्सारी, श्री. यज्ञकुमार करेवार, डॉ. संजय पाटील आणि सौ. आशा पाटील यांनी या पुस्तकासाठी प्रतिक्रिया दिल्या, त्याबद्दल त्यांचे मनापासून आभार.

बाकी कोरोनाशी लढणाऱ्या आपल्या भारतीय जनतेला या पुस्तकामुळे कसल्याही प्रकारची मदत झाली तरी या पुस्तकाचा उद्देश सफल झाला असे मी समजेन. यापलीकडे काय लिहू?

माझ्या भारतीयांनो,

कोरोना विरुद्धची लढाई आपल्याला जिंकायची आहे.

आपल्या कुटुंबासाठी, आपल्या जिवलगंसाठी आणि आपल्या देशासाठी.

यासाठी माझी तुम्हाला शपथ आहे...

आणि ही शपथ आहे, जनतेच्या रक्षणासाठी तळहातावर जीव घेऊन लढणाऱ्या छत्रपती शिवाजी महाराज आणि त्यांच्या मावळ्यांची. ही शपथ आहे, देशासाठी ऐन तारुण्यात शहीद झालेल्या भगतसिंग, सुखदेव, राजगुरू, अशफाकउल्ला खान यांसारख्या असंख्य क्रांतिकारकांची. ही शपथ आहे. अनेक महिने, अनेक वर्षे आपलं उभं आयुष्य तुरुंगाच्या त्या चार भिंतींच्या अंधारात क्वारंटाईनमध्ये घालवलेल्या त्या हजारो देशभक्तांची. ही शपथ आहे. त्या अंदमान-निकोबारमधील स्वातंत्र्यवीर सावरकर यांनी जन्मठेप भोगलेल्या सेल्युलर जेलची आणि त्या जेलमधील ६९६ खोल्यांची. ही शपथ आहे, ज्यांनी आपल्याला माणूस म्हणून जिवंत केले त्या शाहू-फुले-आंबेडकर-गांधीजींची. ही शपथ आहे, देशाच्या स्वातंत्र्य चळवळीची आणि त्यानंतरच्या गेल्या सत्तर वर्षांच्या अथक राष्ट्रीय परिश्रमाची. ही शपथ आहे, राष्ट्रीय संशोधनात आयुष्य घालवणाऱ्या ज्ञात-अज्ञात शास्त्रज्ञांची. ही शपथ आहे, देशाच्या सुरक्षेसाठी गेल्या सत्तर वर्षांत बलिदान दिलेल्या माझ्या हजारो जवानांची आणि त्यांच्या कुटुंबाची. ही शपथ आहे मृत्यूची चिंता घरात ठेवून कोरोनाग्रस्त रुग्णांची सेवा करणाऱ्या त्या सर्व डॉक्टर, आरोग्यसेवक आणि आरोग्यसेविकांची. ही शपथ आहे, लाल किल्ल्यावर फडकणाऱ्या आपल्या तिरंग्याची आणि ही शपथ आहे, कोणत्याही परिस्थितीत ही लढाई जिंकायचीच ही मनाची तयारी केलेल्या असंख्य भारतीय नागरिकांची.

तेव्हा ही शपथ आणि ही भावना घेऊनच आपण सर्व जण या कोरोनाच्या संकटावर मात करू या आणि एक नवा इतिहास घडवू या. जय हिंद जय भारत !

प्रफुल्ल कदम

१. कोरोना, चीन, भारत आणि युद्ध

पंधरा वर्षांपूर्वी भारत सरकारचे तत्कालीन प्रधान सचिव पद्मश्री अच्युतराव गोखले (I.A.S.) यांच्याशी मी एकदा त्यांच्या दिल्लीतील घरी राष्ट्रीय प्रश्नावर चर्चा करीत बसलो होतो. चर्चा करीत असताना अचानकच त्यांनी मला एक आग्रहाचा सल्ला दिला, “प्रफुल्ल, तुला खरंच देशासाठी काहीतरी करायचं असेल तर तू अमेरिका आणि युरोपपेक्षा अगोदर चीनला नीट समजून घे.” त्यांचा हा सल्ला माझ्यासाठी नवीन आणि आश्चर्यकारक होता, पण त्यानंतर झालेल्या चर्चेनंतर मी लगेच चीनला जाण्याच्या तयारीला लागलो. आर्थिक परिस्थिती नसतानाही थोडीशी पैशांची व इतर जुळणी करून मी लगेच चीन देशाचा एक अभ्यास दौरा पूर्ण केला. योगायोगाने तो काळ भारत-चीन संबंधांचा सुवर्णकाळ होता. त्यामुळे मला चीनमधील अनेक संशोधन केंद्रांना भेटी देता आल्या. त्यांचे वेगवेगळ्या क्षेत्रांत सुरू असलेले संशोधनही मला व्यवस्थितपणे समजून घेता आले. त्याचबरोबर चीनमधील विविध महत्त्वाची शहरे आणि व्यापार केंद्रे यांनाही मी आवर्जून भेटी दिल्या. या भेटीदरम्यान तेथील अनेक अधिकारी, छोटे-मोठे व्यापारी आणि सामान्य नागरिक यांच्याशी मी सविस्तर चर्चाही केल्या. तेव्हापासून आजपर्यंत चीन हा माझ्यासाठी अभ्यासाचा आणि आंतरराष्ट्रीय राजकारणाचा विषय झाला आहे.

सन १८३९ ते ४२ मधील इंग्लंड-चीन अफू युद्ध, चीनमधील तायपिंग बंड, १९११-१२ मधील डॉ. सन्यत-से चीन यांच्या नेतृत्वाखाली घडून आलेली राष्ट्रीय राज्यक्रांती, चॅंग काई शेक यांचे राष्ट्रीय सरकार, चीनमधील साम्यवादाचा उदय, चीनची १९४९ ची ऑक्टोबर क्रांती इथपासून ते १९५४ चा भारत-चीन पंचशील करार, भारत-चीन युद्ध, डेंग शियोपिंगच्या नेतृत्वाखाली चीनने केलेली आर्थिक प्रगती, राजीव गांधी-डेंग शियोपिंग भेट आणि आत्ताची मोदी-जिनपिंग भेट अशा या प्रदीर्घ काळातील महत्त्वपूर्ण घटनांचा व्यवस्थित अभ्यास केल्याशिवाय आपणाला आजच्या भारत-चीन संबंधांचा अंदाज घेता येणार नाही. खरं तर कोणत्याही देशातील जनतेला तिच्या सरकारचे परराष्ट्रविषयक अथवा संरक्षणविषयक धोरण याबद्दल चुकीचे असे कधी काहीही वाटत नसते. त्यांना त्याचे देणे-घेणेही नसते आणि त्यांना त्यातील काही फारसे समजतही नसते, परंतु आजच्या घडीला मात्र कोरोनाच्या या जैविक

संकटामुळे चीन आणि त्याचे जागतिक धोरण जगातील लोकांसाठी चिंतेचा आणि संशोधनाचा विषय झाला आहे. भारताबाबत तर चीनचा संबंध हा एक स्वतंत्र, व्यापक आणि मोठा संवेदनशील विषय आहे. त्यामुळे या ठिकाणी याविषयी सखोल आणि सविस्तर चर्चा करणे मला राष्ट्रीय हिताच्या दृष्टीने योग्य वाटत नाही. तथापि, सध्याच्या जैविक संकटाच्या पार्श्वभूमीवर चीनसंबंधी काही महत्त्वपूर्ण मुद्द्यांचे किमान आकलन आणि गांभीर्य भारतीय जनतेला असणे आज गरजेचे आहे. अन्यथा, राजकीय स्वार्थासाठी भावनाशील जनतेची फसवणूक व दिशाभूल होण्याची आज जास्त शक्यता वाटत आहे.

उभय देशांच्या संबंधाच्या गेल्या ६५ वर्षांच्या इतिहासाकडे आपण पाहिले तर सीमेबाबतचे प्रश्न, नद्यांचे पाणी वाटप आणि चीन- पाकिस्तान संबंध हे संवेदनशील वादाचे विषय तर आहेतच, पण त्याचबरोबर अलीकडच्या काळात त्यामध्ये व्यापारातील असमतोल, चीनची वाढती ताकद, नद्यांचे पाणी वळवण्याचे चीनचे संशयास्पद हेतू आणि पाकव्याप्त काश्मीरमधील चिनी गुंतवणूक या मुद्द्यांचीही आता भर पडली आहे. अशा या परिस्थितीमध्ये अमेरिका-जपान बरोबर जर भारताची युती झाली तर चीनला स्वतःची कोंडी होण्याची भीती वाटत आहे. त्याचबरोबर अलीकडेच अमेरिकेने भारताला सामरिक व्यापार प्राधिकरण-१ (स्ट्रॅटेजिक ट्रेड ऑथोरायजेशन -१) दर्जा दिल्यामुळे चीनही सावध होऊन संरक्षण तयारीला लागला आहे. त्यामध्येच संगणक क्षेत्रात सॉफ्टवेअर आणि सर्व्हर या दोन्ही क्षेत्रात चीनने स्वदेशी तंत्रज्ञान आणल्यामुळे सिलिकॉन व्हॅलीला मोठा धक्का बसला आहे. त्यामुळे जागतिक पातळीवर चीन विरोधी आर्थिक ताण-तणाव निर्माण झाला आहे. भारताच्या संदर्भात एक महत्त्वाची बाब म्हणजे भारताप्रमाणे चीन सुद्धा इस्लामिक कट्टरपंथी संघटनांच्या विरोधात चिडलेला आहे. पाकव्याप्त काश्मीरमधील चीनला लागून असलेल्या झिनजियांग प्रांतातील उईगुर मुस्लीम बंडखोर अतिरेक्यांची चीनला डोकेदुखी झाली आहे. पाकिस्तान आणि चीन या दोन्ही देशांच्या विशेष दलांनी यासाठी संयुक्त लष्करी सराव केल्याचे यापूर्वीच चिनी सरकारी माध्यमांनी मान्य केले आहे. अशा या सर्व पार्श्वभूमीवर या कोरोना विषाणूच्या या नवीन जैविक संकटाकडे आपण पाहिले पाहिजे. या जैविक संकटाची कारणे शोधण्याचा आज अनेकजण प्रयत्न करीत आहेत. या कारणांचा योग्य वेळी शोधही लागेल. पण कोरोनाचे हे जैविक संकटच नजीकच्या जैविक युद्धाचे तत्कालीन कारण ठरू नये याची भीती मात्र आता सर्वत्र निर्माण झाली आहे .

अशा या चिंताजनक जागतिक परिस्थितीमध्ये आपले केंद्रसरकार आणि आपल्या देशातील सर्व राज्य सरकारे आपापली भूमिका अगदी चिकाटीने पार पाडत आहेत. विशेषतः आरोग्य व पोलीस क्षेत्रातील लोक अक्षरशः जीव धोक्यात घालून देशाची सेवा करीत आहेत. अशावेळी आपणही एक जबाबदार भारतीय नागरिक म्हणून देशाच्या सुरक्षिततेची जबाबदारी आणि खबरदारी अत्यंत काळजीपूर्वक घेतली पाहिजे. यासाठी आपल्या भारताची राष्ट्रीय परिस्थिती बरोबरच आंतरराष्ट्रीय स्थितीही आपण नीट समजून घेतली पाहिजे. आज आपल्या शेजारील बहुतेक राष्ट्रे भारताच्या विरोधात भलतीच अस्वस्थ झालेली आहेत. मध्य आशियातील

अनेक देशही आज भारतावर नाराज आहेत. दुसरीकडे भारत विरोधी दहशतवादी संघटनांना आता केवळ पाकिस्तानकडूनच नव्हे तर जागतिक पातळीवरूनही सहकार्य व पाठबळ मिळू लागला आहे. त्याचबरोबर भारतातील काही अंतर्गत प्रश्न आता आंतरराष्ट्रीय झाले आहेत, तर काही आंतरराष्ट्रीय प्रश्न आता भारतात घुसले आहेत आणि या सर्व परिस्थितीचा गैरफायदा घेऊन भारता विरोधातच आघाडी उघडण्याचा दहशतवादी संघटनांचा आणि आपल्या शत्रुराष्ट्रांचा नियोजनपूर्वक सुरू असलेला प्रयत्न आता भारतामध्येच उघडपणे दिसू लागला आहे आणि या भारतविरोधी प्रयत्नांना भारतातीलच काही टोकाची भूमिका घेणारी मंडळी बळी पडत आहेत. याचा सर्वात जास्त फायदा भारत विरोधी शक्तींना होत आहे. यासाठी आजच्या परिस्थितीचं राष्ट्रीय भान ठेवून आमचा धर्म संकटात आहे, आमच्या संस्कृतीची वाट लागणार आहे असे कारण नसताना ओरडून सांगणे किमान आजच्या राष्ट्रीय संकटाच्या काळात तरी थांबले पाहिजे आणि महत्वाचे म्हणजे अशा संकटकाळात स्वतःचे पक्षीय अजेंडे पुढे ढकलण्यासाठी घाणेरडे, छुपे राजकीय उद्योगही तत्काळ बंद केले पाहिजेत. कारण युद्धे ही धर्माच्या किंवा पक्षाच्या आधारावर लढली जात नाहीत तर ती राष्ट्राच्या आधारावर लढली जातात हे ऐतिहासिक सत्य आपण आता नीट समजून घेतलं पाहिजे. आजपर्यंतची जी-जी मोठी युद्धे झाली आहेत ती एकाच धर्मातील राष्ट्रांमध्येच झाली आहेत. युद्धांचा आधार धर्म किंवा पक्ष नसून राष्ट्र आहे. हाच जगाचा इतिहास आहे. आणि याचं भान ठेवून आपण सर्वांनी या संकटकाळात धर्म आणि पक्षापेक्षा आता राष्ट्राला प्राधान्य दिले पाहिजे. विशेषतः सोशल मिडियावर कार्यरत असणाऱ्या संबंध पिढीने याचं गांभीर्य लक्षात घेतलं पाहिजे. आपण जर युद्ध या विषयाकडे राजकारणातील शब्दांचा खेळ आणि क्रिकेट मॅचसारखं बघू लागलो तर आपली फार मोठी फसगत होईल आणि आपले फार मोठे नुकसानही होईल आणि याचा परिणाम फक्त आपल्यालाच नाही तर आपल्या पुढच्या अनेक पिढ्यांना भोगावा लागेल. यासाठी कोरोना विषाणू संकटाला आणि यामध्ये लपलेल्या जैविक युद्धाच्या इशान्याला आपण सर्वांनी आत्ताच गांभीर्याने घेऊ या आणि पहिल्यांदा या राष्ट्रीय संकटाला समाप्त करू या!

आणि आता पुन्हा एकदा मुद्दा राहिला चीन देशाचा. जागतिक पातळीवर चीनबाबत काहीही निर्णय होईल, पण भारताला चीन हा आपला प्रबळ शेजारी आहे, हे विसरून चालणार नाही. आपल्याकडे एक उपरोधिक म्हण आहे, 'शेजारी बदलता येत नसतो.' आर्य चाणक्यांनी तर सांगितले आहे, राज्याने शेजारी राज्याशी मैत्री करावी. पण त्या मैत्रीत सावधपणा असावा. कारण पहिली मदत तोच करू शकतो आणि आक्रमण होणार असेल तर तेही त्याच्याच भूमीतून होत असते. चीनबाबतच नव्हे, तर भारताने सर्वच शेजारी राष्ट्रांबाबत ही सावधगिरी बाळगली पाहिजे. चीनमध्येच एक प्रसिद्ध म्हण आहे, 'शत्रूला ओळखा तुम्ही शंभर लढाया जिंकाल.' आपण चीनला तटस्थपणे ओळखलं पाहिजे. आज भारताचं सैन्य साडेतेरा लाख आहे तर चीनचे सैन्य पस्तीस लाख एवढं प्रचंड आहे तेही बारा देशांच्या सीमेवर तैनात. अण्वस्त्रांची प्रचंड मोठी ताकद आणि प्रचंड मोठे आर्थिक साम्राज्य घेऊन चीन उभा आहे. जैविक संशोधनात आणि जैविक युद्धाच्या तयारीत चीन भारताच्याच नव्हे तर जगाच्या पुढे

आहे. दुसरीकडे अमेरिकेचा राजकीय प्रतिनिधी म्हणून भारताने पुढे यायचे की स्वतंत्र - सार्वभौम राष्ट्र म्हणून पुढे वाटचाल करायची याचा निर्णय आपणाला आता घ्यावा लागणार आहे. त्याचबरोबर चीनला प्रमुख शत्रू म्हणून जाहीर करून पाकिस्तानसह शेजारील सर्वच राष्ट्रांना त्यांच्याकडे ढकलायचे आहे का याचाही सारासार विचार आपणाला करावा लागणार आहे. अर्थात, हे सर्व संरक्षणविषयक आणि परराष्ट्रविषयक निर्णय घेण्यास आपले राष्ट्र सक्षम आहे, पण माझ्या पुढील आताचा चिंतेचा मुख्य विषय वेगळाच आहे. या सर्व जागतिक गदारोळात आपल्या घटनाकारांनी राज्यघटनेमध्ये चौथ्या प्रकरणात कलम ५१ मध्ये आंतरराष्ट्रीय शांतता आणि सुरक्षा यांच्या संवर्धनासाठी राज्य धोरणांची जी निदेशक तत्त्वे दिली आहेत त्या तत्त्वाकडे आपल्या राष्ट्राचे दुर्लक्ष तर होणार नाही ना, नागरिकांना त्याचा विसर तर पडणार नाही ना आणि त्या तत्त्वांचे महत्त्व कमी तर होणार नाही ना याची मुख्य चिंता मला लागलेली आहे. या निदेशक तत्त्वांमध्ये घटनाकारांनी आंतरराष्ट्रीय शांतता व सुरक्षा यांचे संवर्धन करण्यासाठी, राष्ट्रांमध्ये न्यायसंगत व सन्मानपूर्वक संबंध राखण्यासाठी, संघटित जनसमानांच्या आपसातील व्यवहारांमध्ये आंतरराष्ट्रीय कायदा व तहांची आबंधने याबद्दल आदरभावना जोपासण्यासाठी आणि आंतरराष्ट्रीय तंटे लवादाद्वारे मिटवण्यास प्रोत्साहन देण्यासाठी राष्ट्र प्रयत्नशील राहिल, असे स्पष्टपणे नमूद केले आहे. आता या परस्पर सहजीवन आणि जागतिक शांतता व सुरक्षेच्या महान मूल्यांचा विचार आपण या बदलत्या जगाच्या संदर्भात कसा करणार आहोत हा एक महत्त्वाचा मुद्दा आहे. आणि हा मुद्दा बाजूला सोडून आपणाला यापुढे आंतरराष्ट्रीय युद्धाच्या राजकारणात आता जाता येणार नाही कारण हा मुद्दाच आपल्या भारताची आत्तापर्यंतची जागतिक ओळख आणि ताकद झालेला आहे आणि म्हणूनच ही ताकद व ही ओळख घेऊनच आपल्याला यापुढील काळात आंतरराष्ट्रीय पातळीवर राजकीय भूमिका घ्यावी लागणार आहे आणि त्यासाठी आग्रह करावा लागणार आहे. अन्यथा जागतिक पातळीवरील राजकारणात आज आपली खूप मोठी पिछेहाट होण्याची शक्यता निर्माण झालेली आहे. त्या दृष्टीने घटनाकारांनी त्या वेळी दिलेले आंतरराष्ट्रीय संकेत आजही खूप महत्त्वाचे आहेत. म्हणूनच आज टीव्हीवरील आणि सोशल मीडियावरील भारत-चीन संबंधीच्या खोट्या बातम्या, फुकटच्या बढाया, दिशाभूल करणाऱ्या चर्चा आणि आततायी राजकीय भूमिका यांना बळी न पडता आपण सर्वांनी आज कोरोनाच्या मुख्य राष्ट्रीय संकटाकडे लक्ष देणे खूप गरजेचे आहे. कारण आज एकीकडे चीनसारख्या प्रचंड मोठ्या शेजारील देशात कोरोनाचे संकट नियंत्रणात आणल्याच्या बातम्या आपल्याला वाचायला मिळत आहेत, तर दुसरीकडे आपल्याच भारतात कोरोनाच्या दररोजच्या जीवघेण्या बातम्यांनी मन हादरून गेले आहे. दररोजच्या या जीवघेण्या बातम्या आता कुठे तरी थांबल्या पाहिजेत. अन्यथा, आपली आंतरराष्ट्रीय प्रतिष्ठा तर सोडून द्या, पण आपलं आंतरराष्ट्रीय अस्तित्वसुद्धा उद्धा राहणार नाही.

२. महामारी आणि विज्ञान... दुःखाचा इतिहास आणि सुखाचा शोध

मानवी शरीरावर कोणत्याही दैवी किंवा चमत्कारिक शक्तीचा प्रभाव पडत नसून निसर्गानं आखून दिलेल्या नियमानुसार मानवी शरीराचं सनियंत्रण व संतुलन होत असतं असं सांगणाऱ्या हिपोक्रेटसला त्या वेळच्या लोकांनी 'जगातील सर्वात मूर्ख माणूस' म्हणून अवहेलना केली होती, पण पुढे जाऊन त्याच जगानं हिपोक्रेटसच्या त्याच तत्त्वांचा स्वीकार करून मानवी जीवन आणि मानवी संस्कृतीला अनेक वेळा फार मोठ्या संकटातून वाचवले आहे. आणि आज हेच तत्त्व आणि हाच वैज्ञानिक दृष्टिकोन या संकट काळात इतर कोणत्याही समजुतीपेक्षा महत्त्वाचा आहे. वैज्ञानिक दृष्टिकोन आणि विज्ञानाचे महत्त्व सांगण्याची ही वेळ नाही, परंतु सध्याच्या या जीवघेण्या परिस्थितीतही काही लोक चुकीच्या समजुती, चुकीच्या श्रद्धा (अंधश्रद्धा) आणि अविवेकी मार्गाचा अवलंब करीत आहेत. त्यामुळे वैज्ञानिक दृष्टिकोनाचा आग्रह आणि प्रसार या काळातही अत्यंत गरजेचा झाला आहे. त्या दृष्टीनेच 'औषध आणि लस' या चळवळीच्या माध्यमातून हा वैज्ञानिक दृष्टिकोनही पुढे आणण्याचा मी जाणीवपूर्वक प्रयत्न केलेला आहे. यासाठी राज्यघटनेतील भाग चार मधील कलम ५१ (ज)चा आधार मी घेतला आहे. या कलमामध्ये विज्ञाननिष्ठ दृष्टिकोन, मानवतावाद आणि शोधक बुद्धी व सुधारणावाद यांचा विकास करणे हे भारतीय नागरिकांचे कर्तव्य आहे असे स्पष्टपणे नमूद केले आहे. घटनेतील या कलमाबद्दल आणि घटनाकाराच्या या व्यापक आणि सखोल चिंतनाबद्दल आपण सर्वांनीच यानिमित्त त्यांचे आभार आणि आदर व्यक्त करणे मला कर्तव्याचे वाटते. त्याचबरोबर त्यांनी केलेल्या मार्गदर्शनाला आपण गांभीर्याने घेणे आता जास्त गरजेचे वाटते.

आजपर्यंत साथीच्या आजारातून झालेल्या अनेक महामान्या जगाने अनुभवल्या आहेत. या महामान्याची माहिती देणारे असंख्य लेख वेळोवेळी प्रसिद्ध झाले आहेत. जुन्या पिढीकडूनही आम्ही याबद्दल खूप काही ऐकले आहे. प्लेग, कॉलरा, मलेरिया, डेंग्यू, स्वाईन फ्लू, इबोला, एड्स, बर्ड फ्लू, पोलिओ अशा अनेक साथीच्या आजारातून लाखो लोक मारले गेले आहेत. पहिल्या महायुद्धात २ कोटी लोक मारले गेले होते. परंतु ग्रेट स्पॅनिश फ्लूच्या साथीने ८० टक्के

लोक अवघ्या चारच महिन्यात मेले होते. १९१८ मध्ये साध्या फ्लूने जवळ जवळ १.५ कोटी लोक मृत्युमुखी पडले होते. १९१६ च्या एका विचित्र रोगाने युरोप व अमेरिकेतील दहा वर्षांत ५० लाख लोक मेले होते अशी माहिती प्रसिद्ध झाली आहे. १९५७ च्या एशियन फ्लूने तर चीनमध्ये त्या वेळी १० लाख आणि अमेरिकेतील १लाख लोक मरण पावले होते. अलीकडच्या एड्सने तब्बल ३५ दशलक्ष लोक मरण पावले आहेत. भारतात तर साथीच्या आजाराने गावेच्या गावे उजाड झाली होती. डेंग्यू, चिकनगुनियाचा वाईट अनुभव तर भारतीयांनी घेतलाच आहे. मलेरिया आज जरी भारतात अटोक्यात आला असला तरी आफ्रिकेत मात्र याचं थैमान चालूच आहे . जगात दरवर्षी १० लाख लोक या आजाराने मरत आहेत अशी आकडेवारी वेगवेगळ्या स्रोताकडून पुढे आली आहे. २००९ - १० मध्ये स्वाईन फ्लूने ५ लाख लोक मेल्याची बातमी तर आपणाला सर्वानाच माहीत आहे. एवढेच नव्हे, तर साथीच्या आजाराने इतिहासातील अनेक संस्कृतींचा आणि राजकीय सत्तांचा अक्षरशः न्हास झालेला आहे. एकूणच साथीचे आजार आणि महामान्या हा मानवी जीवनाच्या इतिहासातील अत्यंत भयंकर आणि मानवी मनाचा थरकाप उडवणाऱ्या आठवणी आहेत.

एकीकडे माणसाचे मन आणि बुद्धी बधिर करणारा महामारीचा हा नकोसा वाटणारा इतिहास जरी असला, तरी दुसरीकडे याच संकटावर मात करणारा मानवाचा प्रेरणादायी आणि अभिमानास्पद इतिहास सुद्धा आहे आणि या प्रेरणादायी इतिहासाचा आधार तांत्रिक-मांत्रिक, भूत-पिशाच अशा भाम्रक कल्पना नसून मानवाचा वैज्ञानिक दृष्टिकोन, त्याचा सेवाभाव आणि प्रत्यक्ष विज्ञान हाच आहे. साथीच्या रोगातून झालेल्या महामारीच्या इतिहासाकडे आपण जर तटस्थपणे आणि प्रामाणिकपणे पाहिले तर आपणाला सहज लक्षात येईल की वैज्ञानिक दृष्टिकोन, संशोधन आणि सेवा यातूनच माणूस या महामारीतून पृथ्वीवर जिवंत राहू शकला आहे. उलट सामान्य माणूस ज्या -ज्या वेळी तत्कालीन सर्वसामान्य थिअरीवर विश्वास ठेवून अज्ञानातच राहिला त्या - त्या वेळी त्याच्या वाट्याला महामारी आली आहे आणि त्याचं अवघं जीवनच उद्ध्वस्त झाले आहे. उलट समस्यांची जाणीव ठेवून वस्तुनिष्ठपणे वैज्ञानिक दृष्टिकोन ठेवून मानवाने ज्या वेळी संशोधन केले, अभ्यास केला त्या वेळीच त्याला संकटातून मार्ग सापडला. त्याला नवीन लसी सापडल्या, त्याला नवीन औषधे मिळाली. रोनाल्ड रॉस, रॉबर्ट काँक, अलेक्झांडर फ्लेमिंग, अन्स्टन चेन, होवार्ड फ्लोरी, लाव्हेरेन, बेंडेल स्टॅन्ले, जॉन एन्डर्स, वेल्सर, रॉबिन्स, हरगोविंद खुराणा, मॅक्स डेलब्रुक, साल्वाडॉर लुरिअर, अल्फर्ड हर्षे, वॉल्टर्स क्रूस यासारख्या अनेक मंडळींनी त्या-त्या काळातील थिअरीपुढे आणि लोकसमजुतीपुढे हार न मानता नवीन संशोधन केले. त्यामुळे जीवाणू, विषाणू, प्रतिजैविक, लसी, डी.एन.ए, आर.एन.ए, प्रथिने यांचे शोध लागले. या संशोधकांनी स्वतःच्या जिवाची पर्वा न करता हा पराक्रम आणि हा लढाऊ बाणा दाखवला नसता तर लाखो माणसं अक्षरक्षः जनावरांपेक्षाही भयानक पद्धतीने मेली असती. आज आहे ती माणसाची जात आणि संस्कृती कधीच नष्ट

झाली असती. म्हणूनच आज त्या संशोधकांच्या उपकाराचे ओझे आणि त्यांच्या संशोधनाची प्रेरणा घेऊनच आपणाला या कोरोना संकटाशी लढण्यासाठी सज्ज झाले पाहिजे.

ॲसिमॉव्हच्या 'गार्ड टू सायन्स' या प्रसिद्ध पुस्तकात लिहिल्याप्रमाणे जर आपण योग्य रितीने आणि योग्य दिशेने प्रयत्न केले तर निसर्ग आपली सर्व रहस्ये मानवासमोर उघडी करतो आणि मध्येच आपली भूमिका बदलत नाही. म्हणूनच आजच्या या कोरोना विषाणूच्या या महासंकटामध्ये वैज्ञानिक दृष्टिकोन, मानवसेवा व प्रत्यक्ष संशोधनात्मक कार्य याला महत्त्व देऊन आणि महत्त्वाचे म्हणजे याचे गांभीर्य लक्षात घेऊन आपणाला नियोजनबद्ध लढा उभा करावा लागणार आहे.

३. विज्ञानाबद्दल लोकांचे गैरसमज...

कोरोनाच्या या गंभीर संकटकाळात आपल्या देशाचे पंतप्रधानच जर देशातील जनतेला 'थाळ्या बडवा आणि टाळ्या वाजवा' असले थातूरमातूर कार्यक्रम देत असतील तर कोरोनाच्या या संकटकाळात देशातील जनतेची वैज्ञानिक समज आणि वैज्ञानिक दृष्टिकोन कोण विकसित करणार आणि कसा विकसित करणार हा खरा चिंतेचा प्रश्न आहे. कारण आजच्या या कोरोनाच्या गंभीर लढ्यात आपल्या देशाला जर खरंच यशस्वी व्हायचे असेल तर आपल्या जनतेचा आणि शासकीय यंत्रणेचा वैज्ञानिक दृष्टिकोन विकसित केल्याशिवाय आपल्याला पर्याय नाही आणि आपल्याकडे विज्ञानाशिवाय दुसरा मार्गही नाही. यासाठी जनतेची वैज्ञानिक मानसिकता तयार होणे आज खूप गरजेचे आहे.

कोरोनाविरुद्ध लढ्यात जर जनतेची वैज्ञानिक मानसिकता तयार करायची असेल तर त्यासाठी सर्वप्रथम विज्ञानाबद्दल जनतेच्या मनामध्ये असलेले गैरसमज दूर होणे खूप गरजेचे आहे. कारण आपल्या देशातील सर्वसामान्य जनतेमध्ये आणि सुशिक्षित वर्गामध्येही विज्ञानाबद्दल खूप वेगळे आणि भलतेच गैरसमज निर्माण झालेले आहेत. विज्ञान म्हणजे केवळ प्रयोगशाळा, अवघड शास्त्रीय परिभाषा, किचकट गणिते, मोठी सूत्रे, महागडी यंत्रसामग्री असे भलतेच गैरसमज जनतेमध्ये पसरलेले आहेत. मुळात 'विज्ञान' हा शब्द इंग्रजीत 'science' या शब्दावरून आला आहे आणि science हा शब्द लॅटिन भाषेतील सायनशिया (scientia) या शब्दावरून आला आहे. त्याचा थेट अर्थ केवळ 'ज्ञान' एवढाच आहे. खरं तर विज्ञानाबद्दल अनेक व्याख्या प्रचलित आहेत, परंतु अगदी थोडक्यात व सोप्या भाषेत सांगायचे तर विज्ञान किंवा वैज्ञानिक दृष्टिकोन म्हणजे मानवी बुद्धीने निसर्गातील घटनांचा आणि त्यामधील परस्पर संबंधाचा वस्तुनिष्ठ आणि व्यवस्थितपणे केलेला अभ्यास होय. हा अभ्यास कशा पद्धतीने करावा याचीही एक पद्धती सर्वमान्य झालेली आहे. त्याला अभ्यासक 'वैज्ञानिक पद्धती' म्हणतात. या वैज्ञानिक पद्धतीबद्दल सखोल आणि विस्तृत अभ्यास मांडण्याची येथे गरज नाही, परंतु आपले ज्ञान वस्तुस्थितीला धरून असावे, प्रत्यंतरक्षम असावे आणि त्याचबरोबर ते निःसंदिग्ध (निश्चित) असावे एवढेच या वैज्ञानिक दृष्टिकोनामध्ये अपेक्षित आहे. त्याचबरोबर

आपले ज्ञान पूर्वग्रह, अंधश्रद्धा आणि भ्रामक कल्पना यावर आधारित नसावे हेही या वैज्ञानिक दृष्टिकोनात अभिप्रेत आहे. म्हणजे याचा उघड आणि सोपा अर्थ सांगायचा तर आजच्या कोरोना विषाणूच्या समस्येकडे पूर्वग्रह, अंधश्रद्धा आणि काहीतरी भ्रामक कल्पनेतून बघू नये हीच विज्ञानाची अट आहे आणि हीच विज्ञानाची मागणी आहे.

पण विज्ञानाची ही मागणी व ही अट आपल्या देशात धर्मांध लोकांनी आणि राजकीय नेत्यांनी केव्हाच धुडकावून लावली आहे. देशातील प्रमुख राजकीय नेते जर लाखो लोकांच्या राजकीय रॅलीत सहभाग घेत असतील आणि धर्मांध लोक जर धार्मिक कार्यक्रमाचे उघड आयोजन करीत असतील तर सामान्य जनतेचं काय? लाखोंचा राजकीय सहभाग आणि धार्मिक कार्यक्रम यामुळे कोरोना विषाणूचा विज्ञानाशी काही संबंध आहे या संवेदनाच जनतेच्या मनामधून मारून टाकल्या आहेत. याचा गंभीर परिणाम आज कोरोनाच्या दुसऱ्या लाटेमध्ये झाला आहे.

आज आपल्या भारतामध्ये एकीकडे भोंदूबाबा व लबाड नेत्यांचं पेव फुटलं आहे आणि त्याचबरोबर दुसरीकडे घटनाविरोधी व अविवेकी मार्गांना बळी पडणाऱ्या लोकांची संख्याही भारतामध्ये खूपच वाढली आहे. त्यामुळे अशा या संवेदनशील आणि भीतीच्या वातावरणात आपल्याच बांधवांच्या चुकीच्या, अंधश्रद्धा व भ्रामक मानसिकतेमुळे आपण सर्व जण कोरोनाच्या मूळ वैज्ञानिक लढ्यापासून आज खूप दूर गेलो आहोत. याचा मोठा ताण आपल्या आरोग्य व्यवस्थेवर आणि जीव धोक्यात घालून सेवा करणाऱ्या डॉक्टर व कर्मचाऱ्यांवर पडला आहे. भारत एका भयंकर महामारीच्या दारात येऊन उभा राहिला आहे आणि यातून सुटका करण्याचा एकमेव मार्ग विज्ञान हाच आहे आणि याचा गांभीर्याने विचार करण्याची वेळ आता आली आहे.

फ्रान्सिस बेकनने म्हटले आहे. पूर्वग्रह आणि अंधश्रद्धा यांच्या विरुद्ध केलेले बंड म्हणजे विज्ञान होय. आणि हे बंड आपणाला कोरोना विषाणूविरुद्ध लढण्यासाठी आता करावे लागणार आहे. कारण कोणी काहीही सांगितले तरी विज्ञानाशिवाय या संकटातून आपल्याला बाहेर काढणारा दुसरा कोणताही मार्ग आपल्याकडे नाही. आणि हे केवळ मी म्हणत नाही तर गेल्या अनेक वर्षांचा मानवाचा जिवंत इतिहास आपणास हे सांगत आहे. त्यामुळे अशा या गंभीर परिस्थितीमध्ये जात, धर्म, पक्ष याचा राजकीय अभिनिवेश बाळगण्यापेक्षा आणि टाळ्या व थाळ्या बडवण्यापेक्षा या वैश्विक संकटात वैज्ञानिक प्रगती आणि नियोजनाचा आग्रह आपण सर्वांनी आता धरला पाहिजे. अन्यथा, आपली संबंध पिढी बरबाद झाल्याशिवाय राहणार नाही आणि ते खरंच भयंकर असणार आहे.

४. भारतीयांची संशोधनाबद्दलची उदासीनता...

भारतामध्ये संशोधना विषयी असणारी उदासीनता आणि संशोधक वृत्तीचा असणारा अभाव हा आजच्या दृष्टीने एक महत्वाचा आणि चिंतेचा विषय आहे. प्राचीन काळात संशोधकांनी लावलेल्या शोधांच्या बढाया मारण्यापलीकडे सध्या आपल्याकडे मूलभूत संशोधनाविषयी सांगण्यासारखे काहीच नाही. अंतराळात झेप आणि संगणकाचा वापर या पलीकडे शुद्ध आणि नैसर्गिक शास्त्रांमधील आपली अलीकडील प्रगती अभिमानाने सांगण्यासारखी नक्कीच नाही. गणित आणि तर्क या आकारिक शास्त्रातील प्रगतीचे मूल्यमापन करण्याची तर गरजच नाही. औषध निर्माणमध्ये आपण झेप घेतली असली, तरी औषध संशोधनामधील आपला परिणाम नेमका लक्षातच येत नाही. केवळ साथीच्या रोगांबद्दल बोलायचे झाल्यास प्लेग, मलेरिया, स्वाइन फ्लू, पोलिओ, एड्ससारखे अनेक साथीचे रोग आपल्याकडे येऊन गेले आणि त्यामुळे महाभयंकर महामान्याही अनेक वेळा होऊन गेल्या, पण आपणास आश्चर्य वाटेल की एवढ्या महाभयंकर महामान्या होऊनही भारतातील मंडळींना यावर औषध अथवा लस शोधण्याची वृत्ती झाली नाही. प्रत्येक महामारीच्या वेळी आणि संकटाच्या वेळी बाहेरील देशातून औषध आणि लस येईपर्यंत आपण फक्त वाट पाहण्याचे काम केले आहे. काही रोगांच्या बाबतीत तर काही दशकांचा काळ गेला तरीही आपण संशोधनाची तसदी घेतली नाही.

रोनॉल्ड रॉस या ब्रिटिश परंतु भारतात जन्मलेल्या आणि भारतातच आयुष्य काढलेल्या डॉक्टरने त्या काळी मुंबई, पुणे, कलकत्ता, हैद्राबाद, चेन्नई, आसाम, बेंगलोर, ब्रह्मदेश, अशा अनेक ठिकाणी सतत प्रवास करून जीव धोक्यात घालून अखंडपणे संशोधन करून मलेरिया वरील 'अॅनाफोलिस' या जातीच्या डासाची मादी शोधून काढली. आज भारतात मलेरिया जो नियंत्रणात आला आहे त्याचे मोठे श्रेय अभ्यासक रोनॉल्ड रॉस याला देतात. १९०२ साली रॉस यांना नोबेल पुरस्कार मिळाला, पण दुर्दैव म्हणजे या महान भारतीय संशोधकाचे साधे नाव सुद्धा आज भारतीय लोकांना माहीत नाही. १९०५ साली नोबेल पुरस्कार मिळालेल्या रॉबर्ट कॉक यांनी सुद्धा साथीच्या रोगात भारतात फिरून वेगवेगळ्या जंतूंचा अभ्यास केला आणि शोध लावले. भारतीयांनी त्यांच्याकडूनही संशोधनाची कसलीही प्रेरणा घेतली नाही. एका ठिकाणी

प्रदर्शनासाठी ठेवलेल्या त्यांच्या सूक्ष्मदर्शक यंत्राशिवाय बाकी त्याच्याबद्दल भारतीयांना काहीही माहिती नाही. अशी असंख्य उदाहरणे आहेत. आजच माझ्या एका नगराध्यक्ष मित्राने मला अमेरिकेत एका टी.व्ही.मुलाखतीमध्ये घडलेला सत्य किस्सा मोबाईलवर पाठवला आहे. ज्यामध्ये एका अमेरिकन टी व्ही. पत्रकाराने एका प्रसिद्ध विषाणू संशोधन संस्थेच्या शास्त्रज्ञाची मुलाखत घेताना त्याला विचारले की, काही महिने झाले कोरोना व्हायरस येऊन, तरीही अजून कोरोनावरील औषध आणि लस का निघाली नाही? त्यांनी त्याला हसत उत्तर दिले, “तुम्ही आठवून बघा एखाद्या संशोधकाची शेवटची मुलाखत तुम्ही कधी घेतली होती?” अर्थात, उत्तर होतं कधीच नाही. याच शास्त्रज्ञाने पत्रकाराला प्रतिप्रश्न विचारला ‘एलिस ग्रॅनटो ही व्यक्ती कोण आहे? तुम्हाला माहित आहे का?’ पत्रकाराला बराच वेळ विचार करूनही उत्तर देता आले नाही. कदाचित आपल्यापैकी बऱ्याचजणांनाही हे उत्तर माहित नसेल. ‘एलिस ग्रॅनटो’ ही कोरोना व्हायरसची संशोधित लस टोचून घेणारी जगातील पहिली महिला आहे. आणि ती कोणी सेलिब्रिटी, खेळाडू किंवा राजकारणी नसून ऑक्सफर्ड विद्यापीठात मायक्रोबायोलॉजी या मूलभूत विषयात संशोधन करणारी तीस वर्षांची शास्त्रज्ञ आहे.

स्पॅनिश संशोधकालाही असाच काही तरी प्रश्न विचारण्यात आला होता. त्याचे उत्तर विचार करायला लावणारे होते. तुम्ही खेळाडू किंवा सेलिब्रिटी यांना एका दिवसासाठी करोडो रुपये देतात आणि महिन्याला काही हजार रुपये मिळवणाऱ्या या संशोधकांना तुम्ही हा प्रश्न विचारतात की, कोरोना व्हायरसवर एका रात्रीत औषध का मिळत नाही? प्रगत देशांची जर ही अवस्था असेल तर भारतासारख्या विकसनशील देशातील वास्तव काय असेल?

अगदी कालच आमच्या तालुक्यातील एक शिक्षक मला म्हणाले, “भैय्या, पाचवी व आठवीच्या स्कॉलरशिप परीक्षेमध्ये विज्ञान विषयच नाही. यासाठी तुम्ही आवाज उठवा.” खरे तर मला सुरुवातीला हे ऐकून विश्वासच बसला नाही पण नंतर चौकशी केली ती वस्तुस्थिती आहे. सांगोला तालुक्यामध्ये हटकर मंगेवाडी हे एक छोटंसं गाव आहे. या गावातील प्राथमिक शाळेत मी आदर्श गाव संकल्प व प्रकल्प योजनेतून विद्यार्थ्यांसाठी छोटीशी प्रयोगशाळा उभी केली आहे. ही प्रयोगशाळा उभा केल्यानंतर नंतर मला समजले की आसपासच्या तालुक्यातील अनेक शाळांमध्ये अद्याप प्रयोगशाळाच नाहीत. अनेक वेळा वेगवेगळ्या कार्यक्रमांनिमित्त माझ्या अनेक शाळा आणि महाविद्यालयांना भेटी होत असतात. अनेक ठिकाणी मी विद्यार्थ्यांना एक प्रश्न विचारला आहे. ‘भारतातील दहा शास्त्रज्ञांची नावे सांगा.’ तेव्हा विद्यार्थी-विद्यार्थिनी ए.पी.जे. अब्दुल कलाम आणि सी. व्ही. रामन यांच्या पुढे जातच नाहीत. त्यांना इतर शास्त्रज्ञांची नावेच माहित नाहीत. त्यामुळे त्यांचे संशोधन आणि कार्य माहिती व्हायचा प्रश्नच नाही. हा माझा प्रत्यक्ष अनुभव आहे. परवा तर म्हणे एका राष्ट्रीय टी. व्ही. चॅनलने सिने कलाकाराला आणि दुसऱ्याने एका प्रसिद्ध क्रिकेटपटूला कोरोना व्हायरसच्या चर्चेला तज्ज्ञ म्हणून बोलवले होते. आता यापुढे काय बोलायचे आणि हा सर्व कशाचा परिणाम आहे? भारतातील संशोधनाबद्दलची असणारी उदासीनता आणि संशोधक वृत्तीचा असणारा अभाव

याचा हा उघड परिणाम आहे. खरे तर साथीचे रोग हे सुद्धा त्याचेच फलित आहे असे म्हटले तरी आजच्या परिस्थितीमध्ये ते चुकीचे ठरणार नाही.

जैविक संशोधनाच्या बाबतीत खरंच आपण खूपच मोठे दुर्लक्ष केले आहे. त्याचे महत्त्वही आपण नीट समजून घेतले नाही. वेगवेगळ्या साथीच्या महामारीनंतर अनेक शास्त्रज्ञांनी बोलून दाखवले आहे की, पृथ्वीवर जेव्हा मनुष्यप्राणी जन्माला आला तेव्हापासून मनुष्य आणि सूक्ष्म जीव यांच्यात पृथ्वीचा कळजा घेण्यासाठी संघर्ष सुरू आहे. ज्ञानाच्या जोरावर आपण सूक्ष्म जीवांवर मात केली असे माणसाला वाटत असताना अनेक वेळा अचानक सूक्ष्म जीवांनी ही बाजी पलटवून मानवावर वर्चस्व दाखवले आहे. प्रसिद्ध संगणक तज्ज्ञ बिल गेट्स यांनी तर २०१५ सालीच या जैविक युद्धाचा संभाव्य धोका आणि त्याबाबतची रूपरेषा जाहीरपणे सांगितल्याचा व्हिडिओ सध्या प्रसिद्ध होत आहे. या सर्व शास्त्रज्ञांच्या आणि जाणकारांच्या इशान्याकडे आपण साधं गांभीर्याने पाहिले सुद्धा नाही. एवढेच नव्हे तर यांत्रिकीकरण आणि संगणकीकरण याच्या व्यावसायिक प्रेमापोटी आपण जैविक शास्त्राला आणि सूक्ष्म जीवांच्या संशोधनाला अत्यंत तुच्छ लेखले. त्याकडे अगदी दर्जाहीन दृष्टिकोनातून पाहिले. या सर्वांचा गंभीर परिणाम म्हणजे आपण सर्व जण आता या एका अतिसूक्ष्म अशा निर्जीव विषाणूच्या कचाट्यात सापडलो आहोत. आपण सर्व जण आता प्रत्यक्ष मरणाच्या दारात अडकलो आहोत.

पण ही वेळ आता दोष काढायची नाही. ही वेळ आहे संकटातून मार्ग काढण्याची आणि समस्त मानवजातीलाच या संकटातून वाचविण्याची. त्यासाठी आपल्याला या कोरोना विषाणूवरील प्रभावी औषध आणि लस शोधणे अत्यंत गरजेचे आहे. आज बाजारात लस आली आहे, पण हमखास औषध आलेले नाही. आणि जी लस आली आहे तिच्या परिणामकतेचा कालावधी अजूनही चिंताजनक आहे. यासाठीच या कळकळीच्या माध्यमातून आपणा सर्वांना माझे उघड आवाहन आणि कळकळीची विनंती आहे की भारतीयांनो तुमच्यातील संशोधक वृत्ती जागृत करा आणि तुमच्यातला संशोधक जागा करा. जगाची आणि मानवतेची सेवा करण्याची ही महान संधी आपल्याला मिळालेली आहे. ही मिळालेली महान संधी वाया घालवू नका. जर कोरोनावरील प्रभावी औषध आणि लस शोधण्याची किमया आपण करून दाखवली तर जगाच्या इतिहासात भारताची आणि भारतीयांची नोंद अवघ्या मानवाचा मुक्तिदाता या महान शब्दांनी कायमची लिहिली जाणार आहे आणि ही गोष्ट काही सामान्य नाही.

५. कोरोनाचे संशोधन आणि भारतीयांचे न्यूनगंड

(कोरोनाच्या संशोधनात, उपचारात आणि मदतकार्यात तुम्हीही एखादा क्रांतिकारक मार्ग दाखवू शकता)

कोरोनाच्या या संकटातून मार्ग काढण्यासाठी 'औषध व लस' या चळवळीच्या माध्यमातून आज काम करत असताना जनतेमधील एक बाब मला प्रचंड अस्वस्थ करीत आहे. ती बाब म्हणजे भारतीयांना संशोधनाबद्दल असणारा न्यूनगंड. खरंतर कोरोनाच्या संकटकाळात या न्यूनगंडाबद्दल राष्ट्रीय आवाहन करण्याची आज खरंच गरज आहे, कारण आज केवळ संशोधनाबद्दल असणाऱ्या न्यूनगंडामुळे भारताची प्रचंड मोठी क्षमता वाया चालली आहे आणि त्याचबरोबर आपल्या संशोधन कार्यालाही खूप मोठ्या मर्यादा पडल्या आहेत. ज्याप्रमाणे भारतीय जनतेमध्ये विज्ञानाबद्दल असणारे गैरसमज, संशोधनाबद्दल असणारी उदासीनता हे जसे अडचणीचे मुद्दे आहेत त्याचप्रमाणे संशोधनाबद्दलचा न्यूनगंड हा एक फार मोठा अडचणीचा मुद्दा आहे. आणि यासाठी आज आपले पंतप्रधान आणि राष्ट्रपती यांनी राष्ट्रीय पातळीवर आवाहन करावे ही माझी विनंती व अपेक्षा आहे, पण आज याकडे कोणाचेच लक्ष नाही.

भारतातील सर्वसामान्य जनता आणि वेगवेगळ्या क्षेत्रात अभ्यास करणाऱ्या अभ्यासक मंडळींच्या मनामध्ये सध्याच्या कोरोना संकटात पहिला न्यूनगंड आहे तो म्हणजे कोरोना विषाणूवरील औषध आणि लस शोधणे हे काय सामान्य माणसाचे काम आहे का? दुसरा न्यूनगंड म्हणजे औषध आणि लस शोधणे हे क्षेत्र माझे आहे का? आणि तिसरा न्यूनगंड म्हणजे हे मला शक्य तरी आहे का?

या तीनही न्यूनगंडातून आपल्या भारतीय जनतेला, विशेष करून विविध क्षेत्रात काम करणाऱ्या तज्ज्ञ मंडळींना बाहेर काढणे आज खूप गरजेचे आहे. या लोकांमधून हा न्यूनगंड जर दूर गेला तर भारतातील प्रचंड बुद्धिमत्ता असणारी मंडळी कदाचित या संकटकाळातही असे काही करून दाखवतील की सारं जग स्तिमित होऊन जाईल आणि माझा विश्वास आहे की आपल्या भारतीयांत ही क्षमता नक्कीच आहे.

मला आठवते, फार पूर्वी मी एका चित्र प्रदर्शनाला भेट दिली होती. त्या चित्र प्रदर्शनामध्ये प्रथम क्रमांक आलेले चित्र मला आजही चांगलेच लक्षात आहे. ते चित्र होते एका अथांग समुद्राचे. त्या अथांग समुद्रामध्ये पलीकडे दूर एक जहाज दाखवले होते आणि दुसरीकडे एका व्हेल माशाने समुद्रातून उंच उडून बाहेर त्याचे तोंड काढलेले ते चित्र होते. पण त्या प्रतिभावंत चित्रकाराने त्या व्हेल माशांच्या तोंडात एक वाक्य लिहिले होते...मी मासा, माझा जन्म पाण्यात झाला, मी पोहतो पाण्यात, जगतो पाण्यात, माझं उभं आयुष्य पाण्यात गेले, परंतु मला खंत आहे की, मी या पृथ्वीला पाण्यातून प्रदक्षिणा घालू शकलो नाही याची, पण या मानवाने मात्र जहाज बनवून या पृथ्वीला प्रदक्षिणा घातली आणि त्या चित्रकाराने पुढे लिहिलेले वाक्य खूप खूप महत्त्वाचे होते... म्हणजे यश हे केवळ जन्मजात गुणावर अवलंबून नसते तर ते प्रचंड इच्छाशक्ती, प्रयत्न, जिद्द आणि चिकाटीवर अवलंबून असते. आज त्या चित्रातील संदेशाचा विचार आपणा सर्वांनाच कोणतीही लढाई लढताना करावा असाच आहे. आज तुम्ही नोबेल पुरस्कार प्राप्त शास्त्रज्ञांच्या आयुष्यांचा नुसता इतिहास जरी पाहिला तर आजचे कोरोनाचे संकट आपणाला काहीच वाटणार नाही इतका तो इतिहास खडतर आणि प्रेरणादायी आहे. ज्या शास्त्राशी त्यांचा सुरुवातीला संबंधच नाही त्या शास्त्रात नंतर जिद्द व चिकाटीने संशोधन केल्यामुळे नोबेल पुरस्कार मिळालेले असे अनेक शास्त्रज्ञ आहेत, पण हे बहुतेक भारतीयांना अद्याप माहीतच नाही. ज्या रोनाल्डो रॉसना मलेरियाच्या संशोधनासाठी नोबेल पुरस्कार मिळाला त्या रॉसनी आपलं सारं संशोधन भारतात केलं आणि तेही सरकारी नोकरी सांभाळून. त्या वेळी भारतात प्रयोगशाळा सोडून द्या, साधी पुस्तकंही नव्हती. बाहेरील जगात काय चालले आहे हे समजायला आजच्यासारखा मार्गही नव्हता. डी. एन. ए. ची रचना शोधणारा क्रॉक याला वयाच्या ३१ वर्षांपर्यंत प्राणीशास्त्राचा साधा गंधही नव्हता. नौदलात होता. पण पाणसुरुंगावर संशोधन करता करता प्राणीशास्त्राशी संपर्क आला आणि वयाच्या ३८ व्या वर्षी त्याने डी. एन. ए. रचनेचा शोध लावला. पोलिओची लस शोधणारा जान एन्डर्स पहिल्या महायुद्धात पायलट होता. त्यानं युद्ध संपल्यावर बी. ए. केलं. त्यानंतर हॉर्वर्डमध्ये इंग्रजी वाङ्मय व इतर भाषा शिकल्या. त्यानंतर जीवशास्त्रात पीएच.डी. केली आणि वयाच्या पन्नासाव्या वर्षी संशोधन केले. जीवाणूपासून होणारा प्रसार कसा थांबवावा यासाठी संशोधन करणारे आणि यासाठी नोबेल पुरस्कार मिळालेले रॉबर्ट कॉक यांनी तर पत्नीने वाढदिवसाला सूक्ष्मदर्शक यंत्र भेट दिले, म्हणून त्या प्रेमातून प्रेरणा घेऊन विशेष संशोधनाला सुरुवात केली होती. आपल्या भारताचे प्रसिद्ध शास्त्रज्ञ सुब्रह्मण्यम चंद्रशेखर यांनी इंग्लंडच्या आपल्या पाच-सहा आठवड्यांच्या बोटीच्या प्रवासात सूर्याच्या मृत्यूचं रहस्य शोधलं होतं आणि विशेष म्हणजे त्याबद्दल त्यांना तब्बल पन्नास वर्षांनंतर नोबेल पुरस्कार मिळाले आहे. एवढेच नव्हे तर

प्रचंड मोठे संशोधन करूनही नोबेल पुरस्काराकडे दुकूनही न बघणारे, असंख्य शास्त्रज्ञांची उदाहरणे जगात आहेत. त्यामुळे प्रश्न संशोधनाचा नाही तर प्रश्न आहे इच्छाशक्तीचा, प्रामाणिक प्रयत्नांचा, जिद्द आणि चिकाटीचा. याही पुढे जाऊन सांगायचे झाले तर प्रत्येकाने प्रत्यक्ष संशोधनच करावे असेही नाही. या संशोधनाला आणि विस्ताराला पूरक अशी महत्त्वाची भूमिकाही आपण घेऊ शकतो. आज ग्रेटा नावाच्या एका शाळकरी मुलीने स्वतः पर्यावरणतज्ज्ञ नसतानाही पर्यावरणाचा मुद्दा जागतिक पातळीवर ऐरणीवर आणला आहे. एक छोटीशी मुलगी जर एवढं करू शकत असेल तर तुम्ही आम्ही हे आपल्या देशात का करू शकणार नाही आणि हा विषय तर आता आपल्या जगण्या-मरण्याचा आहे.

तेव्हा मी हे करू शकतो का? माझे हे क्षेत्र आहे का? हे न्यूनगंड तुम्ही ठेवू नका. काही विद्वान तुमची चेष्टा करतील, परिस्थिती तुमची परीक्षा घेईल पण तुम्ही त्याचा विचार करू नका. तुम्ही तुमच्या क्षमतेवर, गुणवत्तेवर आणि महत्त्वाचे म्हणजे प्रामाणिकपणावर विश्वास ठेवा आणि या कोरोनाच्या संकटात संशोधनाचा आणि अभ्यासाच्या पातळीवर काही महत्त्वपूर्ण पर्याय देऊ शकता का याचा शोध घ्या. हे मी उपदेशाच्या पातळीवर सांगत नसून मित्रत्वाच्या पातळीवर सांगत आहे हे लक्षात घ्या. कारण मीसुद्धा राजकारणात असतानाही आरोग्य व विज्ञान यांसारख्या मुद्यांवर थेट पंतप्रधान कार्यालयापर्यंत धडक मारत आहे आणि हे करताना मलाही अनेक महाभाग भेटले आहेत. त्यांच्या चेष्टेकडे लक्ष देऊ नका. तुम्हालाही एखादा अतिशहाणा व्यक्ती भेटेल आणि म्हणेल की, कोरोना विषाणूवरील औषध आणि लस शोधणे ही काय सोपी गोष्ट आहे का? आणि ही तुझी क्षमता तरी आहे का आणि तुझा याच्याशी काय संबंध? तेव्हा तुम्ही तुमचा आत्मविश्वास ढळू देऊ नका. त्या विद्वानाला सांगा की हे काम अवघड आहे, पण अशक्य नाही. मी जरी प्रत्यक्ष संशोधन नाही करू शकलो तर या संशोधन कार्याला मी माझ्या परीने मदत तरी करू शकतो आणि त्या ज्ञानाचा प्रसार तरी करू शकतो. आज क्रिकेट न खेळणारे शरद पवार जर आंतरराष्ट्रीय क्रिकेट संघटनेचे अध्यक्ष होऊ शकतात आणि क्रिकेट खेळाचा चेहरामोहरा बदलू शकतात; जर चहा विकणारे नरेंद्र मोदी देशाचे पंतप्रधान बनू शकतात; जर शाळेत नापास झालेले अनेक विद्यार्थी पुढे प्रसिद्ध शास्त्रज्ञ होऊ शकतात तर मी आरोग्य व विज्ञान क्षेत्रात आज संकटकाळात का योगदान देऊ शकणार नाही? त्या विद्वानाला तुम्ही हेही सहजच विचारा की तुम्हाला रोनाल्ड रॉस, रॉबर्ट कॉक, फ्लेमिंग, येन, स्टॅन्ले, खुराणा, हर्षे, क्रूस या शास्त्रज्ञांचा इतिहास माहीत आहे का? जर त्याला माहीत नसेल तर त्याला तुम्ही तो वाचायला सांगा आणि जर त्याला तो इतिहास माहीत असेल तर त्याला तुम्ही साथ देण्याचा आग्रह करा, कारण तुम्हीही त्या महान शास्त्रज्ञांच्याच मार्गाने चाललेला आहात आणि त्याला पुढे हेही सांगा की, मला जगण्यासाठी आणि माझा देश वाचविण्यासाठी माझ्याजवळ आता फक्त एवढाच पर्याय शिल्लक राहिला आहे. तुमच्याकडे जर दुसरा कोणता एखादा मार्ग असेल तर तो मला सांगा. त्या विद्वानाला शेवटी हेही निश्चून

सांगा की माझ्या देशातील डॉक्टर, आरोग्यसेविका आणि पोलीस जर आपला जीव धोक्यात घालून एवढी मोठी देशाची सेवा करत असतील तर मी घरात बसून फक्त गप्पाच मारत बसू का? मी माझ्या कुटुंबासाठी आणि माझ्या देशासाठी.' औषध आणि लस' शोधण्याच्या कार्यात घरी सुरक्षित बसून थोडी तरी मदत केली पाहिजे की नको?

मला वाटते, आपण जर हे मनात आणले तर सहज करू शकता. फक्त स्वतःवर विश्वास पाहिजे आणि हे करण्याची मनापासूनची इच्छाशक्ती.

रेखाकृती सुखाच्या स्वप्नी चितारलेल्या...

साशंक मनाने क्षणात विरूनी गेल्या...

कशाला मनात शंका घेताय? कशाला न्यूनगंड बाळगताय?

चला, आळस सोडा आणि कामाला लागा.

देश तुमच्यासारख्या हरहुन्नरी देशभक्तांची वाट पाहात आहे.

देशाला आज खरंच तुमची गरज आहे.

६. कोरोनाशी निगडीत वैज्ञानिक माहिती अधिकृतपणे अजूनही का दिली जात नाही ?

(कोरोना वैज्ञानिक माहिती यंत्रणा तत्काळ उभी करणे गरजेचे..)

आपणास आश्चर्य वाटेल की, आज बहुसंख्य सुशिक्षित लोकांनाच विषाणू म्हणजे नेमकं काय हे माहीत नाही. एवढेच नव्हे तर जीवाणू आणि विषाणूमधील फरक, जीवाणूंची वैशिष्ट्ये, विषाणूंची वैशिष्ट्ये, विषाणूंवरील प्रतिजैविके, लसी याबद्दल किमान माहितीही या लोकांना नाही. सजीवांची सात वैशिष्ट्ये (भरण-पोषण, श्वसन, मलोत्सारण, वाढ, प्रजनन, चलनवलन/हालचाल, प्रतिक्रिया) आणि निर्जीवांची वैशिष्ट्ये या चर्चेमध्ये कोरोना विषाणू मानवाच्या शरीरात वाढत असूनही निर्जीव कसा असा प्रश्न अनेकांना पडला आहे. जगात आणि आपल्या देशात कोरोना विषाणूबाबत नेमके काय संशोधन सुरू आहे? कोठे कोठे संशोधन चालू आहे? या संशोधन कार्यातील नेमक्या अडचणी कोणत्या? नेमकी आव्हाने कोणती? आणि संशोधन करणाऱ्यांच्या नेमक्या मागण्या काय आहेत, यांसारख्या पायाभूत आणि महत्त्वपूर्ण विषयाची माहिती भारतातील बहुसंख्य सुशिक्षित जनतेलाच नाही आणि तशी माहिती वेळोवेळी आदान-प्रदान करण्याची व जनतेपर्यंत पोहोचविण्याची कोणतीही अधिकृत व विश्वसनीय यंत्रणा सध्या तरी आपल्या देशात कार्यरत नाही आणि ही एक अत्यंत गंभीर आणि बेजबाबदार बाब आहे.

जगातील महामारींचा इतिहास जर आपण अभ्यासला तर केवळ साथीच्या रोगांचा प्रसार करणाऱ्या विषाणू आणि जीवाणूबद्दल नेमकी वैज्ञानिक माहिती जनतेला नसल्याने फार मोठी जीवित व वित्तहानी झालेली आहे. या उलट ज्या-ज्या वेळी आणि ज्या-ज्या ठिकाणी या विषाणू व जीवाणूबद्दल वैज्ञानिक माहिती जनतेपर्यंत पोहोचवली गेली आहे आणि त्यांना त्याबाबत शास्त्रीय ज्ञान दिले गेले आहे त्या त्या वेळी मोठी हानी टळली आहे. याची असंख्य उदाहरणे जागतिक पातळीवर व राष्ट्रीय पातळीवर आहेत. प्लेगच्या साथीच्या वेळी छ. शाहू महाराजांनी त्यांच्या कोल्हापूर संस्थानमध्ये प्लेगच्या जीवाणूबद्दल वैज्ञानिक प्रबोधन केले

आणि कोल्हापूर संस्थानची फार मोठी हानी त्या वेळी टाळली होती. याउलट कोरोना विषाणू मटण आणि चिकन खाल्ल्यामुळे होतो, या केवळ भंपक प्रचाराने भारताचे फार मोठे नुकसान झालेले गेल्या महिन्यातच आपण अनुभवले आहे. त्यामुळे अशा या जैविक युद्धाच्या परिस्थितीमध्ये कोरोना विषाणूच्या माहितीचे नेमके महत्त्व व गांभीर्य आपण नीट समजून घेतले पाहिजे.

कोरोना विषाणूची रचना, आकार, वैशिष्ट्ये, त्यांची मानवी शरीरातील प्रवेश पद्धती आणि मानवी शरीरातील त्यांचे कार्य याचबरोबर जगातील विविध देशांत आणि आपल्या भारतात यावरील औषध व लस यासाठी चालू असलेले संशोधन कार्य, त्याची दिशा, अडचणी, संशोधकांच्या मागण्या याबाबतची सुव्यवस्थित अधिकृत माहिती वेळोवेळी सोप्या आणि समजेल अशा भाषेत जनतेपर्यंत पोहचवली गेली पाहिजे आणि त्याचबरोबर जनतेकडूनही संशोधनपूरक उपयुक्त माहिती संशोधकांपर्यंत तसेच संबंधित प्रशासनापर्यंत पोहचवली गेली पाहिजे. यातून या जैविक संकटावर फार मोठा मार्ग मिळू शकेल त्याचबरोबर हा फार मोठा प्रतिबंधात्मक उपायही होऊ शकेल. एवढेच नव्हे, तर यासंदर्भातील विविध संशोधक व अभ्यासकांची माहितीही एकमेकांना उपलब्ध होईल याचीही व्यवस्था निर्माण केली पाहिजे. कारण संशोधन आणि अभ्यासाच्या क्षेत्रात अशी असंख्य उदाहरणे आहेत की अनेक शास्त्रज्ञांना केवळ एकमेकांच्या संशोधन कार्याची अथवा त्या संशोधनाला पूरक असणाऱ्या तंत्रज्ञानाची अथवा साधनांची माहिती योग्य वेळी न मिळाल्याने त्यांचे फार मोठे प्रयत्न आणि बहुमोल वेळ वाया गेला आहे. हा अनुभव मी स्वतःही घेतला आहे.

आजही उपलब्ध असणाऱ्या अनेक औषधांची आणि उपचारांची योग्य माहिती लोकांना मिळत नाही ही वस्तुस्थिती आपण अनेकवेळा अनुभवत आहोत. यासंदर्भात दुसरी एक विचार करण्याची बाब म्हणजे अनेकवेळा संशोधनाला इतर विविध शाखांचीही मदत घ्यावी लागत असते. त्या दृष्टीनेही माहितीची आदान-प्रदान खूप महत्त्वाची आहे. महत्त्वाचे म्हणजे आपण एकीकडे सुसंघटित ज्ञान म्हणजे विज्ञान म्हणतो. त्याचबरोबर आपणच वैज्ञानिक पद्धतीमध्ये (ज्याला वैज्ञानिक परिभाषेत आपण अभ्युपगमात्मक निगमन पद्धती असा अवघड शब्द वापरतो त्याच पद्धतीमध्ये) माहितीची जुळवाजुळव हा महत्त्वाचा टप्पा मानला जातो. तरीही आपणच अशा संशोधनाची अत्यंत गरज असणाऱ्या काळात मुख्य विषयाच्या माहितीकडेच दुर्लक्ष करीत आहोत ही बाब संशोधनाच्या व त्याच्या विस्ताराच्या व गतीच्या दृष्टीने अत्यंत चुकीची आहे आणि आता तर मरणाच्या दारात माहिती लपवण्याला काही अर्थ आहे का? आणि महत्त्वाचे म्हणजे समाजामध्ये कलह निर्माण करणारी आणि ज्याचा प्रत्यक्षात आज वैद्यकीय उपचारामध्ये अथवा मानसिक स्वास्थ्यांसाठी काहीच उपयोग होणार नाही अशा माहितीचा प्रचार थांबून या जैविक लढाईच्या काळात केवळ कोरोनाविषयी वैज्ञानिक आणि

वैद्यकीय माहितीचाच जास्तीत जास्त प्रसार करण्यात अडचण काय आहे? सध्या मोबाईलच्या रिंगटोनवर एकाच बाईचा एकच डायलॉग ऐकून लोक अक्षरशः वैतागले आहेत. त्याऐवजी त्याच रिंगटोनवर लोकांना उपयुक्त असणारी व होकारात्मक माहिती वेळोवेळी प्रसिद्ध केली तर या मानसिक ताणतणावाच्या काळात लोकांचा उत्साह टिकून राहील आणि त्यांची भीतीही कमी होईल. पण या साध्या मुद्याकडे शासनाचे अद्याप लक्ष गेल्याचे दिसत नाही.

आज कोविड हॉस्पिटलमधील डॉक्टर आणि कर्मचारी तर कोरोना रुग्णांवरील उपचारापेक्षा शासनाची माहिती भरून देण्याच्या कार्यक्रमांमुळे जास्त त्रस्त झाले आहेत. या सततच्या वेगवेगळ्या शासकीय माहितीच्या आग्रहामुळे त्यांचे मुख्य उपचाराचे काम बाजूला पडले आहे. त्यांना माहिती भरून देण्याचा हा अवैद्यकीय कार्यक्रम नकोसा झाला आहे. यासाठी प्रशासनाने स्वतंत्र माहिती कक्ष आणि एकत्रित माहिती संकलित करणारा एकच नमुना तयार करण्यास काय अडचण आहे? पण या साध्या मुद्याकडेही लक्ष देण्यासाठी आज प्रशासनातील कोणी तयार नाही. ही फारच अस्वस्थ करणारी बाब आहे.

तेव्हा संशोधन आणि प्रशासन क्षेत्रातील माहितीचे व माहिती यंत्रणेचे महत्त्व लक्षात घेऊन वैद्यकीय शिक्षण विभाग, उच्च व तंत्र शिक्षण विभाग, या क्षेत्रातील शास्त्रज्ञ, अग्रगण्य संस्था, विशेष अभ्यासक व सेवाभावी संस्था यांनी यामध्ये विशेष पुढाकार घेऊन स्वतंत्रपणे 'कोरोना वैज्ञानिक माहिती यंत्रणा' आणि 'कोरोना प्रशासकीय माहिती यंत्रणा' उभी करणे गरजेचे आहे. यामध्ये माहिती देवाण-घेवाणीचे व अद्यावत करण्याचे विशिष्ट सॉफ्टवेअर तयार करून संगणक तज्ज्ञ आपापल्या घरात बसून खूप मोठी कामगिरी बजावू शकतात. आज या नवीन असलेल्या विषाणूच्या संकटात योग्य व पूरक माहिती तत्काळ मिळणे संशोधनाचा आणि प्रशासनाचा खूप मोठा आधार आणि शक्ती आहे. त्याचबरोबर खऱ्या अर्थाने एक प्रतिबंधात्मक उपायही आहे. या उपायासाठी आता प्रत्येकाने आपापल्या बुद्धी व शक्तीप्रमाणे तातडीने प्रयत्न केले पाहिजेत. कारण आपल्याकडे वेळ खूप कमी आहे. बेंजामिन फ्रँक्लिनचे एक प्रसिद्ध वाक्य आहे- 'कणभर प्रतिबंध हा मनभर काळजीच्या बरोबरीचा असतो.' माहितीचा हा प्रतिबंध आज खूप महत्त्वाचा आहे.

७. कोरोना... मृत्यूची भीती, आर्थिक चिंता, विविध ताणतणाव आणि मानसशास्त्रज्ञांची भूमिका

स्वतःची किंवा आपल्या प्रिय व्यक्तीच्या मृत्यूची भीती ही तुमच्यातील कार्यक्षमतेचे आणि त्यातून मिळणाऱ्या आनंदाचे खच्चीकरण करत असते. त्याचबरोबर तुमच्या एकाग्रतेवरही अत्यंत वाईट परिणाम करीत असते. त्या दृष्टीने आपल्या राष्ट्रीय संस्कारांची आणि देशातील मानसशास्त्र व मानसोपचार तज्ज्ञांची भूमिका आज खूप महत्त्वाची आहे. आजच्या या घडीला या नव्या विषाणू संकटाला स्वीकारण्यासाठी आणि त्याच्या विरोधात लढण्यासाठी माणसांचे मन तयार करणे हे खूप मोठे आव्हान आहे आणि या आव्हानासाठी आपल्याला नियोजनपूर्वक तयारी करावी लागणार आहे.

महाभारतामध्ये यक्षाने युधिष्ठिराला जे प्रश्न विचारले होते त्यामध्ये हाही एक प्रश्न होता की, जगातील सर्वात मोठे आश्चर्य कोणते? या प्रश्नाला युधिष्ठिराने उत्तर दिले होते की, प्रत्येक माणसाला माहिती आहे की मृत्यू अटळ आहे आणि आपणही मरणार आहोत. तरीही माणूस अमर आहे असे समजून जगतो, हे जगातील सर्वात मोठे आश्चर्य आहे.

अहन्यहनि भूतानि गच्छन्तीह यमालयम् !

शेषाःस्थावरमिकच्छन्ति किमाश्चर्यमतः परम

युधिष्ठिराने सांगितलेले हे आश्चर्य आज लॉकडाऊनच्या काळात बेजबाबदारपणे रस्त्यावर फिरणाऱ्या गर्दीमुळे कोणालाही सहजच लक्षात येईल. प्रत्येक माणूस मरणार आहे हे माहीत असूनही मरणारा प्रत्येक माणूस अमर आहे म्हणून जगतो हे आश्चर्य जसे एक गहन कोडे आहे. तसेच माणसाच्या मनातील भीती आणि चिंता हा एक गहन आणि गंभीर विषय आहे. पण या गहन व गंभीर विषयासाठी मानसशास्त्र ही एक स्वतंत्र अभ्यास शाखा विकसित झालेली आहे. या शाखेमध्ये भीती, चिंता आणि ताणतणाव या मानवी भावनांचा सखोल आणि व्यापक अभ्यास झालेला आहे. या अभ्यासाबद्दल सविस्तर मांडणी करण्याचे येथे कारण नाही, पण आज कोरोनाच्या संकटकाळात आपल्या देशातील व जगातील बहुसंख्य लोकांना मृत्यूची

भीती, आर्थिक चिंता आणि विविध प्रकारचे ताणतणाव याचा फार मोठा मानसिक आजार झालेला आहे आणि या आजाराने त्याच उभं आयुष्य उद्ध्वस्त होण्याच्या मार्गावर आहे. त्या दृष्टीने आपल्या देशात तत्काळ नियोजन करणे खूप गरजेचे आहे. पण तसे प्रयत्न होताना आज दिसत नाही.

आज कोरोनाच्या या संकटामुळे आपल्या देशातील लोक सततची चिंता, भीती आणि ताणतणाव यामुळे अक्षरशः हादरून गेले आहेत आणि सततच्या असुरक्षित वातावरणामुळे ते मानसिकदृष्ट्या पार कोलमडून गेले आहेत. दररोजच्या नवनवीन चिंता आणि वेगवेगळ्या भीती याला कसे सामोरे जावे हे त्यांना समजेनासे झाले आहे. कोरोनाची टेस्ट करावी की नको याची भीती; टेस्ट निगेटिव्ह आली तरी पुन्हा पॉझिटिव्ह येईल का याची चिंता; घरातील कोणाची टेस्ट पॉझिटिव्ह आली तर सारं घरच आज हादरून जात आहे. हॉस्पिटलची व्यवस्था कशी करायची याची भीती; हॉस्पिटलची सोय झाली तर पुढे पैशाची चिंता आणि ही सगळी सोय झाली तरी पेशंट नीट होईल का नाही याची भीती; पुन्हा डॉक्टर नीट बोलेल की नाही याची अस्वस्थता वेगळीच. प्रत्यक्ष पेशंटची अवस्था तर याहीपेक्षा वाईट झाली आहे. बहुतेक रुग्ण केवळ भीतीनेच जास्त आजारी पडू लागले आहेत. आजारापेक्षा इतर भीतीनेच ते उद्ध्वस्त होऊ लागले आहेत. दुसरीकडे ऑक्सिजन लेव्हल, सी.आर.पी., स्कॅन स्कोअर अशा सगळ्या माहीत नसणाऱ्या शब्दांनी लोक हैराण झाले आहेत; ज्यांच्या घरात लहान मुलगा आहे त्यांना तर या सगळ्यापासून आपल्या मुलाला कसे सुरक्षित ठेवायचे यावर डोकं चालत नाही आणि मन तयार होत नाही; वयस्क लोकांची व्यवस्था कशी करायची याचा मार्ग सापडत नाही; विलगीकरण कोणाचे करायचे आणि कसे करायचे हा प्रश्न सुटत नाही. यातून एकटेपणाची भीतीही मनातून जात नाही आणि मदतीलाही उघडपणे कोणी येत नाही; शिवाय सततच्या भीतिदायक बातम्या आणि वेगवेगळ्या प्रकारचे सतत येणारे उपदेश यातून नेमकं काय करायचं हा प्रश्न तर सामान्य माणसाला आता सतत अस्वस्थ करीत आहे. लस घ्यावी की नको आणि घेतली तर कोणती घ्यायची असल्यास सगळ्या शंकांचा त्याच्या मनामध्ये आज गोंधळ उडाला आहे. त्यामध्ये घरातील एखादा माणूस साधा जरी शिंकला किंवा खोकला तरी घरातील इतर माणसांना दिवसभर घोर लागून राहिला आहे. त्याला आजारापेक्षा आजाराच्या भीतीने जास्त त्रस्त केले आहे. या आजाराच्या भीतीबरोबरच ज्यांचे आर्थिक व्यवहार अडकले आहेत त्यांची अवस्था तर 'न घर का न घाट का' अशी झाली आहे. दुसरीकडे देशातील भटक्या, निराधार, अपंग, दुर्बल घटकांचे अवस्था तर अमानवी पातळीवर गेली आहे. ज्यांच्या घरात आधार तुटला आहे त्यांचे दुःख समजून घेण्याच्या पलीकडे गेले आहे आणि काही जणांना तर दुःखाचा विचार करायलाही वेळ नाही इतकं त्यांचं जगणं अवघड होऊन

बसलं आहे. यातून कोरोना सोडून इतर आजाराकडे बघण्यासाठी डॉक्टर आणि आरोग्य व्यवस्थेला वेळ नाही हा प्रश्न तर भयानकच झाला आहे आणि अशा या जीवघेण्या प्रश्नांची आणि ताणतणावांची यादी तर किती करावी इतका हा प्रश्न आज गंभीर आणि चिंताजनक झाला आहे. आणि या सर्व चिंताजनक व हताश मानसिक परिस्थितीमध्ये लोकांना मानसिक आधार देणारा, मानसिक उपचार करणारा आणि भावनिक मार्गदर्शन करणारा आज कोणी भेटेनासा झाला आहे. ही खरी आज आपल्या देशाची गंभीर समस्या झाली आहे.

आज १३५ कोटी लोकसंख्या असलेल्या आपल्या भारतात फक्त चार ते साडेचार हजारच मनोविकार तज्ज्ञ आहेत आणि भारतात कौन्सिलरचे प्रमाणही अत्यंत नगण्य आहे. भारतात आज बहुसंख्य जनतेला मानसिक आजारासाठी मनोविकार तज्ज्ञ असतात हेच माहीत नाही आणि माहीत असणाऱ्या बहुसंख्य लोकांना मानसोपचार तज्ज्ञांचा सल्ला घेणे हे कमीपणाचे लक्षण वाटते. अशा परिस्थितीमध्ये कोरोनाकाळात वाढणाऱ्या मानसिक नैराश्यावर मार्ग काढणे हे खूप मोठे आव्हानात्मक कार्य आहे. तथापि, योग्य नियोजन केल्यास आणि शासकीय पातळीवर तत्काळ निर्णय झाल्यास हे कार्य या कोरोनाकाळातही उभा राहू शकते. मानसशास्त्रातील तज्ज्ञांनी, कौन्सिलरनी व या क्षेत्रात कार्य करणाऱ्या समाजसेवी कार्यकर्त्यांनी एकत्रित आवाहन केले आणि व्यवस्थापन केले तर हे शक्य आहे. यामध्ये कोरोनाबाधित रुग्ण व सामान्य नागरिकांबरोबरच आरोग्य व पोलीस सेवेत जीव धोक्यात घालून कार्य करणाऱ्या देवदूतासाठी तसेच संशोधन क्षेत्रात काम करणाऱ्या लोकांसाठी वेगवेगळे टूल्स अथवा मॉडेल्स बनवून मानसिक आधार देण्याचे उपचार करता येतील. यासाठी धोरणात्मक निर्णय घेणाऱ्या आणि या क्षेत्रात व्यापक अनुभव असणाऱ्या सेवाभावी लोकांनी पुढाकार घेणे खूप गरजेचे आहे.

खर तर कोरोनाच्या काळात मानसशास्त्रज्ञांच्या भूमिकेचे महत्त्व शासकीय यंत्रणेला व सामाजिक घटकांना अजून लक्षात आलेले नाही. कारण त्यांना या मानसिक आजाराचे गांभीर्य व धोकेच अजून लक्षात आलेले नाहीत. युद्धजन्य परिस्थितीच्या अभ्यासातून काही निष्कर्ष पुढे आले आहेत की सततचा ताण, सर्वत्र असणारी भीती आणि असुरक्षिततेची भावना यामुळे माणसे आक्रमक होतात. त्यांना हिंसा आणि अहिंसा यातील अर्थ समजत नाही. त्याचबरोबर ती वस्तुनिष्ठ आणि सारासार विचार करण्याचे सोडून देतात. तेव्हा लोकांची अशी जर मानसिकता झाली तर संकटकाळात ही मानसिकता देशाला कोठे घेऊन जाईल हे सांगता येणार नाही. आणि याचा एक अनुभव नुकताच आपल्याला दिल्ली आणि मुंबई येथे लॉकडाऊन असतानाही रेल्वे स्टेशनवर लोकांनी केलेल्या गर्दीमुळे आलेला आहे. भारतातील मानसशास्त्रातील तज्ज्ञांनी आणि अभ्यासकांनी कोरोना संकटातील हे उघड मोठे आव्हान आणि लपलेली महान संधी नीट समजून घेतली पाहिजे ही माझी विनंती आहे.

जगप्रसिद्ध मानसशास्त्रज्ञ फ्रॉइडच्या विचारप्रणालीनुसार माणसाच्या संस्कृतीची बीजे सदैव आणि अपरिहार्यपणे त्याच्या जैविक घडणीत असतात. पण ही जैविक घडण म्हणजे अंतिमतः माणूस म्हणून जिवंत राहण्यासाठी केलेला संघर्षच आहे असे मला वाटते. म्हणूनच कोरोनाच्या या संकटकाळात जगण्याच्या या संघर्षात माणसाच्या मानसिक अवस्थेची आणि त्याला आधार देणाऱ्या मानसशास्त्रज्ञांची भूमिका खूप महत्त्वाची आहे.

बर्ट्रेड रसेल यांनी अखिल मानवजातीवरच आत्महत्या करण्याची वेळ येईल की काय अशी एक भीती व्यक्त केली होती. पण ती जरी परिस्थिती आज नसली तरी गॉर्डन रॅट्ट टेलर याने 'रिथींक' या त्यांच्या ग्रंथात भविष्यातील जगाबद्दल नोंदवलेले निरीक्षण मात्र गंभीर आहे. तो म्हणतोय, मानवाचे अस्तित्व मूल्यहीन होऊन बसेल. मानवाला आपले जीवन भकास व अर्थहीन आहे असे सतत जाणवत राहील आणि हा मानवाला असलेला सर्वात महत्त्वाचा धोका आहे आणि मला वाटते हा धोका कोरोनाच्या या संकटकाळात आपल्या सर्वांनाच आता लक्षात आला असेल.

आज काही मानसोपचार तज्ज्ञ आणि सेवाभावी समुपदेशक त्यांच्या त्यांच्या परीने तणावग्रस्त नागरिकांना स्थानिक पातळीवर आधार देण्याचा प्रयत्न करीत आहेत. पण त्यांचे हे प्रयत्न फारच मर्यादित आणि तुटक-तुटक स्वरूपाचे आहेत. समस्त राज्याला किंवा देशाला समोर ठेऊन हे नियोजन अद्याप झालेले नाही. ही फार बेजबाबदार व गंभीर बाब आहे. राज्य व केंद्र शासनाने यासाठी तत्काळ कृती कार्यक्रम तयार करणे गरजेचे आहे. हा कार्यक्रम जर सक्षमपणे व नियोजनपूर्वक राबवला गेला तर भारतीय मन आणि भारतीय माणूस कोरोनालाच नव्हे तर जगातील कोणत्याही संकटाला सामोरं जाण्यासाठी मानसिकदृष्ट्या खंबीर असेल याची मला खात्री आहे.

महाभारतामध्ये कर्ण कुंतीमातेला शेवटी विचारतो, “माते, माझ्या या अपार दुःखावर उपाय काय?” त्यावेळी कुंती कर्णाला उपदेश करताना म्हणते, “बाळा, जगातील सर्व दुःखावर एकच उपाय आहे... मन थोडं मोठं कर.”

हे मन मोठं करण्याची आणि या संकटासाठी सज्ज राहण्याची मानसिकता आज गरजेची आहे.

८. कोरोनाचा लढा... प्रशासनाच्या मर्यादा आणि नागरिकांची कर्तव्ये

सुप्रसिद्ध चिनी गुरू कन्फुशियस यांचे दोन शिष्य होते. एक होते मेन्शियस आणि दुसरा होते शंझी. मेन्शियसचे मत होते की, चांगुलपणा हा मनुष्याचा मूलधर्म आहे तर याउलट शंझीची धारणा होती की मनुष्य स्वभाव मूलतः क्रूर व स्वार्थी आहे. त्यावर नियंत्रण आणण्यासाठी सरकार किंवा तत्सम योजना पाहिजे. युरोपियन विचारवंत हॉब्ज यानेही माणूस वाईट आहे असे समजून समाज रचनेचे प्रस्ताव मांडले, परंतु सुप्रसिद्ध फ्रेंच विचारवंत व लेखक रूसो यांनी हॉब्जला विरोध केला. रूसोच्या मते, मनुष्याचा नैसर्गिक स्वभाव चांगला आहे व चुकीची समाजरचना मनुष्याला क्रूर बनविते. पर्यायाने समाज बांधणी माणुसकीच्या आधारावर झाली पाहिजे व अशा समाजाने सत्तेच्या मर्यादा ओळखल्या पाहिजेत. रूसोसारख्या विद्वानांनी सांगितल्याप्रमाणे सत्तेच्या मर्यादा ओळखण्याची वेळ आज कोरोनाच्या या जैविक संकटाच्या काळात प्रत्येक भारतीय नागरिकावर आलेली आहे. कारण स्वतःचा जीव धोक्यात घालून रुग्णांची सेवा करण्यासाठी जाणाऱ्या आरोग्य सेवकांवर आता भारतात हल्ले होऊ लागले आहेत आणि दुसरीकडे कोरोनाच्या जैविक लढायाचे मुख्य काम सोडून प्रशासकीय यंत्रणेला विनाकारण राजकीय व सामाजिक प्रश्नांना तोंड द्यावे लागत आहे. भारतातील प्रशासनाच्या मर्यादा आणि भारतातील नागरिकांची राष्ट्रीय कर्तव्ये या दोहोंचेही भान न ठेवल्यामुळे हा प्रश्न काही ठिकाणी निर्माण झाला आहे.

मुळात लोकशाही शासन व्यवस्थेमध्ये खाजगी व्यक्ती व संस्थांना न झेपणारी कामे आणि विविध कामाचे सनियंत्रण, समन्वय, नियोजन आणि अंमलबजावणी यासाठी प्रशासन महत्त्वाचं आहे. भारतासारख्या प्रचंड मोठी लोकसंख्या असणाऱ्या आणि विविध जाती, धर्म आणि पक्ष यांचा समावेश असणाऱ्या लोकशाही देशामध्ये तर प्रशासनाचे महत्त्व अनन्यसाधारण आहे , परंतु कोरोनाच्या या संकटकाळामध्ये शत्रू राष्ट्रांकडून नव्हे तर खुद्द भारतीय नागरिकांकडूनच प्रशासकीय अधिकारी व कर्मचाऱ्यांवर होत असणारे हल्ले चिंतेचे कारण झाले आहे. यासाठीच नागरिकांनी वेळीच प्रशासनाच्या मर्यादा आणि नागरिकांची कर्तव्ये आवर्जून लक्षात घेणे गरजेचे

आहे. भारतीय राज्यघटनाकारांनी यासाठी भारताला अत्यंत आदर्श आणि व्यावहारिक मार्ग दिलेला आहे. त्यांनी भारतीयांसाठी भक्कम प्रशासकीय व्यवस्था आणि त्याचबरोबर राज्यघटनेच्या भाग- ४ मधील कलम- ५१ मध्ये नागरिकांसाठी अत्यंत महत्त्वपूर्ण अशी राष्ट्रीय कर्तव्ये यासाठी दिलेली आहेत.

भारताची सार्वभौमता, एकता व एकात्मता उन्नत ठेवणे व त्यांचे संरक्षण करणे; देशाचे संरक्षण करणे व आवाहन केले जाईल तेव्हा राष्ट्रीय सेवा बजावणे; विज्ञाननिष्ठ दृष्टिकोन, मानवतावाद आणि शोधकबुद्धी व सुधारणावाद यांचा विकास करणे; राष्ट्र सतत, उपक्रम व सिद्धी यांची चढत्या श्रेणी गाठत जाईल. अशा प्रकारे सर्व व्यक्तिगत व सामुदायिक कार्यक्षेत्रात पराकाष्ठेचे यश संपादन करण्यासाठी झटणे ही राष्ट्रीय कर्तव्ये म्हणजे राज्यघटनाकारांनी प्रत्येक भारतीयाला दिलेला एक दिव्य संदेशच आहे. या दिव्यसंदेशाचे पालन करणे हे आपल्या प्रत्येक भारतीयांचे आज कर्तव्यच आहे आणि यामध्येच आपले आणि आपल्या देशाचे खरे हित लपलेले आहे. तेव्हा आजच्या या कोरोनाच्या जैविक संकटामध्ये प्रशासनातील अडचणी व मर्यादा याबाबत विनाकारण तक्रार न करता प्रत्येकाने आपल्या राष्ट्रीय कर्तव्याकडे लक्ष दिले पाहिजे. आणि राष्ट्रीय कर्तव्यांच्या पालनासाठी झटले सुद्धा पाहिजे. हीच आपल्या राष्ट्रभक्तीची आज तरी निशाणी आहे. भारतातील बहुसंख्य जनतेला मतदान करणे एवढेच एक आपले राष्ट्रीय कर्तव्य वाटते. एकदा आपण मतदान केले म्हणजे आपले काम झाले अशीच भावना लोकांची आहे, परंतु मतदान करणे हे एक सामान्य राष्ट्रीय कर्तव्य आहे. आपले मूळ आणि महत्त्वाचे राष्ट्रीय कर्तव्य आहे ते म्हणजे राज्यघटनेत दिलेल्या राष्ट्रीय कर्तव्यांचे पालन करणे आणि आपल्या देशाला वैभवशाली बनवणे. तेव्हा माझ्या तमाम भारतीयांना या चळवळीच्या माध्यमातून मी कळकळीची विनंती आणि आवाहन करतो की. आपण सर्व जण आपल्या राष्ट्रीय कर्तव्यांचे पालन करत आपल्या प्रशासनाला आणि आपल्या देशाला सहकार्य करू या आणि आपल्या महान राज्यघटनाकारांनी आपल्या कर्तव्यबुद्धीवर टाकलेला विश्वास सार्थ ठरवूया.

९. कोरोनाच्या काळात स्वतंत्र सांस्कृतिक धोरणाची गरज

कोरोना विषाणूच्या संकटात एका विभागाचे महत्त्व आणि भूमिका कोणालाच लक्षात आलेली नाही किंवा या विभागाच्या दृष्टीने कोणी गांभीर्याने विचारच केलेला नाही. तो विभाग म्हणजे राज्य शासनाचा आणि केंद्र शासनाचा सांस्कृतिक विभाग. कोरोनाच्या या संकटकाळात सांस्कृतिक विभागाने जर योग्य नियोजन आणि योग्य आखणी केल्यास शासनाचा सांस्कृतिक विभाग फार महत्त्वाची भूमिका पार पाडू शकतो, हे माझे आग्रही मत आहे. हा आग्रह करण्यापाठीमागे खूप मोठी व्यापक व व्यावहारिक भूमिका आहे आणि ती आपण सगळ्यांनी नीट समजून घेणे खूप महत्त्वाचे आहे. यासाठी मी राज्य शासन व केंद्र शासन या दोघांनाही मागणीचे निवेदन दिले आहे.

समाजातील अधिकाधिक व्यक्ती वैचारिकदृष्ट्या विवेकी होणे, भावनिकदृष्ट्या परिपक्व होणे आणि निर्माण क्षमतेच्या दृष्टीने प्रफुल्लित होणे हे त्या समाजाचे सांस्कृतिक समृद्धीचे आणि संपन्नतेचे महत्त्वाचे लक्षण असते. या दृष्टीनेच या कोरोना काळात आपल्याला आपल्या भारतीय समाजाचा विचार करावा लागणार आहे, कारण भारतीय संस्कृती ही आपली खूप मोठी ताकद आणि एक वेगळी महान ओळख आहे. आपण थोडे बाहेर पाहिले तर प्रसिद्ध विद्वान वील ड्युरांट भारताबद्दल गंभीरपणे म्हणतात की, भारत देश हा जगातील सर्व मानववंशाचीच मातृभूमी आहे. नोबेल पुरस्कार विजेते रोमाँ रोलाँ म्हणतो की, या पृथ्वीवर जर कोणतं नंदनवन असेल तर ते म्हणजे भारत देश होय. अशी अनेक महान माणसे आपल्या देशाला उगीच महान म्हणत नसतात. समृद्ध संस्कृतीने या देशाला महान बनवलेले असते. तथापि, आपली संस्कृती कितीही महान आहे असे आपण म्हणत असलो, तरी त्या समृद्ध संस्कृतीमध्येही कालानुरूप बदल करणे तसेच तिच्यातील इष्ट बाबींचे जतन आणि विकसन करणे आवश्यक असतेच. अशी संस्कृती आपोआपच निर्माण होत नसते तर त्यासाठी जाणीवपूर्वक प्रयत्नही करावे लागतात. आज भारतासारख्या विशाल, समृद्ध आणि सांस्कृतिक वारसा लाभलेल्या देशाला या संकटातही संस्कृतीसारखे अत्यंत महत्त्वपूर्ण क्षेत्र उन्नत करण्याची

आणि विकसनशील ठेवण्याची फार मोठी संधी आलेली आहे असे माझ्या सारख्या तरुणाला प्रामाणिकपणे वाटते. त्याचबरोबर नव्याने सांस्कृतिक पायाभरणी करण्याची ही आलेली संधी आपण वाया घालवू नये असेही कळकळीने वाटते. यासाठीच हा सांस्कृतिक धोरणाचा मागणी प्रस्ताव सादर केला आहे. यातून भारतीय संस्कृतीचा एक नवा आविष्कार आणि एक नवा आदर्श या कोरोनानंतर येणार्या नव्या जगासमोर उभा राहील असा माझा आशावाद आहे. आणि यासाठीच माझा हा सगळा आग्रह आहे.

आज जगात सर्वत्र लॉकडाऊन किंवा विलगीकरण याचीच चर्चा चालू आहे. खरं तर लॉकडाऊन किंवा विलगीकरण ही संकल्पना अत्यंत जुनी आहे, तथापि कोरोनामुळे ही परिस्थिती अचानकच जगासमोर आणि आपल्या भारतासमोर आल्यामुळे मानसिक गोंधळ आणि आर्थिक तणाव निर्माण झाला आहे. कोणत्याही कारणाने कोणतीही व्यक्ती अथवा जनसमूह समग्र समाजापासून तुटणे हे व्यापक सामाजिक व राष्ट्रीय हिताच्या दृष्टीने हानिकारकच असते. ज्याला आपण सोप्या भाषेत वाळीत टाकणे असे म्हणतो त्यातीलच हा वेगळा प्रकार आहे. सांस्कृतिक दृष्ट्या ही अगदी वेगळीच परिस्थिती आहे.

आज देशातील बहुतेक नागरीक घरांमध्येच बसलेले आहेत आणि त्यांना नजीकच्या काळामध्ये घरांमध्येच आणखी काही दिवस काढावे लागणार आहेत. हा काळ त्यांना प्रचंड अस्वस्थ करणारा आहे. अशा या मानसिकदृष्ट्या चिंतेच्या काळात त्यांना योग्य पर्याय देणे अत्यंत गरजेचे आहे. आज घरात राहणार्या नागरिकांकडे त्यांचा वेळ सुखकर आणि सुसह्यपणे घालवण्यासाठी सवयीची आणि नेहमी अंगवळणी पडलेली सुरक्षित अशी तीन साधने आहेत. ते प्रमुख तीन साधने म्हणजे टी.व्ही., फोन आणि रेडिओ (पुस्तकांची आवड खूप कमी लोकांना आहे आणि ज्यांना आवड आहे त्यांच्याकडे आता लॉकडाऊनमुळे पुस्तके उपलब्ध नाहीत.) यापैकी बहुतेक लोक टी.व्ही. लाच प्राधान्य देतात. फोनचा वापर सोयीने करतात तर रेडिओचा वापर आता ठरावीक लोकच करत आहेत, परंतु आता तुम्हाला प्रश्न पडला असेल की, यात शासनाच्या सांस्कृतिक विभागाचा काय संबंध? महोदय, संबंध खूप महत्वाचा आहे आणि यासाठी मी राज्य व केंद्र शासनाला एक अत्यंत अभ्यासपूर्ण व व्यावहारिक असा मागणी प्रस्ताव सादर केला आहे.

कोरोनाच्या संकट काळामध्ये लोकांचे घरात बसून चांगले मनोरंजन होईल, कुतूहल वाढवणारे व प्रेरणा देणारे ज्ञान त्यांना मिळेल आणि महत्वाचे म्हणजे त्यांचा मानसिक ताणतणाव दूर होईल यासाठी केंद्र व राज्य शासनाच्या सांस्कृतिक विभागाने नवे सांस्कृतिक धोरण जाहीर करावे आणि त्याची तत्काळ अंमलबजावणी करावी असा हा मागणी प्रस्ताव आहे. यामध्ये त्या त्या राज्यात प्रसारित होणारे मनोरंजन व न्यूज चॅनेल्स, सांस्कृतिक क्षेत्रातील

मान्यवर संस्था आणि मानसोपचार तज्ज्ञ यांच्याशी समन्वय साधून आणि त्यांचा सहभाग घेऊन एका स्वतंत्र सांस्कृतिक कार्यक्रमाची तत्काळ आखणी करावी असा माझा आग्रह आहे.

मी यापूर्वीच म्हटल्याप्रमाणे भीती ही तुमच्यातील कार्यक्षमतेचे व त्यातून मिळणार्या आनंदाचे खच्चीकरण करीत असते. सार्वत्रिक भीती, सततचा तणाव आणि असुरक्षिततेची भावना यामुळे माणसे आक्रमक होतात. परिणामी, त्यांची वस्तुनिष्ठ आणि सारासार विचार करण्याची शक्ती मागे पडते. आजचीच बातमी आहे की कोरोनाच्या दहशतीमुळे जगभर लोकांचे मानसिक स्वास्थ्य बिघडले आहे. भारतात या पीडितांची संख्याही खूप वाढली आहे. मृत्यूची भीती, नोकरी, बेघर आणि व्यापाराची चिंता यामुळे लोकांत नैराश्य वाढत चाललेले आहे. तेव्हा अशा या लॉकडाऊनच्या काळात घरात बसणार्या नागरिकांच्या सध्याच्या मानसिकतेचा आणि त्यामुळे नजीकच्या काळात उद्भवू शकणार्या समस्यांचा व्यापक विचार या सांस्कृतिक धोरणाच्या मागणी प्रस्तावामागे मी केला आहे. कोरोनाग्रस्त काळापुरते सांस्कृतिक धोरण ठरवणे ही काही अवघड किंवा किचकट बाब नक्कीच नाही. केवळ राजकीय इच्छाशक्ती, कौशल्य, या क्षेत्राविषयी थोडीसी समज व आवड आणि परिस्थितीचं गांभीर्य एवढं जरी झाले तरी हे सांस्कृतिक धोरण सहजच बनवता येईल. आणि महत्त्वाचे म्हणजे हे सांस्कृतिक धोरण कसलाही पैसा खर्च न करता राबवताही येईल. यासंदर्भात मी जो प्राथमिक विचार केला आहे तो हे सांस्कृतिक धोरण बनवताना नक्कीच उपयोगी पडेल. सुरुवातीला हे धोरण ठरवताना त्या त्या राज्यांच्या सांस्कृतिक विभागाच्या मंत्रिमहोदयांनी एक सांस्कृतिक धोरण समिती तत्काळ गठित करावी.

ज्यामध्ये राज्यातील सर्व टी.व्ही. चॅनेलचे संपादक अथवा मालक, विविध वृत्तपत्र समूह, समूहाचे संपादक अथवा मालक सांस्कृतिक क्षेत्रातील तज्ज्ञ व अनुभवी व्यक्ती, डॉक्टर, मानसोपचार तज्ज्ञ आणि संस्था याचा समावेश असावा. सर्वप्रथम या सांस्कृतिक धोरणाचे उद्दिष्टे, पायाभूत तत्त्वे, अग्रक्रम आणि सांस्कृतिक प्रकार निश्चित करावेत. उदाहरणार्थ, उद्दिष्टांमध्ये नागरिकांना कोरोनाग्रस्त काळात टी.व्ही. माध्यमातून निखळ मनोरंजन करणे, ज्ञान व माहिती देणे, नागरिकांना मानसिक तणावापासून दूर ठेवणे इत्यादी उद्दिष्टे असतील. सर्व उद्दिष्टे निश्चित झाल्यानंतर पायाभूत तत्त्वे म्हणजे उदाहरणार्थ टी.व्ही. वर दाखवले जाणारे कार्यक्रम राज्यघटनेतील उद्दिष्टांना बाधा आणणारे नसले पाहिजेत, टी.व्ही. वर दाखवले जाणारे कार्यक्रम राज्यातील सर्व भागातील आणि सर्व जातिधर्मातील नागरिकांना लाभदायक ठरणारे असावेत, इत्यादी. पायाभूत तत्त्वानंतर कार्यक्रमाचा अग्रक्रम ठरवावा लागेल. उदाहरणार्थ, हिंदी सिनेमा, इंग्रजी, दाक्षिणात्य सिनेमे, संशोधन कार्यक्रम, टी.व्ही. मालिका, क्रीडा स्पर्धा, माहितीपट इत्यादी. यामध्ये व्यक्तिशः मला सध्याच्या परिस्थितीमध्ये संशोधात्मक माहितीपट,

युद्धजन्य परिस्थितीमध्ये धाडस व प्रेरणा निर्माण करणारे प्रसिद्ध चित्रपट व प्रेरणादायी कार्यक्रम (उदा. सत्यमेव जयते, सुरभि इत्यादी) यांचा अग्रक्रमाने विचार होणे गरजेचे वाटते. अग्रक्रमाबरोबरच सांस्कृतिक प्रकार निश्चित करणेही गरजेचे आहे. उदाहरणार्थ सिनेमा, नाटक, संगीत, नृत्य, मुलाखती, व्याख्याने, कीर्तन, भजन इत्यादी. हे सर्व मी ढोबळ रूपरेषा लक्षात यावी यासाठी सांगत आहे. यामध्ये योग्य ते बदल वेळोवेळी करता येतील.

हे सांस्कृतिक धोरण ठरवताना सर्व प्रकारचे टी. व्ही. चॅनेल्स (मनोरंजन व न्यूज दोन्हीही), सांस्कृतिक क्षेत्रातील अग्रगण्य संस्था, मनोरंजन क्षेत्रात काम करणार्या कंपन्या, अनुभवी व तज्ज्ञ व्यक्ती, तंत्रज्ञ या सर्वांकडे उपलब्ध असणारे विशेष लक्षवेधी कार्यक्रम व त्यांचे साहित्य (सीडीज, रेकॉर्डिंग, इत्यादी) तसेच त्यांच्याकडे उपलब्ध होऊ शकणारा वेळ याचा विचार करावा लागणार आहे. त्यानंतर संपूर्ण कार्यक्रम आणि वेळापत्रक निश्चित करावे लागणार आहे. यामध्ये प्रत्येक टी.व्ही. चॅनेलसना व वृत्तपत्रांना थोडी-थोडी जबाबदारी द्यावी लागणार आहे. सध्या प्रत्येक टी. व्ही. चॅनेलवर जे कार्यक्रम दाखवले जातात ते स्वतंत्र व सुटे सुटे दाखवले जातात. त्यामुळे त्याचा समग्र आणि दीर्घकालीन परिणाम होत नाही. सांस्कृतिक धोरण तयार झाले तर वेगवेगळ्या टी.व्ही. चॅनेलसवर व वृत्तपत्रांमध्ये वेगवेगळे कार्यक्रम प्रसारित होतील, पण त्यामध्ये सुसूत्रता आणि समन्वय आणल्यामुळे यामधून जनतेपर्यंत अत्यंत चांगले कार्यक्रम जातील आणि त्याचबरोबर प्रत्येकाच्या वेळेनुसार आणि आवडीनुसार त्यांना ते कार्यक्रम पाहता येतील. यामुळे समग्र आणि दीर्घकालीन परिणाम होईल. यातून कोरोनोग्रस्त काळ हा मानसिक अस्वस्थतेचा न राहता टी.व्ही. सह इतर माध्यमांचा आणि एकूणच सांस्कृतिक क्षेत्राचा हा सुवर्णकाळ ठरेल. आज रामायण व महाभारत या जुन्या मालिका दूरदर्शनवर पुन्हा सुरू केल्या होत्या. याचा लॉकडाऊनच्या काळात चांगलाच उपयोग झाला आहे. पौराणिक कथांची आवड असणारी मंडळी या मालिका आवडीने बघत होती. अशाच प्रकारे क्रीडाप्रेमी, विज्ञानप्रेमी, पर्यावरणप्रेमी, कृषी प्रेमी, संशोधन प्रेमी, संगीतप्रेमी, असे वेगवेगळे वर्ग लक्षात घेऊन आणि वेगवेगळ्या वयोमानानुसार आवडीनिवडींचा अभ्यास करून एक सर्वसमावेशक व जास्तीत जास्त लोकांना आवडतील अशा कार्यक्रमांची आखणी आपणास करता येईल. यामध्ये लोकांना सहभागी करून घेणारे कार्यक्रम सुद्धा आखता येतील. उदाहरणार्थ, वेगवेगळ्या क्षेत्रांतील प्रसिद्ध आणि लोकप्रिय व्यक्ती यांच्या आवडीची गाणी, संवाद अथवा विशेष आठवणी जागवणारा एखादा कार्यक्रम जर टी.व्ही.वर दाखवला तर त्यांचे-त्यांचे फॅन हा कार्यक्रम आवडीने बघतील. विशेष व्यक्तींची व्याख्याने, कविता, मुलाखती हासुद्धा चांगला कार्यक्रम होऊ शकेल. आपल्याकडे तर इतके चांगले कवी आहेत, पण एरवी त्यांचे कार्यक्रम टी.व्ही. वर फार कमी होतात. अशा प्रथितयश कवींच्या कवितेचे

कार्यक्रम त्यांच्याच घरातून रेकॉर्ड करून दाखवले तर मला खात्री आहे की, लोक टी.व्ही. पुढून हलणार सुद्धा नाहीत. महाराष्ट्रापुरते सांगायचे तर रामदास फुटाणे, फ. मु. शिंदे, विठ्ठल वाघ, प्रा. सुरेश शिंदे यांच्या कविता तर लोकांना अक्षरशः वेड लावतील. अनेक संशोधकांनी लावलेले शोध आणि त्यांच्या संघर्षगाथा लोकांना नव्या प्रेरणा देतील. ध्येयवेड्या आणि प्रतिभावंतांच्या मुलाखती लोकांना नव्या वाटा दाखवतील. क्रांतिकारक आणि शहिदांच्या जीवनगाथा नागरिकांमध्ये स्फुल्लिंग निर्माण करतील. शोधून काढलेले जुने निवडणूक कार्यक्रम नव्या पिढीला नवी ऊर्जा देतील. महत्त्वाचे म्हणजे आजच्या या नव्या तरुण पिढीला इतिहास, परंपरा, सांस्कृतिक मूल्ये, राष्ट्रीय संस्कार या गोष्टीचे आता काही देणेघेणेच राहिलेले नाही. त्यांच्या याबद्दलच्या जाणिवाही खूप बधिर होत चालल्या आहेत. यासाठी त्यांना या काळामध्ये काही निवडक कार्यक्रम दाखवून भानावर आणता येईल. त्याचबरोबर घरात बसलेल्या प्रौढ नागरिकांना या चिंताजनक वातावरणात अशा या निवडक कार्यक्रमांतून माणूस म्हणून जगण्याची नवी ऊर्मी आणि नवी उमेद देता येईल. थोडक्यात, हे नवे सांस्कृतिक धोरण या कोरोनाग्रस्त काळात आपल्या भारतीय समाजाचे एक नवा भावपिंड तयार करू शकेल. यासाठी पैशाची नव्हे तर राजकीय इच्छाशक्ती आणि योग्य नियोजनाची केवळ गरज आहे.

प्रसिद्ध दिग्दर्शक सत्यजित रे यांनी एकदा एका दिग्दर्शकांला मार्गदर्शन करताना सांगितले होते, 'लक्षात ठेव, जेव्हा तू एखाद्या कॅमेराला हात घालत असतो, तेव्हा तू लोकांच्या हृदयाला हात घालत असतो. देशाच्या आणि राज्याच्या सांस्कृतिक विभागाला लोकांच्या हृदयाला हात घालण्याची ही संधी मिळाली आहे. देशाची सेवा करण्याची ही महान संधी या देशातील आणि राज्यातील सांस्कृतिक विभाग आणि टी.व्ही. चॅनेल्स व प्रसारमाध्यमे घालवणार नाहीत अशी माझी आशा आहे.

तेव्हा माझ्या या मागणी प्रस्तावाचा गांभीर्याने विचार करून आपण टी. व्ही. व इतर माध्यमांचे सहकार्य व सहभाग घेऊन कोरोनाग्रस्त काळापुरते स्वतंत्र सांस्कृतिक धोरण तत्काळ जाहीर करून अंमलबजावणी करावी आणि आपल्या राज्याची आणि देशाची महान सेवा करावी ही विनंती.

१०. कोरोनाच्या काळातील राष्ट्रद्रोही राजकारण आणि मूर्खपणाचा कळस

अज्ञान, ठरावीक मत, युद्ध आणि गरिबी हे लोकशाहीचे शत्रू असतात असे युनेस्कोने आपल्या लोकशाहीच्या व्याख्येत म्हटले आहे. (Ignorance, dogma, war and poverty are it's enemies) हे सगळे शत्रू आता उघडपणे आपल्या देशात कार्यरत झाले आहेत आणि या शत्रूंनी आता आपल्या देशात विवेकाऐवजी अंधश्रद्धा, प्रयोगाऐवजी अंधनिष्ठा आणि सदसद्विवेकबुद्धी ऐवजी अंधभक्तीचा ताबा घेतला आहे आणि या सर्वांचा सरळ परिणाम आपल्या राजकारणावर झालेला आहे. आपलं राजकारण आता सारासार विचार (commonsense) आणि शहाणपणाच्या पलीकडे गेले आहे. महात्मा गांधीजी म्हणाले होते, मी राजकारणात आहे कारण मी ईश्वराचा उपासक आहे. ईश्वराची उपासना समाजाच्या सेवेखेरीज करता येत नाही आणि समाजाची सेवा राजकारणाखेरीज करता येत नाही. गांधींच्या या विचारापासून आपलं राजकारण आणि आपले राजकीय नेतेमंडळी खूप दूर गेले आहेत. भारतीय राजकारण आणि राजकीय नेत्यांचे वर्तन आणि ढोंग हा आता राष्ट्रीय काळजीचा आणि राष्ट्रीय सुरक्षेचा विषय झाला आहे.

आजचं राजकारण आणि आजचे राजकीय व्यवहार याविषयी माझ्याकडे सांगण्यासाठी असंख्य विषय आणि असंख्य पुरावे आहेत, पण एरवी मी त्यावर कधी प्रतिक्रिया देत नाही अथवा त्या विरोधात कधी जाहीर प्रचारही करत नाही. आणि आता तर या राष्ट्रीय संकटाच्या काळात या विषयावर बोलण्याची माझी अजिबात इच्छाही नाही, परंतु काही मूठभर अर्धवट लोक राजकीय स्वार्थासाठी अशा या राष्ट्रीय संकटकाळातही जे राजकारण करीत आहेत, त्यामुळे मात्र मन आज अस्वस्थ झाले आहे. काही दिवसांपूर्वी सर्वोच्च न्यायालयाच्या चार न्यायाधीशांना पत्रकार परिषद घेऊन असं म्हणावं लागलं की, आमचा आत्मा विकला होता असं उद्या जाऊन कोणी आम्हाला म्हणू नये म्हणून आम्ही जनतेसमोर आलो आहोत. आज अशीच मानसिकता या काही राजकीय मंडळींमुळे माझ्यासारख्या अनेक देशभक्तांची झाली आहे. या अस्वस्थतेची वेळीच दखल घेणे आपले राष्ट्रीय कर्तव्य आहे.

राज्यशास्त्राच्या अभ्यासकांनी लोकांची राजकारणातील भूमिका, त्यांचा सहभाग, समज अशा विविध बाजूने विचार करून राजकीय संस्कृतीचे काही प्रकार केले आहेत. यामध्ये

संकुचित राजकीय संस्कृती, परिपक्व, आज्ञांकित, सहभागी, विकसित, कनिष्ठ, अति अल्प असे राजकीय संस्कृतीचे प्रकार केले आहेत. सर्वसाधारणपणे विकसित, परिपक्व, सहभागी राजकीय संस्कृती जर्मनी, इंग्लंड, अमेरिका या देशात आहे तर कनिष्ठ, संकुचित, अतिअल्प राजकीय संस्कृती आफ्रिका खंडातील मागासलेल्या देशांमध्ये दिसून येते. आपणास आश्चर्य वाटेल की या सर्व प्रकारच्या राजकीय संस्कृतीचे मिश्रण आपल्या भारतात आढळून येते. भारताचे हे एक वेगळे वैशिष्ट्य आहे, पण आपणास हा प्रश्न पडला असेल की, हे सर्व राजकीय संस्कृतीचे प्रकार आज या प्रसंगी सांगण्याचे कारण काय? कारण या सर्व प्रकारापेक्षा एक वेगळ्या राजकीय संस्कृतीचा शोध मला भारतात लागलेला आहे आणि याची कसलीही कल्पना जगातील कोणत्याही राज्यशास्त्राच्या अभ्यासकांना आलेली नाही, पण माझा राजकीय अनुभव, सहभाग आणि निरीक्षण यातून मी ही नवी राजकीय संस्कृती शोधून काढली आहे आणि या कोरोनाच्या काळात मी या नव्या राजकीय संस्कृतीचे नाव ही नक्की केले आहे आणि ते नाव आहे, 'मूर्ख राजकीय संस्कृती.'

या वर्गातील लोकांचे वैशिष्ट्य म्हणजे यांना कशाचं भान नाही, यांना प्रत्यक्षात काय चाललं आहे हे कळत नाही, राजकीय स्वार्थापलीकडे यांना दुसरे काही दिसत नाही. कशाचा संबंध कशाशी लावावा याची अक्कल नाही; वेळ-प्रसंगांचं भान नाही, विरोध कधी, कोठे आणि कसा करावा याचा संस्कार नाही; अत्यंत बेजबाबदार आणि अत्यंत नीच म्हणता येईल अशी ही नवी राजकीय संस्कृती आहे. अगदी आफ्रिका खंडातील मागासलेल्या देशांपेक्षा जास्त मागासलेली ही संस्कृती आहे. या वर्गातील बहुसंख्य लोक सोशल मिडीयावर कार्यरत असतात. यातील काही अर्धशिक्षित तर काही उच्चशिक्षित आहेत. महत्त्वाचे म्हणजे यांना देशापेक्षा आपापल्या पक्षांची, धर्माची आणि नेत्यांची जास्त काळजी असते. त्यामुळेच कोरोनाच्या राष्ट्रीय संकटकाळातही कोरोनापेक्षा २०२४ मध्ये सत्तेवर कोण येईल याची चर्चा आणि तयारी यांच्या सोशल मिडीयावर चालू असते. ही त्यांची दूरदृष्टी आणि राजकीय तडफ असते. गंभीर बाब म्हणजे या संस्कृतीतील काही लोकांचे उच्चार आणि स्वरूप तर वरकरणी वैचारिक आणि सुसंस्कृतपणाचे आहेत पण यांचा मूळ राजकीय व्यवहार मात्र राष्ट्रविरोधी आणि राष्ट्रविघातक आहे. हे मी अत्यंत प्रामाणिकपणे आणि अत्यंत जबाबदारीने सांगतो की, या नव्या राजकीय संस्कृतीतील काही लोकांचे राजकीय वर्तन आणि राजकीय भूमिका उघड उघड राष्ट्रद्रोही आहेत. या कोरोनाच्या राष्ट्रीय संकटकाळात तर यांच्या राजकीय, सामाजिक आणि धार्मिक उद्योगामुळे माझे हे मत अधिक ठाम आणि पक्के झाले आहे. त्यांना आपल्या देशाचे आणि देशातील जनतेशी काहीही देणे-घेणे नाही. यांचा लपलेला धार्मिक आणि सामाजिक स्वार्थ हाच यांचा लपलेला राजकीय स्वार्थ आहे.

यांच्या राष्ट्रद्रोहाची आणि राष्ट्रविरोधाची अनेक उदाहरणे आणि अनेक पुरावे माझ्याकडे आहेत, परंतु हे सर्व लोक वेगवेगळ्या पक्षातील, वेगवेगळ्या संघटनांतील आणि वेगवेगळ्या

धर्मातील असल्याने या विषयाला वेगळं राजकीय वळण लागू नये आणि कोरोनाचा मुख्य लढा बाजूला जाऊ नये या काळजीपोटी मी हा विषय येथे जाहीरपणे मांडत नाही, पण हा सर्व विषय आपल्या देशाच्या दृष्टीने अत्यंत गंभीर आणि संतापजनक आहे. आपण सर्वांनी मिळून या गंभीर प्रश्नावर तातडीने उपाय काढलाच पाहिजे.

या संदर्भात मी थोडाफार विचार केलेला आहे आणि काही तातडीचे उपायही सुचवले आहेत. यामधील पहिला भाग म्हणजे या मूर्ख राजकीय संस्कृतीच्या लोकांच्या मेंदूत हा जो स्वार्थाचा आणि द्वेषाचा विषाणू गेला आहे तो या कोरोना विषाणूपेक्षा भयानक आहे. देशात अडचणी निर्माण करण्यासाठी हा नेमक्या संधीची वाट पाहात बसला आहे. यासाठी खबरदारी म्हणून एक उपाय आपल्याला तातडीने करावा लागणार आहे. ज्या पद्धतीने कोरोना रुग्णाला क्वारंटाइन करतात त्या पद्धतीने या लोकांना कोरोनाचे संकट समाप्त होईपर्यंत क्वारंटाइन केले पाहिजे. म्हणजे अशा लोकांना समाजाने तात्पुरते राजकीय आणि सामाजिकदृष्ट्या बहिष्कृत केले पाहिजे. किमान सोशल मिडियापुरते तरी याला तत्काळ बाजूला केले पाहिजे. कारण या सोशल मिडियामुळे यांचा संसर्ग होण्याची जास्त शक्यता आहे.

दुसरा पर्याय म्हणजे सर्वच पक्षांच्या, धर्मांच्या आणि महत्वाच्या संघटनांच्या नेतेमंडळींना या कोरोनाविरोधी लढ्यात सहभागी करून घेण्यासाठी आणि त्यांच्यावर योग्य जबाबदारी देण्यासाठी तालुकास्तरावर आणि जिल्हास्तरावर एक स्वतंत्र 'कोरोना समन्वय आणि मदत समिती' गठित केली पाहिजे. या पर्यायाची विनंती मी सर्व राज्यांना पत्र पाठवून यापूर्वीच केलेली आहे. हा पर्याय सुचविण्यामागे मी खूप व्यापक आणि व्यावहारिक विचार केला आहे. ब्रिटनच्या अनुभवी आणि तज्ज्ञ पंतप्रधान आणि एक यशस्वी राजकीय नेत्या मागरेट थॅचर यांनी सांगितल्याप्रमाणे लोकशाहीमधील दोषावरचा खरा उपाय जास्तीची लोकशाही हाच असतो. त्या धर्तीवरच हा उपाय सुचवला आहे आणि उपाया पाठीमागील दुसरी बाजू म्हणजे सध्याची जी कोरोना विरोधात मोहीम सुरू आहे ती फक्त आणि फक्त प्रशासकीय मोहीम सुरू आहे. राजकीय, सामाजिक आणि व्यापारी घटकांचा सहभाग यामध्ये अगदी दूरचा आहे. एरवी दुष्काळ आणि पुरामध्ये सहभाग आणि पुढाकार घेणारी मंडळी भूकंप, युद्ध, दंगल यासारख्या राष्ट्रीय आपत्तीच्या वेळी गायब होतात, हा आपला राष्ट्रीय अनुभव आहे आणि आता तर नजीकच्या काळात कोणतीही विधानसभा अथवा लोकसभेची निवडणूक नसल्यामुळे आणि प्रत्यक्ष जिवालाच धोका असल्याने राजकीय आणि सामाजिक क्षेत्रातील मंडळींची एरवी असणारी तडफ आणि पुढाकार ऐन कोरोनाच्या लढाईत मंदावला आहे आणि हे चांगले नाही. कारण आपणाला जर कोरोनाविरुद्धच्या लढाईत तत्काळ आणि परिपूर्ण यश मिळवायचे असेल तर या राजकीय, सामाजिक आणि व्यापारी मंडळींना सहभागी करून घेणे गरजेचे आहे. कारण शेवटी प्रशासन तर कोठेपर्यंत आणि कधीपर्यंत पळणार आहे? त्यालाही मर्यादा आहेतच. तेव्हा या मंडळींना कार्यान्वित करण्यासाठी आणि सहभागी करून घेण्यासाठी

तालुकास्तरावर आणि जिल्हास्तरावर तत्काळ स्वतंत्रपणे 'कोरोना समन्वय आणि मदत समिती' गठित केली पाहिजे. तसेच त्यांना कोरोनाविषयक मार्गदर्शन देऊन त्यांची जबाबदारी आणि समन्वयाची भूमिका निश्चित केली पाहिजे. याचे दोन फायदे होणार आहेत. एक म्हणजे, राजकीय आणि सामाजिक क्षेत्रात कर्तृत्व आणि क्षमता असणाऱ्या नेते मंडळींची या कोरोनाविरोधी लढ्यात मोठी मदत घेता येणार आहे. दुसरा फायदा म्हणजे या मूर्ख राजकीय संस्कृतीमधील बऱ्याच लोकांना यामुळे आपोआपच पायबंद बसणार आहे, कारण माझा प्रत्यक्ष अनुभव आहे की ज्या वेळी प्रत्यक्ष राष्ट्रीय कार्य आणि देशसेवा करण्याची वेळ येते तेव्हा सर्वप्रथम फुटकळ राजकारण करणारी मंडळीच पळ काढतात आणि गायब होतात.

या विषयासंदर्भात आणखी एक महत्त्वाची बाब म्हणजे या नव्या राजकीय वर्गातील लोकांच्या राजकारणाला आणि छुप्या राजकीय डावपेचांना आता गांभीर्याने घेणे गरजेचे आहे. कारण राष्ट्रीय प्रश्नांचे गांभीर्य घालवणे हा यांच्या राजकारणाचा स्थायीभाव झाला आहे. सतत सत्य लपवणे, खोटे पसरवणे हा यांचा राजकीय कार्यक्रम झाला आहे. ज्या ठिकाणी धर्माचा आणि जातीचा काडीचाही संबंध नाही त्या ठिकाणी धर्माच्या आणि जातीच्या खोट्या प्रतिष्ठा निर्माण करून समाजामध्ये पद्धतशीरपणे कलह निर्माण करणे यांना सवयीचे आणि आवडीचे झाले आहे. यातून यांनी बलात्कार झालेल्या निष्पाप महिलेलाही सोडले नाही आणि निर्जीव असणाऱ्या कोरोना विषाणूलाही सोडले नाही. मागासलेल्या कार्यकर्त्यांचा वापर करून स्वतःचं संघटना मजबूत करायचं आणि त्यांचाच वापर करून त्यांच्याच समाजात कलह निर्माण करायचा; प्रत्यक्ष कार्य आणि प्रत्यक्ष हित याची चर्चा न करता खोटी आश्वासने, खोटी प्रतीके आणि स्वप्नाळू शब्द यांची पेरणी करून पद्धतशीरपणे लोकांची दिशाभूल करायची; धर्माच्या नावाखाली प्रत्यक्ष-अप्रत्यक्षपणे दहशतवादी संघटनांना आणि दहशतवादी प्रवृत्तींना सहकार्य करायचे. असले सगळे घटनाविरोधी आणि अत्यंत बेकायदेशीर उद्योग प्रशासनाची कोणतीही भीती न बाळगता आणि कायद्याची व नैतिकतेची कसलीही पर्वा न करता या लोकांचे बिनधास्तपणे चालू आहेत. किमान गर्तेच्या कुठल्या स्तरावर आपण उभे आहोत याचं भानही या लोकांना राहिलेले नाही. राष्ट्रविघातक कामे ही मंडळी बिनधास्तपणे राष्ट्रीय कर्तव्य समजून करू लागली आहेत आणि अगदी स्पष्टच सांगायचं तर उघडउघड ही मंडळी आपल्या राज्यघटनेलाच आव्हान करू लागली आहेत आणि आपली राज्यघटनेलाच तकलादू समजू लागली आहेत. यामुळेच मन या राष्ट्रीय संकटकाळात अधिकच अस्वस्थ आणि उद्विग्न झालेले आहे. म्हणूनच याविषयी थोडं जास्त लिहिले आहे, पण मला वाटते यातून मार्ग काढण्यासाठी राज्यघटनेबद्दल आदर आणि विश्वास असणाऱ्या सर्व जाती, धर्मातील आणि पक्षातील आपण सर्वांनी एकत्र आले पाहिजे. अन्यथा, आपलं अवघड आहे. आपलं म्हणजे तुमचं, माझं आणि अर्थात आपल्या देशाचं.

खरं तर आता हे सर्व लिहिताना रात्रीचे २ वाजून २० मिनिटे झाले आहेत. आता झोपायचं म्हणून दप्तर आवरत असताना खिडकीतून पोलिसांची राऊंडला गेलेली गाडी दिसली. सहजपणे माझी नजर प्रसिद्ध पोलीस अधिकारी माननीय मीरा बोरवणकर (I.P.S.) यांनी लिहिलेल्या 'इन्स्पेक्टर चौगुले' या पुस्तकाकडे गेली. सहज पुस्तक उघडलं तर योगायोग की दुसरं काय माहीत नाही तर थेट ६९ नंबर पान माझ्या डोळ्यासमोर आलं. आश्चर्य म्हणजे, या पानावर बोरवणकर मॅडमनी मागरिड मेड यांचा एक विचार चौकटीत आणि अगदी बोल्ड अक्षरात दिला आहे. ते वाक्य वाचून माझी झोपच उडाली. हे मी औपचारिक सांगत नाही, तर खरंच माझी त्या वाक्यानं झोपच उडाली. तो विचार वाचून माझी सगळी अस्वस्थता आणि सगळी मरगळ अक्षरशः पळून गेली. मागरिड मेड यांचे ते वाक्य होते

‘विचारपूर्वक आणि निष्ठेने, समर्पित भावनेने वाहून घेऊन काम करणारे मोजके नागरिकही जग बदलवू शकतात, या गोष्टीवर कधी शंका घेऊ नका. खरं तर हीच एकमेव गोष्ट आजवर झालेली आहे.’

हे वाक्य लिहूनच हा लेख मी पूर्ण करतोय. यापेक्षा अधिक काय लिहू? थॅक्यू बोरवणकर मॅडम या वाक्यासाठी आणि थॅक्स मागरिड मेड या ऊर्जेसाठी... एवढ्या रात्री हे लेखन थांबवताना फैज अहमद फैज यांच्या कवितेतील दोन ओळी आठवल्या...

दिल नाउमीद तो नहीं, नाकाम ही तो है
लंबी है गम की शाम मगर शाम ही तो है

११. राज्यपाल, राजकारण, जनता आणि आंदोलन

(आंदोलन यशस्वी पण राज्यपाल अपयशी)

(कोरोनाच्या संकट काळात महाराष्ट्र राज्याच्या राज्यपालांनी जे गलिच्छ राजकारण चालवले आहे त्या विरोधात दि. २२ जून २०२० रोजी आम्ही मुंबईतील राजभवनावर खूप मोठे फोन आंदोलन केले होते. राज्यपालांना उद्देशून केलेले हे देशातील बहुतेक पहिलेच आंदोलन होते. या आंदोलनाबाबत आणि राज्यपाल या पदाबाबत मी त्या वेळी देशातील सर्व राज्यांकडे भूमिका सादर केली होती. ही भूमिका स्पष्ट करणारा हा छोटासा लेख)

राज्यपालांनी नेमके काय करावे याबद्दल नियम कमी आणि संकेत जास्त आहेत. त्यामुळे भारतीय जनतेच्या मनामध्ये राज्यपाल या पदाबद्दल विनाकारण एक वेगळा गोंधळ आणि एक वेगळी भीती निर्माण झालेली आहे. खरं तर हा गोंधळ आणि ही भीती अत्यंत चुकीची आणि अत्यंत अवास्तव आहे. कारण भारतीय राज्यघटनेने इतर कोणाहीपेक्षा आपल्या जनतेला सर्वश्रेष्ठ स्थान दिलेले आहे आणि तिचा सर्वाधिक आदरही केलेला आहे. त्यामुळे देशातील जनतेने आता राज्यपाल म्हणजे आपले मालक ही भीती मनातून सर्वप्रथम काढून टाकली पाहिजे आणि जनतेने स्वतःचे प्रश्न व स्वतःचे स्थान याबद्दल जागरूक झाले पाहिजे, ही माझी सुरुवातीपासूनच भूमिका राहिली आहे.

खरे तर राज्यपाल या पदाची आज खूपच अप्रतिष्ठा झालेली आहे, परंतु या पदाची अप्रतिष्ठा होण्याची ही काही पहिलीच वेळ नाही. स्वातंत्र्य मिळाल्यानंतर अगदी १९५२ सालापासून या पदाची अप्रतिष्ठा होण्याची चुकीची परंपरा आपल्या देशात चालू आहे. सन १९६७ च्या चौथ्या पंचवार्षिक निवडणुकीनंतर तर अशा प्रकारे राज्यपालांचा राजकीय हस्तक म्हणून वापर करण्याचा प्रकार खूपच वाढत गेलेला आहे. केंद्रात सत्तेत असणाऱ्यास पक्षाने आपल्या सोयीची व्यक्ती राज्यपाल म्हणून नियुक्त करायची आणि त्याच्या माध्यमातून त्या राज्यांमध्ये क्षुद्र राजकारण करायचे हा आपल्या देशातील गेल्या सत्तर वर्षांचा पारंपरिक

राजकीय कार्यक्रम आहे आणि त्यामध्ये काही राज्यपालांनी तर व्यक्तिगत महत्वाकांक्षा, पक्षीय निष्ठा आणि वैयक्तिक वर्तन यातून या पदाच्या अप्रतिष्ठेमध्ये आणि अवमूल्यनामध्ये अधिकच भर घातली आहे. त्यामुळे राज्यपाल हे अत्यंत महत्वाचे आणि जबाबदारीचे पद भारतीय लोकशाहीमध्ये आज चेष्टेचा विषय झाले आहे.

भारतीय घटनाकारांनी राज्यपाल पदावरील व्यक्तीचे खूप चांगले स्वप्न पाहिले होते. राज्यपाल हे घटक राज्यांच्या राजकीय व सामाजिक जीवनाचे मानचिन्ह बनावे, त्यांनी आदर्श निर्माण करावा, जनतेशी संपर्क साधून जनतेचा मान ठेवावा, त्याचबरोबर ताणतणावाच्या आयुष्यात माणुसकीची फुंकर घालावी, प्रसंगी जनतेची पाठ थोपटावी आणि वेळ पडल्यास तिचे अश्रू पुसावेत असा कृतिशील परंतु पक्षीय राजकारणापासून अलिप्त असणारा राज्यपाल असावा असे स्वप्न घटनाकारांनी पाहिले होते. म्हणूनच त्यांनी राज्यघटनेतील तब्बल २४ कलमे फक्त राज्यपाल या पदासाठी खर्ची घातली आहेत, पण आजची प्रत्यक्ष परिस्थिती पाहिली तर राज्यपाल हे पद राष्ट्रीय पाप तर झाले नाही ना अशी शंका मनामध्ये निर्माण झाली आहे. आज महाराष्ट्र राज्यापुरते बोलायचे तर सध्याचे राज्यपाल यापैकी कोणत्या भूमिकेतून वाटचाल करीत आहेत हे आता मी सांगण्यापेक्षा जनतेलाच उघडपणे माहीत झाले आहे, पण अशा या कठीण परिस्थितीमध्ये केंद्र व राज्य यांच्यामधील संबंधाचे महत्त्व लक्षात घेऊन राजकीय संघर्ष करण्यापेक्षा तटस्थपणे आणि सदसद्विवेकबुद्धी जागी ठेवून लोकांच्या प्रश्नांसाठी आपल्याला राज्यपाल पदाचाच चांगल्या प्रकारे वापर करता येणार आहे. यासाठी घटनाकारांच्या स्वप्नावर विश्वास ठेवून आणि घटनेतील पायाभूत मूल्यांचा आग्रह करीत आपल्या लोकांचे प्रश्न केंद्रबिंदू ठेवून आपणाला राज्यपालांनाच कामाला लावावे लागणार आहे.

आजपर्यंत राज्यपाल पदासंदर्भात सुधारणा सुचविणाऱ्या अनेक शिफारशी राष्ट्रीय पातळीवर पुढे आल्या आहेत. त्यामध्ये १९६६ साली केंद्र सरकारने नेमलेला पहिला प्रशासकीय सुधारणा आयोग (ARC) आणि १९८३ साली सर्वोच्च न्यायालयाचे न्यायमूर्ती आर. एस. सरकारिया यांच्या अध्यक्षतेखाली नेमलेला त्रिसदस्यीय आयोग हे दोन्हीही आयोग आज खूप महत्वाचे आहेत आणि या दोन्हीही आयोगांनी सादर केलेल्या शिफारशीही खूप महत्त्वपूर्ण आहेत, पण धक्कादायक म्हणजे या दोन्हीही आयोगांच्या शिफारशींची अंमलबजावणी देशातील कोणत्याही पक्षाने अद्याप केलेली नाही. जनतेपेक्षा पक्षीय हित व राजकीय स्वार्थ याला प्राधान्य देत केवळ चर्चा आणि न्यायालयीन लढाई या मर्यादितच या सुधारणांची प्रगती झालेली आहे. आज महाराष्ट्राच्या संदर्भात सरकारिया आयोगाची एक शिफारस तर मला खूपच महत्वाची वाटते. ती शिफारस म्हणजे 'जेव्हा केंद्र व राज्य सरकार यांच्यामध्ये भिन्नभिन्न पक्षांची सरकारे असतील तेव्हा राज्यपाल केंद्र सरकारच्या पक्षाशी संबंधित नसावा.' ही शिफारस किती

महत्वाची आहे हे महाराष्ट्राच्या जनतेला आज चांगलेच माहीत झाले आहे. आज अशा अनेक अभ्यासपूर्ण व महत्त्वपूर्ण शिफारशी केवळ राजकीय स्वार्थामुळे प्रलंबित राहिल्या आहेत. त्या केंद्र शासनाने त्वरित स्वीकारल्या पाहिजेत हा आपला आग्रह आहे. त्याचबरोबर या दोन्हीही अहवालात नसणाऱ्या आणखी काही शिफारशी माझ्यासारख्या कार्यकर्त्यांना सुचवायच्या आहेत. उदाहरणार्थ, राज्यपालांचा कार्य अहवाल जनतेसमोर सादर झाला पाहिजे, ही माझी मागणी आहे. कारण आज राजकीय नेत्यांना निवडणुकीच्या माध्यमातून तर प्रशासकीय अधिकाऱ्यांना वरिष्ठाकडे अथवा विधिमंडळामध्ये उत्तर द्यावेच लागते, पण राज्यपालांना ही जबाबदारी व हे उत्तरदायित्व बंधनकारक नाही. तेव्हा राज्यपालांच्या कार्याचा अहवाल जनतेला समजणार तरी कसा हा प्रश्न आहे. यासाठी राज्यपालांनी त्यांच्या कार्याचा अहवाल जनतेसाठी प्रसिद्ध केला पाहिजे, ही आमची आग्रहाची राष्ट्रीय मागणी आहे.

आज राष्ट्रीय पातळीवर विचार केला तर अनेक राज्यांच्या राज्यपालांची भूमिका व कारभार चिंताजनक आहे. महाराष्ट्र राज्यात तर हा कारभार चिंताजनक पातळीच्या पुढे संतापजनक पातळीवर जाऊन पोहचला आहे. कोरोनाच्या राष्ट्रीय संकटकाळाचे भानही महामहिम राज्यपालांना राहिलेले दिसत नाही. ही फारच दुर्दैवी व निराशजनक परिस्थिती आहे. यासाठीच आम्ही कोरोनाच्या प्रश्नांशी निगडित सात मागण्या घेऊन दि. २२ जून २०२० रोजी मुंबईच्या राजभवनावर खूप मोठे फोन आंदोलन केले होते. राज्यपालांना उद्देशून केलेले देशातील हे बहुतेक पहिलेच फोन आंदोलन होते. या फोन आंदोलनात आम्ही महाराष्ट्रातील जनतेला राजभवनावर फोन करून फक्त दोनच प्रश्न विचारण्याचे आवाहन केले होते. एक प्रश्न होता- प्रफुल्ल कदम यांच्या सात मागण्या कधी मान्य करणार? आणि दुसरा प्रश्न होता राज्यपाल महोदय, कोरोनाच्या या संकटकाळात तुम्ही जनतेसाठी काय काम केले याचा अहवाल कधी प्रसिद्ध करणार? हे दोन प्रश्न घेऊन दि. २२ जून २०२० रोजी महाराष्ट्रातील हजारो लोकांनी त्या दिवशी राजभवनावर फोन केले होते. राजभवनातील अधिकारी व कर्मचारी जनतेचे हे फोन घेऊन अक्षरशः वैतागले होते. परंतु महामहिम राज्यपालाकडे व त्यांच्या जबाबदार अधिकाऱ्यांकडे आमच्या प्रश्नांचे आणि आमच्या सात मागण्यांचे साधे उत्तरही नव्हते. त्या सात मागण्या पुढीलप्रमाणे होत्या...

१. शेतकरी, कष्टकरी आणि मोलमजुरी करणाऱ्या लोकांच्या हातात आज लॉकडाऊनमुळे कसलाच पैसा नाही. त्यामुळे केंद्र सरकारकडून कोणत्याही अटी व शर्ती न घालता राज्यातील या लोकांच्या खात्यामध्ये थेट १५,००० रु. मदतनिधी जमा करावा अशी शिफारस मा. राज्यपाल महोदयांनी केंद्र सरकारकडे तत्काळ करावी.

२. देशभरात आज कोरोना आजारातून असंख्य रुग्ण बरे होत आहेत. या रुग्णांना नेमकी

कोणती औषधे दिली जातात आणि नेमके कोणते उपचार केले जातात याबाबत केंद्र सरकार व राज्य सरकार यांच्याशी चर्चा करून व समन्वय साधून सदर माहिती मा. राज्यपालांनी जनतेसाठी अधिकृतपणे जाहीर करावी.

३) राज्यातील सर्व विद्यापीठांचे कुलपती या नात्याने मा. राज्यपाल महोदयांनी कोरोना संशोधन, अभ्यास आणि विस्तार यासाठी राज्यभरातील सर्व विद्यापीठे व महाविद्यालयांमध्ये कोरोना संकटकाळात कोणते अधिकृत उपक्रम व कोणता अधिकृत कृती आराखडा राबवला याची अधिकृत माहिती जनतेसाठी प्रसिद्ध करावी.

४. कोरोनाविरोधी मोहीम अधिक गतिमान व अधिक व्यापक करण्यासाठी केंद्रात ज्येष्ठ नेते शरद पवार व राज्यात नितीन गडकरी यांना अध्यक्ष म्हणून निमंत्रित करून 'कोरोना विरोधी पक्ष मदत व सल्लागार समिती' स्थापन करण्याच्या सूचना अथवा विनंती मा. राज्यपाल महोदयांनी केंद्र सरकार व राज्य सरकार यांना अधिकृतपणे करावी.

५. सध्याचा गोंधळ पाहता 'औषध व लसी' संदर्भात राज्याची सध्या नेमकी काय तयारी सुरू आहे आणि भवितव्यात नेमका कसा कार्यक्रम राबवला जाणार आहे. याबद्दल मा. राज्यपालांनी केंद्र व राज्य सरकारशी चर्चा करून आणि समन्वय साधून राज्यातील जनतेला जाहीरपणे अवगत करावे.

६. सध्याची गंभीर परिस्थिती आणि प्रशासनाच्या मर्यादा लक्षात घेऊन चारा छावण्यांच्या धर्तीवर विविध प्रकारच्या सेवाभावी संस्थांच्या माध्यमातून जागोजागी कोरोना मदत केंद्रे क्वारंटाईन सेंटर सुरू करावीत.

७. कोरोना संकटकाळात मा. राज्यपालांच्या एकूण भूमिकेबद्दल राज्यातील बहुसंख्य जनतेच्या मनामध्ये प्रचंड मोठा संभ्रम, संशय आणि राग निर्माण झाला आहे. त्या दृष्टीने कोरोना संकटकाळात मा. राज्यपाल महोदयांनी नेमकी कोणती कर्तव्ये पार पाडली, कोणत्या जबाबदाऱ्या पार पाडल्या आणि जनतेला प्रत्यक्ष काय मदत केली याचा वस्तुनिष्ठ व सुस्पष्ट अहवाल मा. राज्यपाल महोदयांनी जनतेसाठी अधिकृतपणे प्रसिद्ध करावा.

या आंदोलनानंतर एक बातमी व एक मेसेज सोशल मीडियावर खूपच फिरत होता.

फोन आंदोलन यशस्वी पण राज्यपाल अपयशी. राज्यपालांचे हे उघड अपयश आम्ही पुढे पंतप्रधान फोन आंदोलनात पुराव्यानिशी मांडले. देशभरातील राज्यपालांबाबतचे आमचे हे आंदोलन व अभियान आम्ही कोरोनाच्या या संकटानंतर अधिक जोमाने पुढे घेऊन जाणार आहोत. कारण ही देशाची दुर्लक्ष झालेली महत्त्वपूर्ण गरज आहे.

१२. कोरोनाच्या संकटासाठी देवस्थानचे सोने

(माजी मुख्यमंत्री मा. पृथ्वीराज चव्हाण यांचा अभ्यासपूर्ण राष्ट्रीय मागणीला उघड पाठिंबा)

महाराष्ट्राचे माजी मुख्यमंत्री पृथ्वीराज चव्हाण यांनी कोरोनाच्या संकटकाळात देशातील सर्व देवस्थानांचे सोने व्याजावर घेण्याविषयी एक अभ्यासपूर्ण राष्ट्रीय मागणी केली होती. या भूमिकेवर विनाकारण धार्मिक व राजकीय कलह निर्माण करणाऱ्या मंडळींच्या विरोधात मी त्या वेळी उघड भूमिका घेतली होती. या भूमिकेबाबत त्या वेळी जनतेतून खूपच चांगला प्रतिसाद मिळाला होता. आजही ती भूमिका तेवढीच महत्त्वाची वाटते. म्हणून ती भूमिका पुन्हा एकदा सारांशरूपाने प्रसिद्ध करित आहे...

महाराष्ट्राचे माजी मुख्यमंत्री पृथ्वीराज चव्हाण यांनी देशातील सर्व धार्मिक देवस्थानांतील सोने व्याजावर घेण्याविषयी अत्यंत सरळ व शुद्ध अर्थशास्त्रीय मागणी पंतप्रधान नरेंद्र मोदी यांच्याकडे केली होती. या अर्थशास्त्रीय मागणीचा जाणीवपूर्वक विपर्यास करून ऐन राष्ट्रीय संकटकाळातच धार्मिक कलह आणि राजकीय भांडवल करण्याचा जो प्रयत्न सुरू आहे त्याचा आम्ही जाहीर निषेध करित आहोत. कारण हा सर्व प्रकारच निरर्थक आणि मूर्खपणाचा आहे. कारण हे निवेदन करणारे पृथ्वीराज चव्हाण, हे निवेदन मान्य किंवा अमान्य करायचे हे ठरवणारे पंतप्रधान नरेंद्र मोदी आणि ही योजना पुढे आणणारे स्व. अटलबिहारी वाजपेयी हे सर्वजणच हिंदू आहेत आणि ही मागणीच केंद्र सरकारच्या एका शासकीय योजनेचा भाग आहे. महत्त्वाचे म्हणजे पृथ्वीराज चव्हाण साहेब यांची ही मागणी शुद्ध अर्थशास्त्रीय मागणी आहे, यात राजकारणाचा आणि धर्मकारणाचा काय संबंध असा प्रश्न आता जनताच उघड विचारू लागली आहे. उलट या सोन्यावरील व्याजाचा फायदा हिंदू देवस्थानांना आणि भारत देशाला होऊ नये यासाठी पाकिस्तान किंवा इतर शत्रुराष्ट्रे काही हिंदूंनाच हाताशी धरून जाणीवपूर्वक हा धार्मिक कलह निर्माण करण्याचा लपून काही प्रयत्न तर करित नाहीत ना अशी शंका आमच्यातील काही हिंदूंच्या मनामध्ये निर्माण झाली आहे. परवा तर काशी विश्वेश्वराच्या देवस्थानाने पृथ्वीराज चव्हाण यांना मंदिरबंदीचा इशारा दिल्याचे वाचण्यात आले. हा इशाराच मुळात हिंदू धर्माच्या विरोधात आहे. कारण तुम्ही कोणी जरी असला तरी आमचे श्रद्धास्थान

श्रीशंभू महादेवांना तुम्ही तुमच्या मुठीत ठेवू शकत नाही. तुम्ही एका संस्थेचे विश्वस्त आहात पण आमच्या महादेवांचे मालक नाही. तुमच्यासाठी सोनं-चांदी महत्त्वाचे असेल, परंतु आमच्यासाठी आमची श्रद्धा आणि आमचे श्रद्धास्थान महत्त्वाचे आहे. यापुढेही जाऊन सांगायचे झाल्यास सन १७८५ मध्ये काशी विश्वेश्वर मंदिरासह देशातील शंभू महादेवांच्या प्रमुख मंदिरांचा जीर्णोद्धार आमच्या पुण्यश्लोक अहिल्यादेवी होळकर यांनी केलेला आहे. ज्या वेळी या सर्व मंदिरांचा जीर्णोद्धार त्या करित होत्या त्या वेळी आपला सारा समाज सगळं सोनं आणि चांदी पलंगाखाली ठेवून गाढ झोपलेला होता.

म्हणूनच आज इतर कोणाहीपेक्षा अहिल्यादेवी होळकर यांचे उदात्त विचार आणि धार्मिक सद्भावनेची शिकवण हाच आमच्यासाठी आज खरा आदर्श आहे आणि हा आदर्श घेऊनच आम्ही आमची पुढची वाटचाल करित आहोत. त्यामुळे आम्हाला कोणीही धर्म शिकवायला जाऊ नये आणि आमच्यात कोणी बुद्धिभेदही करू नये. आम्ही सर्व हिंदू, मुस्लीम, बौद्ध, ख्रिश्चन, पारसी, शीख या सर्व धर्मांतील लोक आज या आपल्या देशाच्या राष्ट्रीय संकटकाळात एकत्र असून आमची राज्यघटना हाच आमचा आधार आहे. त्यामुळे आमच्यात कोणीही जाणीवपूर्वक फूट पाडण्याचा प्रयत्न करू नये ही आमची विनंतीही आहे आणि हा आमचा इशाराही आहे.

(आज देशात या राष्ट्रीय संकटकाळात सर्व राजकीय पक्षांनी राजकारण न करता एकत्र आले पाहिजे, अशी स्पष्ट भूमिका मांडणारे भाजपचे राष्ट्रीय नेते नितीन गडकरी यांचे आम्ही जाहीर अभिनंदन करतो आणि त्यांचे मनापासून आभारही मानतो).

१३. हा देश फक्त नरेंद्रजी मोदी आणि राहुलजी गांधी यांचा नाही.

हा देश आपलाही आहे.

भारतीयांनो खुळ्या कल्पना सोडा आणि जागे व्हा!

प्रत्यक्ष आकडेवारीनुसार १०७ कोटी जनता मोदीजी आणि राहुलजींच्या थेट विरोधात आहे.

[कोरोनाच्या राष्ट्रीय संकटकाळात सुरू असलेल्या राजकीय झुंडशाहीला भानावर आणण्यासाठी आणि सत्तेबाहेरील बहुसंख्य जनतेला जागे करण्यासाठी हा लेख मी लिहिला आहे...]

‘लोकांना मूर्ख बनवणे सोपे आहे पण त्यांना मूर्ख बनवलं गेलंय हे पटवणं खूप अवघड आहे’ हे मार्क ट्वेन या अमेरिकन लेखकाचे वाक्य आज मला खूप महत्त्वाचे वाटत आहे. कारण आज नरेंद्र मोदी आणि राहुल गांधी हे दोघेच या देशाचे मालक आहेत आणि बाकी सर्व जनता भाजपा किंवा काँग्रेस पक्षाची कार्यकर्ता आहे या आविर्भावात या देशाचे एकूण राजकारण सुरू आहे, पण आज देशातील बहुसंख्य लोकांना हे माहीतच नाही की देशातील १३७ कोटी नागरिकांपैकी तब्बल १०७ कोटी जनता आज नरेंद्र मोदी आणि राहुल गांधी यांच्या थेट राजकीय विरोधात आहे आणि त्याहीपेक्षा गंभीर म्हणजे त्यांना हेही माहीत नाही की, या तब्बल १०७ कोटी भारतीय जनतेचा राजकीय आवाज आणि राजकीय सहभाग या कोरोनाच्या राष्ट्रीय संकटकाळात अत्यंत पद्धतशीरपणे आणि अत्यंत उद्धटपणे नाकारला गेला आहे. आपली जनता आणि आपला भारत या राष्ट्रीय वस्तुस्थितीपासून आज पूर्णपणे अनभिज्ञ आहे.

खरं तर लोकशाहीमध्ये लोकांचा सहभाग आणि स्थान नाकारणे म्हणजे प्रत्यक्ष लोकांच्या प्रश्नांचा नाकारण्यासारखे आहे. कारण प्रत्यक्ष लोकांशी चर्चा आणि लोकांचा सहभाग

घेतल्याशिवाय लोकांचे नेमके प्रश्न आपल्याला समजू शकत नाहीत, ते सोडविण्याचे मार्ग आपल्याला मिळू शकत नाहीत आणि त्यांचे प्रश्नही प्रत्यक्षात सुटू शकत नाहीत. त्याचबरोबर प्रशासन कितीही सक्षम असले तरी लोकांशी चर्चा आणि लोकांचा सहभाग घेतल्याशिवाय आपल्याला विकासाचे पर्याय निवडता येत नाहीत आणि दुर्बल व वंचित घटकांना आपल्याला नेमकी मदतही करता येत नाही. हा माझा प्रत्यक्ष राजकीय अनुभव आहे. जॉन स्टुअर्ट मिलचा एक महान सिद्धांत आहे ज्यामध्ये एका माणसाचाही आवाज दाबण्याचा अधिकार समाजाला नाही. त्यामुळे लोकशाहीमध्ये लोकांचे स्थान आणि सहभाग खूप महत्वाचा आहे, परंतु आज भारतामध्ये मात्र सत्तेबाहेरील बहुसंख्य लोकांना राजकीय असुरक्षिततेतून आणि राजकीय ईर्ष्येतून लोकशाही प्रक्रियेतील स्थान व सहभाग मोठ्या प्रमाणात नाकारला जाण्याची भीती निर्माण झालेली आहे आणि ही एक अत्यंत गंभीर आणि धोकादायक बाब आहे. म्हणून मी प्रफुल्ल कदम या गंभीर विषयाबाबत हे राष्ट्रीय निवेदन प्रसिद्ध करित आहे. मी कोणत्याही पक्षाचा कार्यकर्ता नाही किंवा कोणत्याही पक्षाचा सदस्यही नाही. पण एक जबाबदार भारतीय नागरिक म्हणून आणि किसान आर्मी व वॉटर आर्मीचा प्रमुख म्हणून हे सत्य जनतेसमोर मांडत आहे. यासाठी मी प्रत्यक्ष मतदान, प्रत्यक्ष लोकसंख्या आणि वास्तविक राजकीय अनुभव यांचा आधार घेतला आहे.

गेल्यावर्षी मे महिन्यात आपल्या देशाची १७ वी सार्वत्रिक लोकसभा निवडणूक पार पडली आहे. या निवडणुकीमध्ये माननीय नरेंद्र मोदी यांच्या नेतृत्वाखाली भाजपला एकूण २२ कोटी ९० लाख ७६ हजार ८७९ एवढे मतदान झाले आहे. तर राहुल गांधी यांच्या नेतृत्वाखाली राष्ट्रीय काँग्रेस पक्षाला एकूण ११ कोटी ९४ लाख ९५ हजार १२४ एवढे मतदान झाले आहे आणि आज भारताची एकूण लोकसंख्या १३७ कोटी ९० लाख ४६ हजार ७८५ इतकी आहे. आज भारताची लोकसंख्या १३७ कोटी असली तरी किंवा किती जरी असली तरी पंतप्रधान मोदींनी त्यांच्या भाषणांमध्ये जेवढ्या नागरिकांचा नेहमी उल्लेख करतात ती आकडेवारी ग्राह्य धरणे मला संकेताच्या दृष्टीने योग्य वाटते. मोदींनी अलीकडच्या काळातील काही भाषणात १३० कोटी नागरिकांचा सतत उल्लेख करून भाषण केले असल्याने अधिक तपशीलात न जाता १३० कोटी नागरिकांची संख्या गृहीत धरण्याशिवाय दुसरा आपल्याकडे पर्याय नाही. तेव्हा एकूण १३० कोटी भारतीय नागरिक आणि २२ कोटी ९० लाख ७६ हजार ८७९ एवढे प्रत्यक्ष मतदान याचा विचार करता सुमारे १०७ कोटी एवढे प्रचंड नागरिक मोदीजी आणि राहुलजी यांच्या नेतृत्वाच्या आज थेट विरोधात आहेत. अगदी मतदानाच्या संदर्भात जरी विचार केला तरीही एकूण ९१.१ कोटी मतदारांपैकी तब्बल ७० ते ८० कोटी मतदार आज मोदी आणि राहुल गांधींच्या विरोधात आहेत. याठिकाणी महत्वाची बाब म्हणजे हे सर्व मतदान कोणतीही

दिशाभूल न करता, कोणालाही पैसे न देता आणि कोणतीही आमिषे न देता पूर्णपणे प्रामाणिक आणि सरळ मार्गाने झालेले आहे असे गृहीत धरून मी ही आकडेवारी सांगितली आहे. त्यामुळे प्रत्यक्षात किती संख्या कमी होईल याचा अंदाज तुम्हाला नक्कीच माहीत आहे, पण येथे मतदानाची आकडेवारी महत्त्वाची नसून प्रत्यक्ष लोकसंख्येचा विचार महत्त्वाचा आहे. कारण हा विषय निवडणुकीचा नाही तर प्रत्यक्ष लोकशाहीचा आणि लोकांच्या आयुष्याचा आहे. म्हणूनच आज प्रत्येक व्यक्तीचा मुद्दा महत्त्वाचा आहे.

आज या कोरोनाच्या संकट काळात लोकशाहीला महत्त्व देऊन जर विरोधात असणाऱ्या या १०७ कोटी जनतेच्या मताचा आदर केला असता आणि त्यांच्याशी सुसंवाद साधून त्यांच्याशी निगडित राजकीय घटकांचा सहभाग घेतला असता तर देशात आज यापेक्षा चांगले चित्र दिसले असते आणि लोकांचे असे हाल आणि देशाचे एवढे प्रचंड नुकसान झाले नसते, पण याचे राष्ट्रीय भानच आज कोणाला राहिलेलं नाही. कारण लोकशाही म्हणजे निवडून दिलेल्या मूठभर लोकांचे राज्य या खुळ्या कल्पनेत आपला देश आणि आपली जनता आज पूर्णपणे अडकलेली आहे.

खरेतर आजपर्यंत भारतीय राजकारणावर खूप निबंध लिहून झाले आहेत आणि माझ्याकडेही राजकारणाबद्दल सांगण्यासारखे खूप काही आहे, पण त्याची ही वेळ नाही, परंतु या संकट काळात लोकांनी राजकीय भ्रमात जाऊ नये आणि जनतेच्या राजकीय अज्ञानाचा गैरफायदा कोणी घेऊ नये या दृष्टीने काही मुद्दे मला आज स्पष्ट करणे गरजेचे वाटत आहे.

स्वातंत्र्यानंतर आपल्या घटनाकारांनी अत्यंत विचारपूर्वक संसदीय लोकशाही म्हणजे प्रातिनिधिक लोकशाहीचा स्वीकार केला आहे, पण प्रातिनिधिक लोकशाहीत निवडून गेलेला प्रतिनिधी निर्णय घेताना मतदारांच्या हितापेक्षा आपल्या व्यक्तिगत विवेकबुद्धीवर आणि राजकीय स्वार्थावर भर देत निर्णय घेतात. म्हणून रूसोसारखा तत्त्वज्ञ या प्रकाराला लोकशाहीच मानत नाही. तर निवडणूक केंद्रित लोकशाहीमध्ये बहुसंख्याकवाद्याला प्रोत्साहन मिळते आणि अल्प मत असणाऱ्यांचा आवाज कायमचा दाबला जातो असा आक्षेप काही अभ्यासक घेत आहेत. काहींनी तर 'बहुमताचे राज्य' ही लोकशाहीतील मूळ कल्पनाच व्यवहारात नाकारली आहे. कारण अनेक पक्ष असणाऱ्या बहुतेक सर्व देशात बहुमत असणारा पक्ष सत्ता हस्तगत करतो, परंतु अनेकदा इतर सर्व विरोधी पक्षांच्या तुलनेत सत्तारूढ पक्षाला कमी मते मिळालेली असतात. जे आज भारतात प्रत्यक्ष घडत आहे. गिओवन्नी सरतोरी (Giovanni Sartori) यांनी तर लोकशाहीची व्याख्या 'लोकांचा लोकांवरील अधिकार असणारी शासन पद्धती' अशी करून सध्याच्या लोकशाही व्यवस्थेला अधिकच संकुचित करून टाकले आहे. त्यांची ही व्याख्या जरी स्वीकारली गेली नसली तरी त्यांनी सध्याच्या लोकशाहीचा खरा चेहरा मात्र उघडा

पाडलेला आहे. जागतिक अभ्यासात लोकशाहीवर असे अनेक आक्षेप नोंदवले गेले आहेत, पण दुर्दैवाने भारतीय जनतेने या आक्षेपांची अजूनही गांभीर्याने दखल घेतलेली नाही.

भारतीय जनतेला देशातील खरी लोकशाही परिस्थिती जर नीट समजून घ्यायची असेल तर प्रथम निवडणुकीतील मतदान आणि प्रत्यक्ष लोकमत यामधील फरक आणि विसंगती नीट समजून घेणे खूप गरजेचे आहे. त्याचबरोबर त्यांनी निवडणुकीत दबलेले आणि लपलेले मतदानही नीट समजून घेणे खूप महत्वाचे आहे. उदाहरणार्थ, गेल्या वर्षी झालेल्या लोकसभा निवडणुकीत राष्ट्रीय जनता दल (RJD), बिजू जनता दल (BJD) आणि बसपा (BSP) या तीन पक्षांचे अनुक्रमे १६, १२ आणि १० खासदार निवडून आले आहेत आणि या तीन पक्षांना प्रत्यक्ष एकूण मतदान अनुक्रमे १.६%, १.६६% आणि ३.६३% एवढे झाले आहे. म्हणजे बसपाचे जनता दलापेक्षा कमी खासदार निवडून येऊनही एकूण मतदान मात्र दोन्ही जनता दलापेक्षा जास्त म्हणजे तब्बल २ कोटी २२ लाख एवढे झाले आहे. आज आंध्रप्रदेशात वाय. एस. जगनमोहन रेड्डी यांच्या पक्षाचे आणि पं. बंगाल मधील ममता बॅनर्जी यांच्या पक्षाचे प्रत्येकी समान २२ खासदार निवडून आले आहेत. पण वाय.एस. जगनमोहन रेड्डी यांच्या पक्षाला एकूण १ कोटी ५५ लाख मते मिळाली आहेत. तर ममता बॅनर्जी यांच्या तृणमूल काँग्रेस पक्षाला तेवढेच खासदार निवडून येऊनही रेड्डी यांच्या पक्षाच्या दुप्पट म्हणजे २ कोटी ४९ लाख मते मिळाली आहेत. एवढेच नव्हे, तर आज भारतात केवळ 'नोटा'चे एकूण मतदान ६५.१३ लाख म्हणजे एखाद्या छोट्या प्रादेशिक पक्षाला पडतात एवढे मतदान झालेले आहे. या सर्व बहुसंख्य मतांना निवडणुकीचा तांत्रिक भाग किंवा विसंगती म्हणून दुर्लक्ष करून चालणार नाही. लोकशाहीत या मतांचेही मूल्य जोपासले गेले पाहिजे.

आज भारतात प्रत्येक तालुक्यात किंवा प्रत्येक मतदारसंघात पराभूत उमेदवाराचे मतदान किमान ५० हजार ते १ लाखांपर्यंत असते. या मतदानाला आणि या लोकांना निवडणुकीनंतर जाणीवपूर्वक दुर्लक्ष केले जाते. हा प्रकार भारतीय जनतेला जरी अंगवळणी पडला असला, तरी तो अत्यंत चुकीचा आणि अन्यायकारकच आहे. अशा प्रकारे सर्वच दबलेल्या आणि लपलेल्या प्रचंड लोकमताला सत्तेच्या अहंकारातून आणि राजकीय इर्ष्येतून लोकशाही प्रक्रियेतून जाणीवपूर्वक दूर ठेवणे, त्यांच्या प्रश्नांकडे दुर्लक्ष करणे आणि त्यांना पद्धतशीरपणे वेड्यात काढणे हा भारतातील पारंपरिक राजकीय कार्यक्रम आहे. आणि आता हा कार्यक्रम गाव, तालुक्यापासून तो थेट राज्य आणि केंद्रापर्यंत पोहचला आहे. पण माझी एवढीच विनंती आहे की देशाच्या संकट काळात तरी आणि लोकांच्या संवेदनशील प्रश्नांबाबत तरी ही परंपरा मोडीत काढली पाहिजे आणि तिचा त्याग केला पाहिजे. नाहीतर सामान्य जनतेला देश आणि लोकशाही हे दोन्हीही शब्द थोतांड वाटायला लागतील.

या विषयानिमित्त मला आणखी एक धक्कादायक राजकीय सत्य भारतीय जनतेला सांगणे महत्वाचे वाटत आहे. आज मोदी यांच्या नेतृत्वाखाली भाजपाचे ३०३ खासदार निवडून आले आहेत आणि यापूर्वी १९५१ मध्ये पंडित नेहरूंच्या नेतृत्वाखाली ३६४ खासदार, १९८० मध्ये इंदिरा गांधी यांच्या नेतृत्वाखाली ३७३ खासदार आणि १९८४ मध्ये राजीव गांधी यांच्या नेतृत्वाखाली सर्वात जास्त ४०४ खासदार निवडून आलेले आहेत, पण आपणास धक्कादायक वाटेल की, या सर्व नेत्यांना आणि पक्षांना संसदेमध्ये स्पष्ट बहुमत मिळाले असले, तरी गेल्या सत्तर वर्षांत एकाही नेतृत्वाला आणि देशातील एकाही पक्षाला एकूण लोकसंख्येच्या ५० टक्क्यांपेक्षा जास्त जनतेचा पाठिंबा अजून एकदाही मिळालेला नाही. एवढेच नाही तर एकूण मतदानाच्याही ५० टक्क्यांपेक्षा जास्त पाठिंबा अद्याप मिळालेला नाही. तेव्हा जनतेचा मालक होण्याचे स्वप्न बघणाऱ्या मंडळींना माझी एवढीच विनंती आहे की देशाचे हे उघड राजकीय वास्तव लक्षात घेऊन तूर्त जनतेचा मालक होण्याचा राजकीय भ्रम डोक्यातून काढून टाकावा आणि लोकांच्या प्रश्नाकडे लक्ष द्यावे. कारण आपला देश आणि आपले लोक आज खरंच खूप मोठ्या अडचणीत आहेत.

आज लोकशाही शासन व्यवस्थेबद्दल जगभरात काही आक्षेप घेतले जात असले तरी इतर कोणत्याही शासनव्यवस्थेपेक्षा लोकशाही शासनव्यवस्था व्यक्ती आणि समाजाच्या दृष्टीने अधिक सोयीची व अधिक पोषक आहे हे मान्य झाले आहे. म्हणूनच आपल्या घटनाकारांनी आपल्या देशासाठी संसदीय लोकशाहीचा म्हणजेच प्रातिनिधिक लोकशाही व्यवस्थेचा अत्यंत काळजीपूर्वक स्वीकार केला आहे. त्याचबरोबर लोकशाही व्यवस्थेमधील दोष दूर करण्यासाठी राष्ट्रीय कर्तव्ये, मूलभूत हक्क, स्वातंत्र्य, निर्देशक तत्त्वे या महान मूल्यांचा समावेश राज्यघटनेमध्ये केला आहे, पण दुर्दैवाने आपल्या जनतेने आणि आपल्या राजकीय पक्षांनी या लोकशाही मूल्यांकडे फार मोठे दुर्लक्ष केले आहे. काही राजकीय नेत्यांना त्यांच्या राजकीय प्रगतीमध्ये ही मूल्ये अडथळा वाटू लागली आहेत. तर काहींना ही मूल्ये आता कालबाह्य वाटू लागली आहेत. त्यामुळे या मूल्यांचा वापर केवळ लोकांना भावनिक करण्यापुरता केला जात आहे आणि इतर वेळी ती फेकून दिली जात आहेत. राजकीय मसीहा बनण्याच्या नादात या महान मूल्यांचा आपल्या देशात अक्षरशः खेळ करून टाकला आहे. आपला देश या महान मूल्यांपासून आणि लोकशाहीच्या मूळ अर्थापासून खूप दूर गेला आहे.

एकीकडे राज्यघटनेतील आदर्शांची ही परवड तर दुसरीकडे आज आपल्या देशात विवेकाऐवजी अंधश्रद्धा, प्रयोगाऐवजी अंधनिष्ठा आणि सद्सद्विवेकबुद्धी ऐवजी अंधभक्तीने ताबा घेतला आहे. त्यामुळे जनता आज कोणत्यातरी भलत्याच दिशेने चाललेली आहे. माझ्या गावात एक विद्यार्थी होता जो मोठ्या आविर्भावात नेहमी सांगत असायचा की परीक्षेत

दुसऱ्याचे बघून लिहीन, पण काँपी करणार नाही. अशीच भंपक मानसिकता आज आपल्या देशातील बहुसंख्य लोकांची झालेली आहे. ही जनता काय बोलतेय, काय सांगतेय आणि लोकशाहीमध्ये काय भूमिका घेतेय याचा अर्थ काढणे आज अवघड झाले आहे. ज्या माणसाला साधा मतदारसंघ सुद्धा नीट माहीत नाही त्या माणसाला दहा दिवसात ही जनता भरघोस मतांनी आमदार - खासदार करू लागली आहे आणि निवडणुकीनंतर फिरकत नाही म्हणून त्यालाच शिव्या देऊ लागली आहे आणि पुन्हा आमच्या नेत्याने जनतेला कसे वेड्यात काढले म्हणून टाळ्याही वाजवू लागली आहे. त्यामुळे जनतेचं चुकतंय की नेत्याचं चुकतंय हे ठरवणंच आज अवघड झालेले आहे. वेड्यांचा बाजार आणि खुळ्यांची जत्रा या म्हणीप्रमाणे सर्व राजकीय व्यवहार झाला आहे.

दुसरीकडे सुशिक्षित आणि सधन मध्यमवर्गीयांची तर वेगळीच तऱ्हा आहे. त्यांना स्वतःला कसलीही आर्थिक चणचण नसल्याने त्यांना देशात आर्थिक समस्या आहे यावर अजून विश्वासच बसत नाही आणि अगदीच काहींना विश्वास बसला तरी एवढ्या मोठ्या देशात एवढी गरिबी चालायचीच इथपासून ते गरिबी ही आपल्या देशात आताची नाही, पूर्वीपासूनच आहे इथपर्यंत त्याचं तत्त्वज्ञान मांडू लागली आहे आणि या मंडळींना काही सांगायला जावे तर यांचा कॉमनसेन्स अमेरिकेच्या डोनाल्ड ट्रम्पपेक्षा महान आहे. त्यामुळे यांना या देशातील वास्तव कसं पटवायचं हाच एक प्रश्न झाला आहे, पण सध्या या मंडळींची राजकीय गुजराण पोकळं भाषणे, प्रतिमा, प्रतीकं, वृत्तपत्रांतील लेख आणि परवलीचे शब्द यावर चालूच आहे. त्यामुळे देशातील बहुसंख्य लोकांचे प्रश्न आणि आपल्या लोकशाहीचे भवितव्य याविषयी ही मध्यमवर्गीय मंडळी सुरक्षित जगातून बाहेर पडून काही करतील याबाबत सध्या माझ्या मनात शंका निर्माण झाली आहे.

पण आज या सर्वांतून मार्ग काढत सत्तेबाहेरील बहुसंख्य लोकांचे हित जपणे, त्यांना लोकशाहीत योग्य स्थान देणे, त्यांच्या सामूहिक प्रश्नांची सोडवणूक करणे आणि भारतीय लोकशाही विकसित करणे यासाठी सत्तेबाहेरील सर्व बहुसंख्य लोकांनी एकत्र आले पाहिजे यासाठी मात्र मी ठाम आहे. मग ते बहुसंख्य गरीब असोत, मध्यमवर्गीय असोत अथवा सत्तेमुळे पिचलेले श्रीमंत असोत, त्यांनी या विषयासाठी पुढे आलेच पाहिजे. त्याचबरोबर यामध्ये शेती, पशुपालनापासून ते आरोग्य, शिक्षणापर्यंतच्या सर्व क्षेत्रातील सत्तेबाहेरील बहुसंख्य लोकांनीही सहभाग घेतला पाहिजे आणि या अवघड कामाची सोपी कार्यपद्धती शोधून काढली पाहिजे. तूर्त मी काही सोपे पर्याय शोधले आहेत. ब्रिटनच्या अनुभवी व तज्ज्ञ पंतप्रधान मागरिट थॅचर यांनी सांगितल्याप्रमाणे लोकशाहीवरील दोषावरचा खरा उपाय जास्तीची लोकशाही हाच असतो. या धर्तीवरच हे पाच पर्याय शोधले आहेत.

१. सत्तेबाहेरील बहुसंख्य जनतेचा लोकशाही प्रक्रियेतील सहभाग विकसित होण्यासाठी आणि त्यांना लोकशाहीमध्ये योग्य स्थान मिळण्यासाठी काय करता येऊ शकेल याचा व्यापक कृती आराखडा तयार करण्यासाठी स्वतंत्र अभ्यास गट नेमण्यात यावा.

२. जनतेच्या हिताचे सामूहिक प्रश्न सोडवण्यासाठी सत्तारूढ पक्ष आणि सत्ताबाहेरील लोक यांची वेळोवेळी चर्चा आणि सुसंवाद होण्यासाठी 'स्वतंत्र व्यासपीठ' तयार करणे आणि स्वतंत्र विभाग सुरू करणे.

३. मतदान झाल्यानंतर नागरिकांचा लोकशाहीतील राजकीय सहभाग संपतो. हा सहभाग व संबंध विकसित होण्यासाठी उपाययोजना तयार करणे.

४. शासनाच्या विविध समित्यांमध्ये विरोधी पक्षातील लोकांना काही प्रमाणात प्रतिनिधित्व बंधनकारक करणे.

५. सत्तेमधील लोक जनतेचे मालक नसून प्रतिनिधी आहेत याची वारंवार जाणीव करून देण्यासाठी स्वतंत्र कार्यक्रम राबवणे.

लोकहो, देशाच्या हितासाठी आणि लोकशाहीच्या सक्षमीकरणासाठी मी माझे निवेदन थोडे मोठे केले असले, तरी ते जनतेच्या दृष्टीने खूप गरजेचे आहे. या निवेदनातील राष्ट्रीय गांभीर्य लक्षात घेऊन आपल्यातील काही प्रामाणिक नागरिक जरी पुढे आले तरी आपल्या लोकशाही व्यवस्थेत हा बदल नक्कीच घडू शकेल. कारण आत्मभान असलेला एक माणूसही लोकशाहीतील बहुमत असतो.

[हा लेख वाचून काही राजकीय अंधभक्तांना राग आला असेल तर माझ्या या लेखाचा उद्देश सफल झाला असे मी समजेन.

पण या सर्व राजकीय अंधभक्तांना माझी यानिमित्ताने कळकळीची विनंती आणि नम्र आवाहन आहे की, देशाच्या एवढ्या गंभीर संकटकाळात तरी हे सर्व राजकीय मतभेद व मनभेद दूर ठेवूया आणि एक भारतीय नागरिक म्हणून आणि एक माणूस म्हणून या कोरोनाच्या संकटाच्या विरोधात गंभीरपणे लढू या. नाहीतर आपल्या भारतीय इतिहासाला आणि संस्कृतीला कलंक लागल्याशिवाय राहणार नाही. आणि या कलंकांमुळे पुन्हा जगाला तोंड दाखवायला आपल्याला जागा राहणार नाही आणि आपल्यालाही स्वतःची लाज वाटल्याशिवाय राहणार नाही. आणि महत्वाचे व गंभीर म्हणजे हा कलंक या राजकीय अंधभक्तांच्या आयुष्यावर लागणार आहे जो पुढच्या वाचलेल्या सात पिढ्या तरी पुसला जाणार नाही.]

१४. लॉकडाऊनच्या काळात मला काही सापडलंय...

बघा तुम्हालाही असं काही सापडतंय का?

तीस वर्षांपूर्वी म्हणजे मी आठवीत शिकत असताना माझा एका एकांकिका स्पर्धेमध्ये प्रथम क्रमांक आला होता. ही एक जुनी आठवण गेल्या लॉकडाऊनच्या काळात आमचे माजी प्राचार्य आदरणीय बी. टी. पाटील सर यांनी मला व्हाट्सॲपवर पाठवली होती. त्यांच्या गौरव ग्रंथाच्या स्मरणिकेमध्ये आमचे गणिताचे शिक्षक आदरणीय श्री. व्ही. डी. शिंदे सरांनी ही आठवण माझा विशेष उल्लेख करून त्यामध्ये लिहिली होती. मला आश्चर्य आणि कौतुक वाटले. त्या वेळी माझ्या वडिलांची मंगळवेढा येथे अचानकच शिक्षण विभागाचे अधिकारी म्हणून बदली झाली होती. त्यामुळे उशीर झाल्याने इंग्लिश स्कूल या नामांकित शाळेत मी ज्या वर्गात जागा शिल्लक आहे त्या वर्गात तत्काळ प्रवेश घेतला. शाळा नियमित सुरू झाली आणि लवकरच मी सर्वानुमते वर्गप्रमुख म्हणूनही निवडलो गेलो. अभ्यास, खेळ आणि मस्ती यात दंग असतानाच एक दिवस शाळेत एकांकिका स्पर्धा असल्याचे जाहीर झाले. आम्ही सर्व वर्गमित्रांनी यात भाग घ्यायचा निर्णय घेतला. आमचे वर्गशिक्षक शिंदे सरांनीही आमच्या या उत्साही मागणीला तत्काळ मान्यता दिली. मी स्वतः एक एकांकिका लिहिली आणि त्याचे दिग्दर्शनही मी स्वतः करायचे ठरवले आणि त्यात कलाकार म्हणूनही मी भाग घेतला. आमच्या सर्वांच्या एकत्रित प्रयत्नाने आम्ही ती एकांकिका स्पर्धाच फक्त जिंकली नव्हती तर उपस्थित सर्व प्रेक्षकांची मनेही जिंकली होती. आमच्या एकांकिकेचा पहिला क्रमांक आला आणि आमच्यातील सोमनाथ गायकवाड या वर्गमित्राला उत्कृष्ट कलाकाराचा पुरस्कारही मिळाला. माझ्या दिग्दर्शनाचे आणि लेखनाचेही खूप कौतुक झाले. आठवीतील ती छान आठवण आज पुन्हा या लॉकडाऊन मध्ये जागी झाली. अर्थात आदरणीय पाटील सर आणि आदरणीय शिंदे सर यांच्या उदार मनामुळे हे शक्य झाले. नाही तर ही आठवण आज राजकीय धावपळीतून जवळजवळ विस्मरणात गेली होती.

खरं तर आदरणीय पाटील सर आणि शिंदे सर या दोघांचाही हा मोठेपणा म्हणावे लागेल. कारण आजपर्यंत हजारो विद्यार्थी- विद्यार्थिनी या दोघांच्या मार्गदर्शनाखाली शिकून गेले आहेत. अनेकजण आज जगभरात मोठ्या पदावर पोहचले आहेत. त्यांच्या अनेक विद्यार्थ्यांनी आजपर्यंत दहावी-बारावीच्या शालान्त परीक्षेत पुणे बोर्डात प्रथम क्रमांक किंवा विशेष गुणवत्ता मिळवलेली आहे. शिंदे सरांचा स्वतःचाच मुलगा श्री. भारत शिंदे आमच्या अगोदर दोन-तीन वर्षांपूर्वी पुणे बोर्डात प्रथम आला होता. अशा या गुणवंत विद्यार्थ्यांचे मोठे शिक्षक आवर्जून एक छोटीशी आठवण आपल्यासाठी पाठवून देतात आणि आपल्या पाठीमागे आपलं कौतुक करतात याचे एक वेगळं समाधान आणि एक वेगळा अभिमान मनाला स्पर्श करून जातो. लढण्याचा उत्साह वाढवतो. कोरोनाच्या या संकटकाळातही जमिनीवर असलेली ही मोठी माणसं नम्रतेचा आणि सुसंस्कृतपणाचा एक जगावेगळा संस्कार आपल्या एका छोट्या कृतीतून मनावर बिंबवून जातात, एक मोठी शिकवण देऊन जातात, मनाला एक वेगळंच समाधान देऊन जातात.

खरंतर आज या निमित्ताने मला आपणाला काही सांगायचं आहे. आपल्या प्रत्येकाच्या संग्रहात दुसऱ्यांच्या अनेक आठवणी आज धूळ खात पडलेल्या असतील. या लॉकडाऊनच्या काळात शक्य झाल्यास त्यांना त्या आवर्जून पाठवून द्या. तुमच्यासाठी कदाचित त्या किरकोळ असतील, पण एखाद्यासाठी तो अमूल्य ठेवा किंवा जगण्याची उमेद असू शकतात त्या आठवणी. अगदी परवाच मला माझ्या विलिंग्डन कॉलेजमधील एक विद्यार्थी, एक प्रसिद्ध कवी आबासाहेब पाटील यांची कविता सापडली. कवितेची सुरुवात होती.

स्मशानात थांबण्याइतका वेळ तुम्ही कोठून आणणार जगण्याच्या या धावपळीतून?

नेता आलं तर माझं प्रेतच न्या तिच्या आळीतून...

अशी कविता जर हरवली असती तर त्याचे दुःख किती वेगळे असते. म्हणूनच अशा गोष्टी कायमच्या हरवण्यापूर्वी त्यांचा शोध घ्या. काय सांगावे या जुन्या गोष्टी शोधता शोधता तुम्हाला तुमच्या खोल दडलेल्या आठवणीही सापडतील... सध्या ती काय करते किंवा रायगडाला जेव्हा जाग येते किंवा एखादी तुमची आवडती जुनी कॅसेट किंवा सिनेमाचं जुनं तिकीट किंवा आईवडिलांबरोबर प्रवास केलेलं रेल्वेचं तिकीट किंवा एखादा पुसत चाललेला फोटो किंवा कोणाला द्यायचे राहिलेले एखादं पत्र किंवा चुगळलेला एखादा कागद.... वगैरे वगैरे अगदी काहीही.

माझी आपणास विनंती आहे, या लॉकडाऊनच्या काळात एक दिवस आपल्या घरातील आणि आपल्या मनातील अडगळीला नक्की द्या. बघा काय सापडतंय का?

१५. ज्या मागण्यांची सुरुवातीला केली होती चेष्टा, आज त्याच वीस मागण्यांचा राष्ट्रीय पातळीवर होत आहे आग्रह

कोरोनाचा भारतात फैलाव होण्याच्या अगदी सुरुवातीच्या टप्प्यात मी स्वतः परिस्थितीचा अंदाज घेऊन अनेकांशी चर्चा करून आणि महत्वाचे म्हणजे भारतीय मानसिकतेचा आणि लोक व्यवहाराचा अनुभव घेऊन आपल्या देशाच्या पंतप्रधानांना आणि पंतप्रधान कार्यालयाला कोरोनाशी निगडित अत्यंत महत्त्वपूर्ण व अभ्यासपूर्ण वीस मागण्या सादर केल्या होत्या आणि त्याचबरोबर त्यांना या विषयाचे गांभीर्य लक्षात यावे म्हणून आंदोलनाचा इशाराही दिला होता. पण शासनाने याबाबत कोणतीही दखल घेतली नाही. शासनाने जर त्या वेळी या वीस मागण्यांची गांभीर्याने दखल घेऊन कार्यवाही केली असती तर अशी जीवघेणी भयावह परिस्थिती निर्माणच झाली नसती किंवा त्याची तीव्रता तरी खूप कमी झाली असती. पण लक्षात कोण घेतो ?

ज्या वेळी मी शासनाला वीस मागण्या सादर केल्या होत्या त्या वेळी देशातील काही राजकीय अंधभक्तांनी आणि तथाकथित विद्वानांनी माझ्या या मागण्यांची व कृतीची खूप वाईट अवहेलना आणि चेष्टा केली होती, परंतु आज लोकच या मागण्यांचा आग्रह करू लागले आहेत आणि या मागण्या आज किती गरजेच्या व महत्वाच्या आहेत हे सांगू लागली आहेत. तेव्हा या मागण्यांचे महत्त्व लक्षात घेऊन त्या आज पुन्हा तुमच्या माहितीसाठी आहे तशा खाली देत आहे.

१. शासनाने इतर राजकीय, सामाजिक, धार्मिक विषयांकडे आणि घडामोडींकडे लक्ष न देता राष्ट्रीय आपत्तीचे सध्याचे गांभीर्य लक्षात घेऊन फक्त आणि फक्त कोरोना विषाणूवरील औषध आणि लस या संशोधन व विस्तार कार्यक्रमांलाच प्रथम प्राधान्य द्यावे आणि राष्ट्रीय-आंतरराष्ट्रीय हालचाली करून, संशोधनाच्या प्रचलित समजुतीच्या पुढे जाऊन जनतेला तत्काळ प्रभावी औषध आणि लस उपलब्ध करून द्यावी.

२. स्वतःचा आणि कुटुंबाचा जीव धोक्यात घालून कोरोनाग्रस्त रुग्णांची प्रत्यक्ष सेवा करणारे आरोग्य विभागातील डॉक्टर, आरोग्यसेवक, आरोग्यसेविका आणि इतर कर्मचारी यांच्या मुलांना पदवीपर्यंतचे शिक्षण मोफत देण्याची घोषणा तत्काळ करावी आणि कोरोना मुक्तीनंतर त्यांना स्वातंत्र्यसैनिकांप्रमाणे दर्जा देऊन इतर शक्य ते विशेष साहाय्य प्रदान करण्यात यावे.

३. आपल्या देशात यापूर्वीच विषाणू संशोधनाकडे खूप मोठे दुर्लक्ष झाले आहे. त्यामुळे अचानक आलेल्या या कोरोना विषाणूचे संशोधन कार्य समाधानकारक सुरू आहे असे म्हणणेच संभ्रमात टाकणारे आहे. त्यामुळे जनतेला हे औषध आणि ही लस लवकरात लवकर मिळेल यासाठी शासन नेमके काय प्रयत्न करीत आहे हे अधिकृतपणे आणि व्यवस्थितपणे जाहीर होणे अत्यंत गरजेचे आहे. यासाठी भारतामध्ये कोरोनावरील औषध उपलब्ध होण्यासाठी कोठे कोठे संशोधन सुरू आहे? कोण कोणत्या शासकीय, खाजगी संस्था अथवा कंपन्या संशोधन करीत आहेत? आणि महत्वाचे म्हणजे त्यांची संशोधनामधील प्रगती कोणत्या टप्प्यावर आहे, याची सुस्पष्ट माहिती शासनाने जाहीर करावी.

४. कोरोनावरील औषधाच्या माहितीप्रमाणे कोरोनावरील लसीची सुद्धा माहिती स्वतंत्रपणे शासनाने जाहीर करावी.

५. कोरोनावरील औषध आणि लस संशोधन कार्यक्रम सध्या आहे त्यापेक्षा अधिक गतिमान आणि व्यापक करण्यासाठी काय काय करता येऊ शकेल याचा अभ्यासपूर्ण आराखडा संशोधन करणाऱ्या लोकांबरोबर चर्चा करून शासनाने अधिकृतपणे तत्काळ जाहीर करावा. यामध्ये जैविक, रासायनिक, आर्थिक, यांत्रिक, भौतिक, मानसिक, वैद्यकीय इत्यादी बाबीनुसार अडचणी जनतेसमोर आणि अभ्यासकांसमोर सादर कराव्यात म्हणजे संबंधित लोकांना यामध्ये सहकार्य करता येऊ शकेल.

६. ज्या भारतीयांना केवळ आणि केवळ औषध आणि संशोधनासाठीच थेट आर्थिक साहाय्य करायचे आहे त्यांच्यासाठी PM किंवा CM खात्याप्रमाणे शासनाने स्वतंत्रपणे 'कोरोना औषध आणि लस संशोधन साहाय्य' या नावाने एक स्वतंत्र खाते काढून जाहीर करावे.

७. सध्या भारतात कोरोनावरील औषध आणि लस यासाठी संशोधन चालू आहे ते विशिष्ट शास्त्रज्ञ मंडळी करीत आहेत. त्यांच्याबद्दल आम्हाला आदर आहे, पण यापेक्षाही अधिक उपयुक्त माहिती व ज्ञान असणारे आणि वेगळा पूरक अनुभव असणारे ज्ञानी आणि अभ्यासक मंडळी भारतात असू शकतात. त्यांच्या ज्ञानाचा आणि अनुभवाचा उपयोग या संशोधन कार्यात करून घेण्यासाठी स्वतंत्रपणे 'कोरोना औषध आणि लस संशोधन साहाय्य केंद्र' तत्काळ सुरू करण्यात यावे. तसेच यामध्ये संशोधनाशी निगडित माहितीचे आदान-प्रदान करण्याची पारदर्शक आणि गतिमान व्यवस्था स्वतंत्रपणे निर्माण करण्यात यावी.

८. आज भारतात अनेक कोरोनाग्रस्त रुग्ण बरे झाले आहेत. या बरे झालेल्या रुग्णांना कोणते उपचार देण्यात आले आणि कोणती औषधे देण्यात आली ते अधिकृतपणे शासनाने जाहीर करावे म्हणजे त्याचा फायदा इतर डॉक्टरांनाही होईलच त्याचबरोबर जनतेचा आत्मविश्वास आणि खात्री वाढेल.

९. भविष्यातील जैविक युद्धाच्या तयारीच्या दृष्टीने भारतातील तरुण संशोधक आणि या क्षेत्राशी निगडित विद्यार्थी यांना प्रेरणा देण्यासाठी, त्यांना माहिती होण्यासाठी, त्यांना अनुभव मिळण्यासाठी आणि भविष्यात अशा जैविक लढाया लढण्यासाठी एक नवीन यंग बायो आर्मी तयार करण्यासाठी सध्याच्या कोरोना वरील औषध आणि लस संशोधन व विस्तार कार्यक्रमांमध्ये भारतातील या तरुण संशोधकांचा आणि या विद्यार्थ्यांचा सहभाग कसा घेता येईल याचा विचार करून शासनाने एक स्वतंत्र कृती आराखडा तत्काळ जाहीर करावा.

१०. प्रसारमाध्यमांतील आणि सोशल मिडियातील वेगवेगळ्या उथळ माहितीमुळे लोकांमध्ये कोरोना विषाणूबद्दल भलतेच गैरसमज आणि संभ्रम निर्माण झाले आहेत. यामुळे अनेक अडचणी निर्माण होत आहेत. यासाठी प्रतिबंधात्मक उपायाचाच महत्त्वपूर्ण भाग म्हणून लोकांना कोरोना विषाणूबाबतची पायाभूत वैज्ञानिक माहिती शासनाच्या उच्च शिक्षण विभाग अथवा इतर कोणत्याही संबंधित विभागाकडून अधिकृतपणे जाहीर करावी. (यामध्ये अगदी विषाणू म्हणजे काय? विषाणू आणि जीवाणूमधील फरक काय, इथपासून ते कोरोना विषाणूची रचना, त्याचा आकार, त्याची वैशिष्ट्ये, मानवी शरीरात कसा प्रवेश करतो, मानवी पेशीत तो कसा कार्य करतो इथपर्यंत सविस्तर माहिती किमान सुशिक्षित लोकांना तरी व्यवस्थित समजेल अशा सोप्या भाषेत स्वतंत्रपणे अधिकृत वेबसाईटवर जाहीर करावी आणि इतर माध्यमातूनही प्रसिद्ध करावी. (काही संस्थांनी असे प्रयत्न सुरू केले आहेत. शासनाने अशा सर्वांचे सहकार्य घेऊन शालेय विद्यार्थी, महाविद्यालयीन विद्यार्थी, अर्धशिक्षित वर्ग, सामान्य वाचक असे वेगवेगळे वर्ग तयार करून माहिती प्रसिद्ध केली पाहिजे.)

११. नजीकच्या काळात भारतात किंवा आंतरराष्ट्रीय पातळीवर कोरोनावरील औषध अथवा लस यांचे यशस्वी संशोधन झाले तर हे दोन्हीही पर्याय लक्षात घेऊन संबंध भारतभर या औषध किंवा लसीचे वितरण कसे करणार याचा सुस्पष्ट आराखडा आत्ताच तयार करून शासनाने जाहीर करावा. (कारण भारताची १३० कोटी लोकसंख्या, प्रचंड मागणी आणि भारतीयांचा सार्वजनिक जीवनातील बेशिस्तीचा अनुभव लक्षात घेता औषध आणि लस उपलब्ध झाल्यास वेगळीच आपत्ती निर्माण होऊ नये, तसेच या गोंधळाच्या परिस्थितीचा गैरफायदा कोणता विशिष्ट वर्गाच्या लोकांनी घेऊ नये यासाठी या नियोजनाची तयारी आत्ताच परिपूर्ण करणे गरजेचे आहे).

१२. कोरोनावरील औषध आणि लस आपल्याकडे उपलब्ध नसल्याने तसेच यामधील संशोधनातील अनिश्चिततेमुळे आपल्या भारताच्या या क्षेत्रातील दुर्बलतेचा गैरफायदा एखादी

खाजगी कंपनी, काही हितसंबंध असणारी बडी मंडळी तसेच परदेशातील व्यक्ती आणि कंपन्या आणि इतर देशांनी घेऊ नये याची खबरदारी घेण्यासाठी आणि पुढील चोख नियोजन करण्यासाठी आपल्या देशाने आणि सर्व राज्यांनी स्वतंत्रपणे 'औषध आणि लस नियंत्रण आणि देखरेख समिती' तत्काळ स्थापन करावी. यामध्ये पेटंट कायद्याचे तज्ज्ञ, विविध कायदे तज्ज्ञ, अनुभवी प्रशासक, आंतरराष्ट्रीय व्यापार तज्ज्ञ, अर्थतज्ज्ञ, अनुभवी प्रशासक, वैद्यकीय तज्ज्ञ, सेवाभावी उद्योजक आणि या क्षेत्रातील निष्पृह सामाजिक कार्यकर्ते यांचा समावेश असावा. या विषयाची व्याप्ती आणि विस्तार खूप मोठा आहे. तसेच तो राष्ट्रीय आणि आंतरराष्ट्रीय स्वरूपाचा आहे. त्यामुळे शासनाच्या नेहमी नियंत्रण करणाऱ्या यंत्रणेच्या आवाक्याबाहेरचा हा विषय आहे. त्यामुळे यासाठी स्वतंत्रपणे सनियंत्रण आणि देखरेख समिती स्थापन करणे खूप गरजेचे आहे.

१३. सर्व टी. व्ही. चॅनेल्स, वृत्तपत्रे आणि इतर प्रसारमाध्यमांचे सहकार्य व सहभाग घेऊन कोरोनाग्रस्त काळापुरते स्वतंत्र सांस्कृतिक धोरण शासनाने तत्काळ जाहीर करावे.

(कोरोनाच्या काळात सतत घरात बसल्यामुळे आणि नोकरी, व्यापार, आजार, आर्थिक चिंता याच्या सततच्या तणावामुळे मानसिक आजारांनी पिडितांची संख्या मोठ्या प्रमाणात वाढली आहे. त्याचबरोबर या संकटकाळात संस्कृतीसारखे अत्यंत महत्त्वाचे क्षेत्र उन्नत करण्याची आणि विकसनशील ठेवण्याची अत्यंत गरज असल्याने हे सांस्कृतिक धोरण खूप गरजेचे आहे. यासंदर्भात एक अभ्यासपूर्ण निवेदन व कच्चा मसुदा यापूर्वीच मी शासनाच्या सांस्कृतिक विभागाला सादर केला आहे. यासाठी कोणत्याही निधीची गरज नसून हे तयार करणे खूप सोपे आहे. यासाठी फक्त थोडीशी समज आणि राजकीय इच्छाशक्ती गरजेची आहे.)

१४. कोरोनाच्या या राष्ट्रीय संकटकाळात छुपा राजकीय संघर्ष टाळण्यासाठी आणि कोरोना विरोधी लढा अधिक गतिमान व व्यापक करण्यासाठी केंद्रातील आणि सर्व राज्यातील सत्तारूढ पक्षांनी विरोधी पक्षांनाही या कार्यात सहभागी करून घेण्यासाठी आणि यांच्यावरही काही जबाबदारी देण्यासाठी स्वतंत्रपणे 'विरोधी पक्ष मदत व सल्लागार समिती' स्थापन करावी आणि या समितीवर विरोधी पक्षातील सक्षम आणि एकमेकांविषयी आदर आणि समन्वय असणारा नेता निमंत्रित करावा. (यासाठी मी केंद्र सरकारमध्ये शरद पवार आणि महाराष्ट्रामध्ये नितीन गडकरी यांना निमंत्रित करावे असा आग्रह केला आहे. यामध्ये आवश्यक तो बदल केंद्र सरकार आणि ती ती राज्ये करू शकतील).

याबाबतचा सविस्तर लेख याच पुस्तकात वेगळ्या प्रकरणात प्रसिद्ध केला आहे.

१५. स्थानिक पातळीवर सर्वच पक्षांचा, धर्मांचा आणि प्रमुख संघटनांचा सहभाग घेण्यासाठी आणि त्यांच्यावर योग्य ती जबाबदारी देण्यासाठी तालुका पातळीवर आणि जिल्हा पातळीवर स्वतंत्रपणे 'कोरोना मदत व समन्वय समिती' शासनाने तत्काळ स्थापन करावी. (सध्याची कोरोना विरोधातील मोहीम ही केवळ आणि केवळ प्रशासकीय मोहीम झाली आहे. ही लढाई जर तत्काळ आणि पूर्णपणे यशस्वी करायची असेल तर राजकीय, सामाजिक, व्यापारी आदी घटकांचा सहभाग महत्त्वाचा आहे.

(या संदर्भातील भूमिका मी याच पुस्तकात वेगळ्या प्रकरणात प्रसिद्ध केली आहे.)

१६. आरोग्य विभागातील लोकांप्रमाणेच पोलीस विभागातील अधिकारी व कर्मचारी जीव धोक्यात घालून या कोरोना संकटकाळात आपली सेवा बजावत आहेत. कोरोना मुक्तीनंतर पोलीस विभागातील अधिकारी आणि कर्मचाऱ्यांनाही या कार्याबद्दल विशेष साहाय्य प्रदान करण्यासाठी स्वतंत्र कृती आराखडा शासनाने जाहीर करावा.

१७. कोरोनाच्या या संकटकाळात मेडिकल स्टोअर्समधील मालक आणि कर्मचारी खूप मोठा धोका पत्करून मोठी कामगिरी बजावत आहेत. त्यांच्या या कामगिरीची योग्य दखल घेऊन त्यांनाही विशेष साहाय्य प्रदान करण्यासाठी त्यांच्याशी स्वतंत्रपणे चर्चा करून शासनाने कृती आराखडा तयार करावा.

१८. आंतरराष्ट्रीय पातळीवर कोरोना विषाणूवरील औषध आणि लस यासाठी अनेक देशांत आणि अनेक संशोधन संस्थांमध्ये सध्या मोठ्या प्रमाणात संशोधन सुरू आहे. त्यामुळे या सर्व संशोधनांमधील प्रगतीची अद्ययावत माहिती सुसंघटितपणे आणि व्यवस्थितपणे ठेवण्याची अवघड जबाबदारी शासनाने स्वतंत्रपणे एखाद्या सक्षम संस्थेला तत्काळ दिली पाहिजे.

१९. कोरोना औषध आणि लस याविषयी सध्या प्रसारमाध्यमांतून आणि सोशल मिडियातून राष्ट्रीय व आंतरराष्ट्रीय पातळीवरील माहितीचा अक्षरशः प्रचंड भडिमार चालू आहे. या सर्व माहितीमध्ये आणि बातम्यांमध्ये सुसूत्रता, अधिकृतता आणि नेमकेपणा आणण्यासाठी पत्रकार विभागाचे (लोकशाहीच्या चौथ्या स्तंभाचे) स्वातंत्र्य आणि आदर अबाधित ठेवून कोरोना काळापुरते निश्चित पण कठोर धोरण शासनाने जाहीर करावे. जेणेकरून त्याचे योग्य परिणाम होतील.

२०. भारताचे पंतप्रधान नरेंद्र मोदी, काँग्रेसच्या नेत्या श्रीमती सोनिया गांधी, राष्ट्रवादीचे नेते शरद पवार, समाजवादी पार्टीचे नेते मुलायमसिंग यादव, शिवसेना नेते उद्धव ठाकरे, ममता बॅनर्जी, अरविंद केजरीवाल, मायावती, चंद्राबाबू नायडू, नितीशकुमार, वाय. एस. जगनमोहन रेड्डी, के. चंद्रशेखर राव, ई. पलानीस्वामी, एम. के. स्टॅलिन आदी सर्व राष्ट्रीय नेत्यांबद्दल आदर ठेवून त्यांच्या पक्षाच्या सर्व निष्ठावंत कार्यकर्त्यांना आणि त्याचबरोबर सर्व धर्माच्या व जातींच्या श्रद्धालू भक्तांना माझी कळकळीची मागणी व विनंती आहे की या राष्ट्रीय संकटकाळात तरी परस्पर द्वेष आणि ईर्ष्या बाजूला ठेवावी. चुकीचे विचार व प्रवृत्तीकडे दुर्लक्ष करावे. उगीच जगाशी तुलना व जगाची चर्चा करून नेहमीप्रमाणे राजकीय फुशारक्या मारायचे बंद करावे आणि आपली बुद्धी व निष्ठा फक्त आणि फक्त कोरोनावरील औषध व लस यासाठीच वापरावी, ही या पत्रातील माझी शेवटची कळकळीची मागणी आहे. कारण माझ्या भारतीयांनो, आपला देश आज खरंच अडचणीत आहे.

१६. कोरोनाच्या प्रश्नांसाठी पंतप्रधानांना एक लाख फोन

(देशातील असे पहिलेच आंदोलन...)

बऱ्याच वेळेला जिकून चुकीच्या गोष्टी करण्यापेक्षा हार पत्करून योग्य गोष्टी करणे अधिक चांगले असते.

दि. १० ऑगस्ट २०१९ रोजी पंतप्रधान नरेंद्र मोदी यांच्या कार्यालयात एक लाख फोन करण्याचे आंदोलन आम्ही मोठ्या ताकदीने केले. कोरोनाच्या संकटाशी निगडित महत्त्वपूर्ण व अभ्यासपूर्ण मागण्यांसाठी माझा सतत पाठपुरावा सुरू होता परंतु पंतप्रधान कार्यालयाला या राष्ट्रीय हिताच्या मागण्यांचे काहीही देणेघेणे नव्हते. शेवटी पर्याय नसल्यामुळे मी पंतप्रधान कार्यालयाला जागं करण्याचा निर्णय घेतला आणि दि. १० ऑगस्ट रोजी देशभरातून पंतप्रधान कार्यालयात एक लाख फोन करण्याचे आवाहन मी केले. या आवाहनाला देशभरातून अभूतपूर्व प्रतिसाद मिळाला. त्या दिवशी संपूर्ण पंतप्रधान कार्यालय जागं केलं. महाराष्ट्र, तमिळनाडू, कर्नाटक, आंध्र प्रदेश, राजस्थान, ईशान्येकडील राज्ये, दिल्ली, उत्तर प्रदेश आदी राज्यासह देशभरातील हजारो नागरिकांनी पंतप्रधान कार्यालयात फोन केले. शेवटी पंतप्रधान कार्यालयातून मला फोनवर सांगण्यात आले की आम्ही या मागण्यांचा गांभीर्याने विचार करू. अर्थात, हे आश्वासन खोटं होतं हे आम्हालाही माहीत होतं. पण या मागण्यांचे किमान गांभीर्य तरी पंतप्रधान कार्यालय होणे देशाच्या दृष्टीने खूप महत्त्वाचे होते.

पंतप्रधान कार्यालयाला या फोन आंदोलनापूर्वीच वीस मागण्या सादर केल्या होत्या, पण या पंतप्रधान फोन आंदोलनात अधिकच्या पाच मागण्या पुन्हा आम्ही समाविष्ट केल्या. कारण या अतिरिक्त पाच मागण्याही तेवढ्याच महत्त्वाच्या व संवेदनशील होत्या, पण गंभीर आणि धक्कादायक बाब म्हणजे, या मागण्यांसंदर्भात पंतप्रधान कार्यालयातील जबाबदार अधिकाऱ्यांना कसलीही माहिती नव्हती आणि कसलेही देणे घेणे नव्हते. देशभरातील लोकांचे फोन सुरू झाल्यावर या विषयाची माहिती घेणे केंद्रीय प्रशासनाने सुरू केले. तोपर्यंत ही मंडळी काय करत होती हा प्रश्नच आहे. असो. या अतिरिक्त पाच मागण्या पुढीलप्रमाणे :

अतिरिक्त मागणी क्र.१ : शेतकरी, कष्टकरी आणि मोलमजुरी करणाऱ्या लोकांच्या हातात आज लॉकडाऊनमुळे कसलाच पैसा नाही. त्यामुळे त्यांचं जगणं मुश्कील झाले आहे. म्हणून

आता केंद्र सरकारने कोणत्याही अटी व शर्ती न घालता या लोकांच्या खात्यामध्ये थेट १५००० रु. मदतनिधी तत्काळ जमा करावा.

अतिरिक्त मागणी क्र. २ : पंतप्रधान या पदाचा सन्मान ठेवून आम्ही राष्ट्रीय संकटकाळात पंतप्रधान नरेंद्र मोदी यांच्या प्रत्येक आवाहनामध्ये सहभागी झालो. तथापि, आतापर्यंत संपूर्ण लॉकडाऊनच्या काळात पंतप्रधान यांनी 'औषध व लस' यांच्या नियोजनाबाबत आणि संशोधन व विस्ताराबाबत एक वाक्यही काढलेले नाही आणि कोणती भूमिकाही जाहीर केली नाही. ही अत्यंत गंभीर, बेजबाबदार आणि धक्कादायक बाब आहे. तेव्हा त्यांनी आता थातूरमातूर कार्यक्रम, भावनिक भाषणे आणि प्रसिद्धी इव्हेंट बंद करून मुख्य राष्ट्रीय संकटाचे गांभीर्य लक्षात घेऊन फक्त आणि फक्त कोरोना वरील औषध आणि लस यावरच प्राधान्याने बोलावे. आणि कोरोनावरील औषध आणि लस याबाबतचा राष्ट्रीय कार्यक्रम व राष्ट्रीय नियोजन याबाबतची वस्तुनिष्ठ, अभ्यासपूर्ण व अधिकृत भूमिका जनतेसमोर तत्काळ जाहीर करावी.

अतिरिक्त मागणी क्र. ३ : भारतीय सैन्याचा कोणीही राजकीय वापर करत नाही हा महत्वाचा संदेश आपल्या सैन्यामध्ये व आपल्या जनतेमध्ये जाण्यासाठी आणि संपूर्ण भारतीय जनता आपल्या सैन्यासोबत आहे ही राष्ट्रीय भावना व हा राष्ट्रीय आदर व्यक्त करण्यासाठी मा. पंतप्रधान मोदी यांनी स्वतः एकटे न जाता सर्व धर्मांचे व सर्व पक्षांचे नेते यांना एकत्रित घेऊन भारतीय सैन्याला तत्काळ मानवंदना द्यावी. (आणि कृपया तेथे कोणीही राजकीय भाषण अथवा कोणताही स्टंट करू नये)

अतिरिक्त मागणी क्र. ४ : देशातील प्रत्येक राज्यातील महामहिम राज्यपालांनी कोरोनाच्या या संकटकाळात जनतेसाठी प्रत्यक्ष नेमकी काय मदत केली याचा सविस्तर अहवाल तत्काळ प्रसिद्ध करावा.

अतिरिक्त मागणी क्र. ५ : कोरोनाचा संकटकाळ संपल्यावर कोणीही लक्ष देणार नाही म्हणून कोरोनाच्या संकटकाळात स्वतःच्या जिवाची व कुटुंबाची पर्वा न करता कोरोना रुग्णांची प्रत्यक्ष सेवा करणाऱ्या आरोग्य, मेडिकल, पोलीस व इतर क्षेत्रातील नेमक्या व्यक्तींना स्वातंत्र्यसैनिकांचा दर्जा व विशेष साहाय्य बहाल करण्याबाबतची राष्ट्रीय घोषणा करण्यात यावी.

हे राष्ट्रीय आंदोलन खूप जोरात यशस्वी झाले, पण देशातील मिडियाने याची कसलीही दखल घेतली नाही. अर्थात, याचे नेहमीप्रमाणे आम्हाला कसलेही आश्चर्य वाटले नाही, पण या राष्ट्रीय आंदोलनाच्या अभूतपूर्व प्रतिसादानंतर मात्र इंग्लंडचे माजी पंतप्रधान टोनी ब्लेअर यांचे एक वाक्य मला आवर्जून आठवत होतं.

बऱ्याच वेळेला जिंकून चुकीच्या गोष्टी करण्यापेक्षा हार पत्करून योग्य गोष्टी करणे अधिक चांगले असते.

१७. चारा छावणीच्या धर्तीवर संस्थांच्या माध्यमातून जागोजागी क्वारंटाईन व मदत हॉस्पिटल तत्काळ सुरू करा

चारा छावणीच्या धर्तीवर राज्यभरात संस्थांच्या माध्यमातून जागोजागी कोरोना क्वारंटाईन व मदत हॉस्पिटल (Help Hospitals) तत्काळ सुरू करणेबाबत मी शासनाला यापूर्वीच विशेष मागणी केली होती. यासाठी सुरुवातीला पथदर्शक तत्वावर सांगोला तालुक्यात हा उपक्रम सुरू करण्याचा अभ्यासपूर्ण आग्रहही मी केंद्र सरकार व सर्व राज्य सरकारांना केला होता. तथापि, कोणालाही या विषयाची गरज, व्यावहारिकता व महत्त्व अद्याप लक्षात आलेले नाही. आपणालाही या विषयाचे महत्त्व व ताकद लक्षात यावी यासाठी देशाचे पंतप्रधान, राज्याचे मुख्यमंत्री, उपमुख्यमंत्री आणि आरोग्यमंत्री यांना याबाबत सादर केलेले माझे संक्षिप्त निवेदन मी आहे तसे खाली देत आहे. कृपया वाचावे आणि या मागणीसाठी तुम्हीही तुमच्या पातळीवर आग्रह करावा ही विनंती.

निवेदन

महोदय,

सध्या कोरोना बचाव मोहीम ही केवळ प्रशासकीय मोहीम झाली आहे. यामध्ये राजकीय, सामाजिक, व्यापारी आणि इतर घटकांचा सहभाग नाही. त्यामुळे कोरोनाची समस्या दिवसेंदिवस चिंताजनक होत चालली आहे. या दृष्टीने कोरोनाविरोधी मोहीम अधिक गतिमान व प्रभावी करण्यासाठी चारा छावणीच्या धर्तीवर संस्थांच्या माध्यमातून जागोजागी कोरोना क्वारंटाईन व मदत हॉस्पिटल सुरू करण्याची एक विशेष व अभ्यासपूर्ण मागणी मी या पत्राद्वारे शासनाकडे करीत आहे. त्यामुळे प्रशासनाचा फार मोठा भार कमी होऊन रुग्णांची तसेच नागरिकांची फार मोठी व्यवस्था होईल. स्थानिक पातळीवर हॉस्पिटल व केंद्र उभारल्यामुळे जनतेचा मानसिक ताण कमी होणार आहे. महत्त्वाचे म्हणजे कोरोना संक्रमण रोखण्यासाठी आणि हे संकट हाताळण्यासाठी यामुळे खूप मोठी मदत होणार आहे. जागोजागच्या क्वारंटाईन व मदत हॉस्पिटलची स्वतंत्र यंत्रणा उभारली गेल्यास राज्य व देशासमोरील फार मोठा धोका कमी होणार आहे. या दृष्टीने तांत्रिक व अतांत्रिक असे भाग करून हा उपक्रम शासनाने तत्काळ हाती घ्यावा ही विनंती आहे.

सुरुवातीला सांगोला तालुक्यामध्ये हा उपक्रम पथदर्शक तत्त्वावर सुरू करावा. कारण, सांगोला तालुक्यात सांगोला शहर व ७६ ग्रामपंचायतींमध्ये एकूण ३ लाख ७ हजार ४१८ एवढी लोकसंख्या आणि ५८,४०१ एवढी कुटुंबे आहेत. या उलट तालुक्यात मात्र ६ प्राथमिक आरोग्य केंद्रे, ३९ उपकेंद्रे यामध्ये केवळ ११ डॉक्टर, १४ आरोग्य सहायक, ७६ आरोग्य सेवक आणि ६ औषध निर्माण अधिकारी अशी एकूण केवळ १०१ एवढेच लोक कार्यरत आहेत. आज दि.२० सप्टेंबर २०२० रोजी सांगोला तालुक्यातील रुग्णांची संख्या १४३६ पर्यंत पोहचली आहे. एवढ्या कमी मनुष्यबळावर आणि एवढ्या कमी यंत्रणेवर वाढत चाललेले कोरोना संकट कसे हाताळणार असा प्रश्न आहे. त्या दृष्टीने सांगोला तालुक्याचा पथदर्शक तत्त्वावर हा उपक्रम राबवता येईल.

तेव्हा, चारा छावणीच्या धर्तीवर संस्थांच्या माध्यमातून राज्यभर जागोजागी चारा छावणीच्या धर्तीवर कोरोना क्वारंटाईन व मदत हॉस्पिटल तत्काळ सुरू करावेत, ही विनंती.

१८. केंद्रात शरदचंद्रजी पवार आणि राज्यात नितीनजी गडकरी यांची निमंत्रित मदत घ्या. (वादही संपेल आणि लढाई जिंकेल... प्रफुल्ल कदम यांचा दावा)

केंद्रात शरद पवार आणि महाराष्ट्रात नितीन गडकरी यांना अध्यक्षपदी निमंत्रित करून या कोरोना संकट काळासाठी स्वतंत्रपणे 'विरोधी पक्ष मदत व सल्लागार समिती' स्थापन करावी आणि सर्व पक्षांना, धर्मांना आणि प्रमुख संघटनांना सहभागी करून घेण्यासाठी आणि त्यांच्यावरही योग्य जबाबदारी देण्यासाठी तालुका व जिल्हा पातळीवर 'कोरोना मदत आणि समन्वय समिती' तत्काळ स्थापन करावी. या माझ्या दोन मागण्यांचे आणि नवीन संकल्पनेचे जाणकारांमधून आणि जनतेमधून जोरदार स्वागत झाले होते, पण आपल्या राज्य व केंद्र सरकारने अद्याप या संकल्पनेचा स्वीकार केलेला नाही. जर या दोन संकल्पना केंद्र आणि राज्य सरकारने स्वीकारल्या तर देशातील व राज्यातील राजकीय संघर्ष ठरेल आणि कोरोनाविरोधी लढाई अधिक गतिमान होईल, हा माझा दावा आहे आणि हा दावा मी का करतोय हे या मागणीबाबतची माझी भूमिका वाचल्यावर तुम्हाला सहजच लक्षात येईल.

दोन संकल्पना आणि माझी भूमिका

कोणत्याही कृतीला राजकीय वास आला की, भारतातील सगळी गणिते बदलून जातात. आज तर कोरोनासारखं भयावह जैविक संकट पुढे असताना भारतातील काही मंडळी यामध्ये राजकीय संधी शोधत आहेत हे अत्यंत दुर्दैवी आहे. यामुळे कोरोनाच्या मुख्य जैविक व वैद्यकीय लढ्याकडे दुर्लक्ष होऊन वेगळ्याच अडचणी पुढे येऊ लागल्या आहेत. यामध्ये दोष कोणाचा हे शोधण्याचा काहीच उपयोग नाही. कारण आज भारतात कोणताही निष्ठावंत कार्यकर्ता आपल्या नेत्यांचे आणि आपल्या पक्षाचे दोष मान्य करण्याच्या मनःस्थितीतच नाही. त्याला सध्याच्या स्थितीतही जीव धोक्यात घालून सेवा करणाऱ्या आरोग्यसेविकेपेक्षा घरात बसून भाषण करणारे आणि राजकीय डावपेच करणारे नेते 'ग्रेट' वाटत आहेत. त्यामुळे दोष शोधण्यापेक्षा यावर तत्काळ मार्ग काढणे गरजेचे आहे. दुसरी महत्त्वाची बाब म्हणजे लोकशाही

म्हणजे बहुमताचे राज्य ही वेडगळ कल्पना घेऊन आपल्या देशाचा कारभार सुरू आहे. तो देशासाठी आणि जनतेसाठी मारक आहे.

चर्चा, सुधारणा आणि सहमती यातून निर्णय आणि कारभार झाला तर तो देशाला हितकारक असतो आणि लोकशाहीमध्येही हेच अपेक्षित आहे. आजच्या या राष्ट्रीय संकटाच्या काळात तर सत्तारूढ आणि विरोधक एकत्रित येऊन काम करणे खूपच गरजेचे आहे आणि हेच देशाच्या हिताचे आहे. यासाठी सध्या असलेला सत्तारूढ आणि विरोधी पक्षातील छुपा संघर्ष थांबवण्यासाठी तत्काळ तोडगा काढणे अत्यंत गरजेचे आहे. या दृष्टीने राजकारणातील एक यशस्वी व अनुभवी व्यक्ती ब्रिटनच्या पंतप्रधान मागरेट थॅचर यांनी त्यांच्या अनुभवातून सांगितलेला सल्ला मला या ठिकाणी महत्त्वाचा वाटत आहे. त्यांनी सांगितले होते की, लोकशाहीतील दोषावरचा खरा उपाय जास्तीची लोकशाही हाच आहे. आणि मला वाटते आजच्या घडीला भारतासाठी हाच मार्ग स्वीकारणे गरजेचे व हिताचे आहे. आज या दृष्टीने मला दोन पर्याय सुचवायचे आहेत. एक पर्याय म्हणजे केंद्रातील आणि सर्वच राज्यातील सत्तारूढ पक्षांनी विरोधी पक्षालाही या कार्यात योग्य पद्धतीने सामावून घेण्यासाठी आणि सत्तेची कोणतीही सूत्रे हातात न देता त्यांच्यावरही योग्य जबाबदारी देण्यासाठी एक स्वतंत्र 'विरोधी पक्ष मदत व सल्लागार समिती' स्थापन केली पाहिजे आणि या समितीवर अध्यक्ष म्हणून विरोधी पक्षातीलच एखादा सक्षम, जबाबदार आणि सर्वांशी समन्वयाची भूमिका असणारा वरिष्ठ नेता निमंत्रित केला पाहिजे आणि दुसरा पर्याय म्हणजे सर्वच पक्षांना, धर्मांना आणि प्रमुख संघटनांना या कोरोना विरोधी लढ्यात सहभागी करून घेण्यासाठी व त्यांच्यावरही स्थानिक पातळीवर योग्य जबाबदारी देण्यासाठी तालुका स्तरावर आणि जिल्हा स्तरावर एक स्वतंत्र 'कोरोना समन्वय आणि मदत समिती' स्थापन केली पाहिजे. हे दोन्हीही पर्याय सुचविण्यामागे मी खूप व्यापक आणि व्यावहारिक विचार केला आहे. यामधून अनेक राजकीय अडचणी तर दूर होतीलच, त्याचबरोबर फार मोठे फायदेही राज्यांना आणि देशाला मिळतील.

महत्त्वाचे म्हणजे जातीयवाद, धार्मिक वाद, परंपरानिष्ठ आणि उच्च-कनिष्ठ अशा भावाचा प्रभाव हा स्थानिक पातळीवर जास्त असतो आणि प्रादेशिक व पुढे केंद्रीय पातळीवर त्याचा आविष्कार मर्यादित होत जातो हे डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांचे म्हणणे या वेळी केंद्र व राज्य पातळीवर लागू होऊ शकते. त्याचबरोबर विरोधी पक्षांतील अनेक नेत्यांच्या अनुभवाची, ज्ञानाची आणि सामर्थ्याची खूप मोठी मदत याप्रसंगी देशाला होऊ शकते. या विषयातील लपलेली बाजू म्हणजे अशा विरोधी पक्षनेत्याला मानणारा खूप मोठा वर्ग त्यांच्या पाठीमागे उभा असतो जो सत्तारूढ पक्षाच्या विरोधात असतो, तो आपोआपच या समितीच्या कामकाजामुळे या प्रक्रियेला पूरक होऊन जाईल. या दोन्ही उपायांमागील आणखी एक महत्त्वाची आणि गंभीर बाजू म्हणजे सध्या आपल्या देशात जी कोरोनाविरोधात मोहीम सुरू आहे ती फक्त आणि फक्त

प्रशासकीय मोहीम सुरू आहे. यामध्ये राजकीय, सामाजिक आणि व्यापारी घटकांचा सहभाग अगदी दूरचा आहे. आणि हे अत्यंत चिंतेचे आणि धोक्याचे आहे. कारण कोरोना लढाईत तत्काळ आणि परिपूर्ण यश मिळवायचे असेल तर या सर्व घटकांचा सहभाग असणे खूप गरजेचे आहे. कारण शेवटी प्रशासन तर कोठेपर्यंत पळणार आहे. त्यालाही मर्यादा आहेतच. त्या मर्यादा आपण नीट समजून घेतल्या पाहिजेत. त्यासाठी तालुका व जिल्हा स्तरावर 'कोरोना समन्वय व मदत समिती' गठित करून, त्यांना आरोग्यविषयक मार्गदर्शन देऊन, त्यांना तत्काळ कार्यान्वित करणे आज अत्यंत गरजेचे आहे. यामुळे स्थानिक पातळीवर राजकीय आणि सामाजिक क्षेत्रात कर्तृत्व आणि क्षमता असणाऱ्या नेतेमंडळींची मोठी मदत होईलच, पण त्याचबरोबर प्रत्यक्ष राष्ट्रीय कार्य करण्याऐवजी केवळ सोशल मिडियावर कारस्थाने व हातचलाखी करून फुटकळ राजकारण करणाऱ्या मंडळींनाही यामुळे आपोआपच पायबंद बसेल. यासाठी केवळ व्हिडिओ कॉन्फरन्सिंगवर चर्चा करण्यापेक्षा सत्तारूढ पक्षांनी या दोन्हीही पर्यायांची तत्काळ अंमलबजावणी करावी ही विनंती आहे.

या ठिकाणी राष्ट्रीय गरज म्हणून केंद्र सरकारने राष्ट्रवादीचे नेते शरद पवार साहेबांना आणि महाराष्ट्र सरकारने भाजपाचे नेते नितीन गडकरी यांना या 'विरोधी पक्ष मदत व सल्लागार समिती'वर अध्यक्ष म्हणून निमंत्रित केले पाहिजे असे मला आवर्जून सुचवायचे आहे. मी या दोन्ही पक्षांचा कार्यकर्ताही नाही अथवा साधा सदस्यही नाही तरीही ही भूमिका मी मांडत आहे. कारण सध्याच्या भाजपशासित केंद्र सरकारच्या विरोधात असणाऱ्या सर्व राज्यांशी आणि पक्षांशी पवार साहेब यांचे संबंध अत्यंत आदराचे व समन्वयाचे आहेत. खुद्द पंतप्रधान नरेंद्र मोदी यांचे त्यांच्याशी प्रेमाचे व समन्वयाचे संबंध आहेत. महत्त्वाचे म्हणजे किल्लारी भूकंप, मुंबई दंगल यांसारख्या अनेक आपत्तींचा त्यांना चांगला अनुभव आहे. केंद्रीय मंत्री म्हणून राष्ट्रीय पातळीवरील त्यांचा अनुभव सर्वांना माहीत आहे. आंतरराष्ट्रीय पातळीवरही त्यांचा संबंध आणि आवाका मोठा आहे. त्यामुळे त्यांचा खूप मोठा फायदा कोरोना विरोधी लढ्यात आपल्या देशाला होऊ शकतो. त्याचबरोबर महाराष्ट्र सरकारनेही विरोधी पक्षातील नेते म्हणून भाजपचे राष्ट्रीय नेते नितीन गडकरी साहेबांना निमंत्रित केले तर राज्याला खूप मोठा फायदा होऊ शकतो. कारण त्यांचाही राष्ट्रीय-आंतरराष्ट्रीय पातळीवरील अनुभव, अभ्यास आणि आवाका मोठा आहे आणि त्यांच्याबद्दल सर्वच पक्षातील लोकांमध्ये आदराची व समन्वयाची भावना आहे. महत्त्वाचे म्हणजे ते केंद्रातील महत्त्वाचे मंत्री असल्याने सध्याच्या परिस्थितीमध्ये ते केंद्र आणि राज्य यातील महत्त्वाचा दुवा ठरू शकतात. आता या ठिकाणी आदरणीय शरदचंद्रजी पवार आणि आदरणीय नितीन गडकरी यांच्या नावाचा आग्रह मी सध्याचा केंद्र आणि राज्य पातळीवर राजकीय संघर्ष टाळण्यासाठी आणि कोरोनाविरोधी लढा अधिक गतिमान व सक्षम करण्यासाठी केला आहे. सत्तारूढ पक्ष त्यामध्ये आवश्यक तो बदल करू शकतो. अगदी विरोधी पक्षांसोबतच राजकीय समन्वय घडवून आणण्यासाठी सत्तारूढ

पक्ष बिगर राजकीय व्यक्तींनासुद्धा निमंत्रित करू शकतो. उदाहरणार्थ रतन टाटा, सचिन तेंडुलकर, अमिताभ बच्चन इत्यादी. पण हे सगळं आता अत्यंत तातडीने झालं पाहिजे.

खरे तर आजपर्यंत अनेक निःस्पृह कार्यकर्ते प्रथम राष्ट्र आणि नंतर पक्ष अशी भूमिका मांडत आले आहेत, परंतु कोरोनाच्या या संवेदनशील परिस्थितीमध्ये काहीजण आज राजकीय अस्वस्थतेतून आणि राजकीय स्वार्थातून नेमकी उलटी कृती करीत आहेत. यामुळेच या परिस्थितीतून तातडीने मार्ग काढण्यासाठी स्वतंत्र 'विरोधी पक्ष मदत व सल्लागार समिती' ही संकल्पना मी पुढे आणली आहे. ही संकल्पना सत्तारूढ आणि विरोधक या दोन्ही पक्षांतील नेतेमंडळींनी स्वीकारावे अशी माझी आग्रहाची विनंती आहे.

पाकिस्तान युद्धाच्या वेळी स्व.अटलबिहारी वाजपेयी यांनी स्व. इंदिरा गांधी यांचे कौतुक केल्यामुळे आणि पुढे वाजपेयी यांना भारताच्या बाजूने आंतरराष्ट्रीय पातळीवर देशाचा प्रतिनिधी म्हणून पाठवले म्हणून दोघांची उंची कमी झाली नाही. तर उलट भारतीय राजकारणात या गुणांमुळेच ते दोघे महान उंचीवर पोहोचले आहेत. या दोन्ही नेत्यांच्या राष्ट्रभक्तीचा आणि राष्ट्रीय उदारतेचा आदर्श आजची नेतेमंडळी व आजचे कार्यकर्ते घेतील का हा प्रश्न आहे. आणि त्याहीपेक्षा महत्त्वाचे म्हणजे या दोन नेत्यांच्या राष्ट्रभक्तीच्या आणि राष्ट्रीय संस्कारांच्या आठवणी आपली जनता आणि आपली प्रसारमाध्यमे सध्याच्या सर्वच पक्षातील नेतेमंडळींना आणि कार्यकर्त्यांना करून देतील का हा खरा प्रश्न आहे. या प्रश्नांची उत्तरे काहीही असोत, पण कोरोनाच्या या राष्ट्रीय संकटात मात्र सर्व पक्षांनी एकत्र असणे ही आपली आजची राष्ट्रीय गरज आहे.

लेखक परिचय

प्रफुल्ल शिवराव कदम (जन्म : २५/११/१९७७)

- शालेय जीवनात विविध शिष्यवृत्ती व पुरस्कार प्राप्त.
- विद्यार्थीदशेत राष्ट्रीय खेळाडू.
- विद्यापीठ पातळीवर वादविवाद, वक्तृत्व, स्पर्धेत विशेष पारितोषिके.
- विद्यापीठ व विविध पातळीवर प्रश्नमंजूषा स्पर्धेत विशेष पारितोषिके.
- विद्यापीठ शिक्षण घेत असतानाच राष्ट्रीय कार्याच्या हेतूने ग्रामपीठ चळवळीची सुरुवात केली. या चळवळीअंतर्गत विविध उपक्रम व कार्य.
- राष्ट्रीय जलचेतना यात्रेमध्ये रॅमन मॅगसेसे पुरस्कार विजेते राजेंद्रसिंगजी (राजस्थान) यांच्यासमवेत देशातील अनेक राज्यांचा प्रवास व अभ्यास.
- तामिळनाडू, आंध्र प्रदेश, केरळ, कर्नाटक, राजस्थान, गोवा, महाराष्ट्र इत्यादी राज्यांत अनेक ठिकाणी मेळावे, सभा, बैठका, चर्चासत्रे, क्षेत्रीय भेटी आणि यासंबंधी लेखन.
- विविध राष्ट्रीय व राज्यस्तरीय जलसंमेलनामध्ये विशेष निमंत्रित.
- महाराष्ट्र राज्याच्या जलसंधारणाची दिशा, संनियंत्रण, अंमलबजावणी, नियोजन या दृष्टीने मा. मुख्यमंत्र्यांच्या अध्यक्षतेखाली व विविध विभागांचे मान्यवर कॅबिनेट मंत्री व प्रधान सचिव यांचा समावेश असणाऱ्या 'महाराष्ट्र राज्य जलसंधारण सल्लागार परिषद' या उच्चस्तरीय समितीवर अशासकीय सदस्य म्हणून सलग आठ वर्षे कार्य. राज्याच्या कोणत्याही महत्त्वपूर्ण सल्लागार परिषदेवर नियुक्त होणारे हे पहिलेच युवक.
- पाणी नियोजनाशी संबंधित विविध प्रशासकीय विभागांचा आढावा घेण्याकरता कोकण विभागासाठी (ठाणे, रायगड, रत्नागिरी, सिंधुदुर्ग या चार जिल्ह्यांतील ४८ तालुके) राज्य शासनाकडून नियुक्ती व कार्य.
- नदी- खोरे विकास प्रकल्पासाठी विशेष प्रयत्न.

- विजेची गरज, जलसंधारणाचा प्रभावी मार्ग म्हणून कमी पाण्यावर भरघोस वाढणारे पर्यायी पीक, शेतकऱ्याला योग्य पीक, स्थानिक लोकांना रोजगार, पर्यावरण या सर्व बाबींचा एकत्रित विचार करून वेड्या बाभळीपासून वीजनिर्मिती प्रकल्प या यशस्वी संकल्पनेचे प्रणेते.
- सेटलॉर, बाभूळ स्टडी अँड मॅनेजमेंट इन्स्टिट्यूट, सांगोला, जि. सोलापूर (राष्ट्रीय महत्त्व असणाऱ्या या नवीन विषयासंबंधी देशात प्रथमच अशा संस्थेची उभारणी सुरू)
- पाण्याविषयी धक्कादायक वास्तव मांडणारे 'उत्तर सोपे, प्रश्न अवघड' हे दुसरे पुस्तक प्रकाशित. सन २०१५ मध्ये माननीय मुख्यमंत्र्यांचे हस्ते त्यांचे प्रकाशन.
- सेटलॉर, लँड स्टडी अँड मॅनेजमेंट इन्स्टिट्यूट, सांगोला, जि. सोलापूर या संस्थेअंतर्गत देशातील पहिल्या लँड स्टडी अँड मॅनेजमेंट कॉलेजची उभारणी सुरू .
- Centre for policy research, Delhi, यांच्या माध्यमातून 'दारिद्र्य व शिक्षण' या विषयाबाबत ज्ञानप्रबोधिनी, पुणे येथे होणाऱ्या संशोधनात राज्य क्षेत्रीय संशोधक म्हणून सहभाग.
- सार्वजनिक व राजकीय जीवनात विविध प्रश्नांसाठी मोर्चे, आंदोलने, परिषदा, सभा, युवकसंघटन आदी माध्यमांतून यशस्वी कार्य.
- प्रतिकूल परिस्थितीमध्ये रचनात्मक व संघर्षात्मक कार्य करणाऱ्या देशातील एका तरुणाला दिला जाणारा 'सरिता- महेश समाजरचना' हा राष्ट्रीय पुरस्कार ज्येष्ठ पत्रकार व रॅमेन मॅगसेसे पुरस्कार विजेते बी.जी.वर्गीस यांच्या हस्ते २००६ मध्ये दिल्ली येथे प्रदान .
- 'सुरुवात एका सुरुवातीची... ऊर्जा, जल व कृषिक्रांतीची' या त्यांच्या पहिल्याच पुस्तकाला राज्य शासनाचा उत्कृष्ट वाङ्मय पुरस्कार प्राप्त, २०१२ (रक्कम रुपये एक लाख, प्रमाणपत्र व सन्मानचिन्ह).
- टाटा व कोयना धरणातून दुष्काळी भागाचे हक्काचे समुद्राकडे वाहून जाणारे तब्बल ११६ टीएमसी एवढे प्रचंड स्वच्छ व शुद्ध पाणी पश्चिम महाराष्ट्र व मराठवाड्यातील दुष्काळी भागाला वळविण्याबाबत प्रफुल्ल कदम यांचा अभ्यासपूर्ण व महत्त्वपूर्ण प्रस्ताव शासनाला सादर

- या मागणी प्रस्तावावर आधारित त्यांचे 'हे पाणी आमचं' हे पुस्तक प्रकाशित (एक वर्षात दुसरी आवृत्ती प्रकाशित)
- प्रफुल्ल कदम यांच्या सततच्या आंदोलनामुळे व अभ्यासपूर्ण पाठपुराव्यामुळे त्यांच्या 'हे पाणी आमचं' या पुस्तकाच्या आधारेच राज्यशासनाने दि. २ ऑगस्ट २०१८ रोजी अभ्यास समिती नेमण्याचा निर्णय जाहीर केला आहे.
- प्रफुल्ल कदम टाटा-कोयना पाणी संघर्ष समितीचे संस्थापक अध्यक्ष आहेत.
- आमदार- खासदार निधी प्रमाणे ग्रामपंचायत, नगरपालिका आणि महानगरपालिका यांच्या प्रत्येक वॉर्डासाठी दरवर्षी अनुक्रमे १०लाख रुपये, २५ लाख रुपये आणि ५० लाख रुपये स्वतंत्र विकास निधी मिळण्यासाठी आणि देशातील सर्व ग्रामपंचायत सदस्य आणि नगरपालिका - महानगरपालिका यांचे नगरसेवक यांना विशेष अधिकार व दर्जा बहाल करण्यासाठी दि. १८ सप्टेंबर २०१९ पासून प्रफुल्ल कदम यांच्या नेतृत्वाखाली देशात एका नव्या राष्ट्रीय चळवळीची सुरुवात झाली आहे.
- प्रफुल्ल कदम किसान आर्मी, वॉटर आर्मी, लँड आर्मी यांचे संस्थापक नेते आहेत.
- अधिक माहितीसाठी वेबसाईट : www.prafullkadam.com